

การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลอง
มหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

โดย

นางสาวนิสาร์ตน์ จุลวงศ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลอง
มหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

โดย
นางสาวนิสาร์ตน์ จุลวงศ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2553
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**THE MANAGEMENT OF COMMUNITY BASED TOURISM OF THE INSPECTION
FARMLAND ALONG MAHASAWAS CANAL BY BOAT'S AGRO TOURISM
COMMUNITY ENTERPRISE , AMPHOE PHUTTHAMONTHON ,
CHANGWAT NAKHON PATHOM**

By

Nisarath Junlawong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Program of Public and Private Management

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2010

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการการท่องเที่ยว
โดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล
จังหวัดนครปฐม” เสนอโดย นางสาวนิตารัตน์ จุลวงศ์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ชารัทสนวงศ์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร.ชนินทร์รัฐ รัตนพงศ์ภิญโญ)
...../...../.....

..... กรรมการ
(นางสาวเอกหญิง ดร.ชนพร แยมสุดา)
...../...../.....

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์)
...../...../.....

51601322 : สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน

คำสำคัญ : การจัดการ / การจัดการท่องเที่ยว / การท่องเที่ยวโดยชุมชน

นิสารัตน์ จุลวงศ์ : การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร
ล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. อาจารย์ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์ : ผศ. ดร. พิทักษ์ ศิริวงศ์. 155 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใน
วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัด
นครปฐม ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ
ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารต่างๆ การสำรวจภาคสนาม การสังเกต
แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 30 คน
ผลการศึกษาพบว่า วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์
มีกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4 กระบวนการ ได้แก่ การวางแผน การจัดสายงาน
การดำเนินงาน และการควบคุมการดำเนินงาน โดยมีองค์ประกอบที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน
5 ประการ ได้แก่ ทุนทางบุคคล ทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางวัฒนธรรม และ
ทุนภายนอก จากการศึกษาสรุปได้ว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแห่งนี้มาจากการมีส่วนร่วม
ของชุมชน การมีผู้นำที่เข้มแข็ง เสียสละ และมีวิสัยทัศน์ ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของคนใน
ชุมชน และการแบ่งผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม เพื่อนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของ
ชุมชนต่อไป

สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2553
ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

51601322 : MAJOR : PUBLIC AND PRIVATE MANAGEMENT

KEY WORD : MANAGEMENT / TOURISM MANAGEMENT / COMMUNITY BASED TOURISM

NISARAT JUNLAWONG : THE MANAGEMENT OF COMMUNITY BASED
TOURISM OF THE INSPECTION FARMLAND ALONG MAHASAWAS CANAL BY BOAT'S
AGRO TOURISM COMMUNITY ENTERPRISE, AMPHOE PHUTTHAMONTHON, CHANGWAT
NAKHON PATHOM. THESIS ADVISOR : ASST. PROF. PHITAK SIRIWONG. 155 pp.

The study focus on Community Based Tourism Management, problems and obstacles of the Inspection Farmland along Mahasawas Canal by boat's Agro Tourism Community Enterprise, Amphoe Phutthamonthon, Changwat Nakhon Pathom. The study is a qualitative research based on field surveys, participation observation. In-depth interviews were conducted with 30 local people. It was learned that the Inspection Farmland along Mahasawas Canal by boat's Agro Tourism Community Enterprise followed 4 procedures in operating tours. The steps were planning, organizing the work, operations and implementing the activities. The factors contributing to the community based tourism were 5 types of capital. They were human beings, society, natural resources, culture and outside help. The results of this research pointed that the existing of sustainable community based tourism in Mahasawas involving with many factors as community participation, the leader who have powerful sacrificial and vision to make procedures of all activities, partnerships and fairly in distribution of income could lead the Mahasawas to sustainable community based tourism management.

Program of Public and Private Management Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2010

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร ล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วย ความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างยิ่ง ทั้งทางด้านวิชาการและด้านการดำเนินการวิจัยจากบุคคล และหน่วยงานต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พัทธกัญ ศิริวงศ์ อาจารย์ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำ ช่วยแก้ไขปัญหารวมทั้งช่วยตรวจทาน และ แก้ไขวิทยานิพนธ์เล่มนี้จนเสร็จสมบูรณ์ อาจารย์ ดร. ธนินท์รัฐ รัตนพงศ์ภิญโญ และนาวาเอกหญิง ดร. ธนพร เข้มสุตา คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาสละเวลามาร่วมเป็นกรรมการ ตรวจสอบวิทยานิพนธ์ เสนอข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ ตลอดจนช่วยให้คำชี้แนะในการแก้ไขปรับปรุง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณเกษตรอำเภอพุทธมณฑลและเจ้าหน้าที่ประจำสำนักเกษตรอำเภอพุทธมณฑลทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล นอกจากนี้ขอขอบคุณนายมนูญ นราสดีโส ประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ที่ช่วยประสานเรื่องการเก็บรวบรวมข้อมูล ที่สำคัญขอขอบคุณสมาชิกวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์และชาวบ้านในชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ทุกท่านที่กรุณาให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

สำหรับคุณงามความดีอันใดที่เกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอมอบบูชาแด่ บิดา มารดา คุณพ่อปรีดา และคุณแม่สาคร จุลวงศ์ ซึ่งเป็นที่รักและเคารพยิ่ง รวมทั้งเป็นกำลังใจ กำลังทรัพย์ และอยู่เบื้องหลังความสำเร็จทุกประการ ตลอดจนครูอาจารย์ที่เคารพทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ที่ดีให้แก่ผู้วิจัยตั้งแต่เยาว์วัยสั่งสมมาจนถึงปัจจุบัน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
ขอบเขตของการวิจัย	5
ประโยชน์ที่ได้รับ	5
2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิดวิสาหกิจชุมชน	7
ความหมายของวิสาหกิจชุมชน	7
พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน	9
องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน	12
ประเภทของวิสาหกิจชุมชน	13
การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน	14
ประโยชน์ของวิสาหกิจชุมชน	15
แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยว	15
การท่องเที่ยวโดยชุมชน	15
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	26
แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร	44
แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรการ	
ท่องเที่ยว	54
ความหมายของการมีส่วนร่วม	54
ความหมายของชุมชน	56

	กระบวนการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว	57
	รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว.....	61
	ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว	61
	ปัจจัยในการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วม	63
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	65
3	วิธีดำเนินการวิจัย	68
	แหล่งข้อมูลเบื้องต้น	68
	วิธีการที่ใช้ในการวิจัย	68
	ผู้ให้ข้อมูลหลัก	69
	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	70
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	70
	การวิเคราะห์ข้อมูล	71
	ระยะเวลาการทำวิจัย	71
4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	73
	ข้อมูลทั่วไปของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์	73
	สภาพทั่วไปของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์	73
	ประวัติชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ และการเปลี่ยนแปลง	76
	ประวัติการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร	
	ล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์	81
	การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร	
	ล่องเรือชมสวนเลียบคลอง มหาสวัสดิ์	82
	วัตถุประสงค์ของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจ	
	ชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ...	82
	การจัดการกิจกรรม “ล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์”	84
	จุดบริการเที่ยวชม	84
	การดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวน	
	เลียบคลองมหาสวัสดิ์	88

การจัดเก็บค่าเข้าชมกลุ่มกิจกรรม.....	89
การจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิก.....	90
ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวเกษตรเลียบคลองมหาสวัสดิ์	92
การเข้าชมพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว.....	95
การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว.....	97
กลุ่มผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยว	97
บทบาทของภาครัฐที่มีต่อวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือ ชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์.....	120
ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	121
การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว	122
ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวภายในชุมชน.....	123
ผลกระทบด้านบวก.....	123
ผลกระทบด้านลบ	125
ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	126
ปัญหาเกี่ยวกับความร่วมมือในการจัดพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว.....	126
ปัญหาขยะมูลฝอย	126
ปัญหาการเพิ่มจุดท่องเที่ยว	127
ปัญหาการขาดความรู้ด้านการท่องเที่ยวของชุมชน	127
ปัญหาการขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวก	127
ปัญหาความไม่สม่ำเสมอของจำนวนนักท่องเที่ยว.....	128
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	129
สรุปผลการวิจัย.....	129
ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์เป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยว.....	129
ผู้นำชุมชนและวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชม สวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์มีความสามารถและศักยภาพ.....	131
ชาวบ้านคลองมหาสวัสดิ์มีการรวมกลุ่มคนในชุมชน	131
ชุมชนได้ร่วมกันออกกฎระเบียบเพื่อปกป้อง รักษาสภาพแวดล้อม และแหล่งท่องเที่ยวให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป	131

ชุมชนมีวิธีการจัดการการท่องเที่ยว	132
อภิปรายผล	135
ข้อเสนอแนะ	138
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	138
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	138
บรรณานุกรม	140
ภาคผนวก	147
ภาคผนวก ก แนวคำถามในการวิจัยเพื่อใช้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก	148
ภาคผนวก ข แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐม	153
ประวัติผู้วิจัย	155

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	องค์ประกอบหลัก 5 ด้านของการพัฒนาชุมชน	21
2	การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม.....	22
3	หลักการพื้นฐานที่สำคัญการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism).....	31
4	แนวคิดการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน.....	64
5	คลองมหาสวัสดิ์ เส้นทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร	74
6	สภาพความเป็นอยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์.....	75
7	การสัญจรทางน้ำแสดงให้เห็นถึงความผูกพันทางน้ำของชาวบ้านที่ยังคง มีให้เห็น	76
8	แผนที่แสดงเส้นทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรคลองมหาสวัสดิ์.....	83
9	สวนกล้วยไม้พันธุ์ทัศนีย์ ซึ่งมีที่เดียวในประเทศไทย	85
10	สวนผลไม้ของนายบุญเลิศ เศรษฐอำนาจ	86
11	กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์	87
12	นาบัวของนายแจ่ม สวัสดิ์โต.....	87
13	เรือหางยาวล่องคลองมหาสวัสดิ์	90
14	ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวเกษตรเลียบคลองมหาสวัสดิ์.....	93
15	แผนที่แหล่งท่องเที่ยวคลองมหาสวัสดิ์	94
16	แผนที่แสดงจุดท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวน เลียบคลองมหาสวัสดิ์.....	95
17	ท่าลงเรือท่องเที่ยว บริเวณริมน้ำวัดสุวรรณาราม	96
18	ป้ายชื่อแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรสวนกล้วยไม้.....	98
19	บรรยากาศภายในสวนกล้วยไม้ของนายชุบ คชเวช.....	99
20	กล้วยไม้พันธุ์ทัศนีย์	99
21	ป้ายชื่อแหล่งท่องเที่ยวสวนผลไม้ของนายบุญเลิศ เศรษฐอำนาจ.....	101
22	บริเวณที่จำหน่ายผลไม้สดและผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตร	102
23	ส้มโอผลผลิตหลักของสวน ซึ่งปลูกโดยใช้ปุ๋ยชีวภาพ	103
24	ทุ่นนาในสวนผลไม้.....	104

ภาพที่		หน้า
25	นั่งรถอีแต่นชมสวนผลไม้.....	104
26	เตาอบพลังงานแสงอาทิตย์ใช้อบข้าวตังและผลไม้อบแห้ง	106
27	การทำข้าวตังจากข้าวซ้อมมือ	107
28	ป้ายแสดงวิธีการทำไข่เค็มเสริมไอโอดีนของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์....	108
29	ผลิตภัณฑ์แปรรูปทุกชนิดของกลุ่มแม่บ้านให้นักท่องเที่ยวชิมฟรี	109
30	ผลิตภัณฑ์แปรรูปของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์.....	110
31	ข้าวตังจากข้าวซ้อมมือผลิตภัณฑ์ที่สร้างชื่อให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์..	113
32	ป้ายชื่อแหล่งท่องเที่ยวนาบัว.....	114
33	บรรยากาศนาบัวของนายแจ่ม สวัสดิ์โต.....	115
34	เกษตรกรกำลังเก็บดอกบัว	116
35	การพายเรือในนาบัว.....	117
36	บริเวณท่าลงเรือท่องเที่ยวเชิงเกษตรคลองมหาสวัสดิ์	119
37	การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือ ชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดนครปฐม	135
38	แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐม	154

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญต่อประเทศ เนื่องจากเป็นแหล่งรายได้หลักของประเทศ ทั้งนี้เป็นเพราะแหล่งท่องเที่ยวของประเทศไทยยังมีศักยภาพสูง เมื่อเทียบกับประเทศในภูมิภาคเอเชีย และได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังจากทุกรัฐบาล แต่จากวิกฤตการณ์ทางการเมือง พ.ศ. 2551 ทำให้อัตราการท่องเที่ยวภายในประเทศลดลง รัฐบาลปัจจุบัน ภายใต้การบริหารงานของนายกรัฐมนตรีอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ จึงได้กำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยว โดยแบ่งการดำเนินการเป็น 2 ระยะ คือ ระยะเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2551- 2552 คือ เร่งสร้างความเชื่อมั่นให้นักท่องเที่ยวต่างชาติและเร่งรัดมาตรการกระตุ้นการท่องเที่ยว โดยดำเนินการร่วมกันระหว่างภาครัฐและเอกชนในการประชาสัมพันธ์ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติ ส่งเสริมการท่องเที่ยวของคนไทยในประเทศ ในส่วนของนโยบายการท่องเที่ยวที่จะดำเนินการภายในช่วงระยะ 4 ปีของรัฐบาลชุดนี้ คือ รัฐบาลจะเร่งดำเนินการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทั้งของรัฐและเอกชน โดยรักษาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเดิมที่มีอยู่แล้ว ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนรวมทั้งจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษด้านการท่องเที่ยวและกำหนดจุดขายของแหล่งท่องเที่ยวของแต่ละภาคและกลุ่มจังหวัดให้มีความเหมาะสมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เช่น กรุงเทพมหานครที่ทรงเสน่ห์ ภาคใต้เป็นศูนย์กลางท่องเที่ยวทางทะเลระดับโลก ภาคเหนือเป็นศูนย์กลางอารยธรรมล้านนา ภาคอีสานเป็นศูนย์กลางท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรมและชายแดน ภาคกลางเป็นศูนย์กลางท่องเที่ยวอารยธรรมมรดกโลก และมรดกธรรมชาติ เป็นต้น นอกจากนี้รัฐบาลจะเร่งสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว โดยฟื้นฟูพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน และสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ในเชิงกลุ่มพื้นที่ที่มีศักยภาพ สามารถเชื่อมโยงธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตชุมชน รวมถึงการเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านควบคู่กับการส่งเสริมตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มดูแลรักษาสุขภาพ กลุ่มประชุมและแสดงสินค้า และกลุ่มที่มีความสนใจด้านระบบนิเวศ วัฒนธรรมท้องถิ่นแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณสถาน เป็นต้น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2552)

การท่องเที่ยวกลายเป็น “เครื่องมือ” ที่รัฐบาลให้ความสำคัญเนื่องจากมีความสำคัญต่อการสร้างรายได้ เพื่อพัฒนาประเทศอย่างมากและยังเป็นรายได้ที่เป็นอันดับต้นๆ ของประเทศ และมีการกระจายไปในหลายภาคอย่างค่อนข้างชัดเจน เช่น การเดินทาง ที่พัก การซื้อของที่ระลึก ภัตตาคาร ร้านค้าต่างๆ จึงมีการประกอบกิจการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งโดยตรงและทางอ้อมขยายตัวมากขึ้น เช่น การเพิ่มขึ้นของสถานที่พัก ทั้งโรงแรมขนาด 5 ดาว 4 ดาว ไปจนถึงที่พักแบบบ้านที่เรียกว่า โฮมสเตย์ การเพิ่มขึ้นของร้านอาหาร และแหล่งบริการอื่นๆ เพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ และการขยายตัวไปในแทบทุกภูมิภาคของไทย ก่อให้เกิดการตื่นตัวไปทั่ว เพราะมองว่าเป็นเรื่องง่ายที่จะมีรายได้เพิ่มจากการท่องเที่ยว ที่เป็นผู้มาซื้อสินค้าถึงที่ไม่ว่าจะที่ไหนก็ตาม (อุบลวรรณ ประดับสุข 2552)

ช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และมีแนวโน้มว่าจะเติบโตยิ่งขึ้นในอนาคต การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) หมายถึง “ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีส่วนกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงาน ตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ” (สินธุ์ สโรบล 2554) การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่กำลังจะเป็นการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และก่อประโยชน์ให้คนในท้องถิ่นการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นกิจกรรมหนึ่งในการส่งเสริมให้ชุมชนได้ใช้สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติและรักษาคู่มือทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น รวมทั้ง นำฐานทรัพยากรดังกล่าวมาจัดการให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชน โดยพยายามหลีกเลี่ยงมิให้เกิดผลกระทบต่องานชุมชนและสิ่งแวดล้อม มีการคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

แต่จากการที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวมีจำกัดไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางด้านธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ซึ่งผู้ดูแลหรือเป็นเจ้าของก็คือประชาชนที่อยู่ในชุมชนนั้นๆ ว่าจะมีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างไร การท่องเที่ยวจึงเปรียบเสมือนดาบสองคม มีทั้งประโยชน์และโทษ ถ้าหากเราจัดการการท่องเที่ยวไม่เหมาะสมแล้วการท่องเที่ยวจะแปรเปลี่ยนเป็นปัญหาใหญ่มาให้ชุมชนได้คิดและแก้ไขในระยะยาว ดังนั้นวิธีการแก้ปัญหานี้จึงจำเป็นต้องให้ชุมชนหรือประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว หรือ

ที่เรียกกันว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ที่เหมาะสมอันจะเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและเห็นผล

การนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวภายใต้กรอบแนวคิดการพัฒนายั่งยืนจะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ก่อให้เกิดการเสริมความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนในหลายๆ ด้าน อาทิ การผลิตสินค้าและผลิตภัณฑ์ด้านหัตถกรรมของชุมชน การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ในชุมชน และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาในพื้นที่ชุมชนแหล่งท่องเที่ยว (สินธุ์ สโรบล และ อุดร วงษ์ทับทิม 2546 : 245- 252)

วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ตั้งอยู่ที่อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีคลองมหาสวัสดิ์เป็นคลองสายสำคัญของชุมชนที่เปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของอำเภอพุทธมณฑล เป็นคลองประวัติศาสตร์ที่ขุดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (จำ บุนนาค) ดำเนินการขุดในปี พ.ศ. 2400 - 2403 เพื่อใช้เป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ และเป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำเจ้าพระยามีความยาว 27 กิโลเมตร เริ่มต้นจากคลองบางกอกน้อยริมวัดชัยพฤกษ์มาลา ซึ่งคลองมหาสวัสดิ์เปรียบเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงชุมชนมาเป็นเวลาร้อยกว่าปี ความสำคัญของคลองแห่งนี้นอกเหนือจากเป็นคลองประวัติศาสตร์ แล้วยังเป็นคลองที่มีการใช้น้ำเพื่อการเกษตรและรักษาระดับน้ำในทุกฤดูกาล อีกทั้งยังเป็นคลองที่ใช้น้ำไปผลิตเป็นน้ำประปาของกรุงเทพมหานคร จึงนับได้ว่าเป็นคลองที่ยังคงสภาพธรรมชาติ ที่สวยงาม ระบบนิเวศทางน้ำที่สมบูรณ์และเป็นสถานที่ที่น่าท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง โดยวิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความเรียบง่าย ประชาชนริมสองฝั่งคลองมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม และทำการเกษตรกรรมได้แก่ ไม้ผล พืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ รวมทั้งทัศนียภาพเป็นธรรมชาติ สวยงามเหมาะแก่การท่องเที่ยว ชาวบ้านในชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ส่วนใหญ่จะเป็นคนไทยเชื้อสายจีน มีบ้านเรือนอยู่ริมน้ำหรืออยู่ตามริบกสวนไร่นา ซึ่งแม้วันนี้จะมีถนนตัดผ่านในชุมชน แต่ชาวบ้านก็ยังไม่ทิ้งการเดินทางโดยทางเรือ วิถีชาวบ้านริมคลองมหาสวัสดิ์นั้น ถ่ายทอดความรักในบ้านเกิดจากรุ่นสู่รุ่น เนื่องจากบริเวณริมฝั่งคลองเป็นที่ดินที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน จำนวน 8 แปลง แปลงละ 20 ไร่ เพื่อใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือนและเป็นที่ดินทำกิน อีกทั้งทรงพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนในการประกอบอาชีพ ชาวบ้านที่นี่จึงทำอาชีพเกษตรกรรมและยึดหลักการเกษตรพอเพียงเป็นที่ตั้ง ภายหลังจึงได้มีการพัฒนาให้เป็นจุดท่องเที่ยว

เชิงเกษตรให้กับนักท่องเที่ยวที่อยากสัมผัสวิถีชีวิตแบบธรรมชาติอย่างแท้จริง (ชุมชนเกษตรและสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล 2551)

ในปี พ.ศ. 2550 วิทยาลัยชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ได้รับ “รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย” (Thailand Tourism Awards 2007) ในประเภทชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2550) มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอยู่ที่ ตำบลมหาสวัสดิ์และตำบลศาลาษา ซึ่งใช้ชื่อในการท่องเที่ยวเกษตรว่า “ล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์” (Inspection Farmland along Mahasawas Canal by boat) โดยมีจุดบริการการท่องเที่ยวเกษตร ทั้งหมด 4 แห่ง คือ นาบัว กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ สวนกล้วยไม้ และสวนผลไม้

เส้นทางล่องเรือเลียบคลองมหาสวัสดิ์นั้น เริ่มจากนาบัว ที่ยังคงทำนาบัวแบบอดีต แวะชมการปลูกบัว และเก็บดอกบัว ถัดจากนาบัวเป็นที่ตั้งของกลุ่มแม่บ้านเกษตรมหาสวัสดิ์ เป็นศูนย์จำหน่ายสินค้า หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ของชุมชน ซึ่งมีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรที่นำเทคโนโลยีเครื่องอบแห้งพลังแสงอาทิตย์มาใช้ ซึ่งสินค้าชุมชนที่กลุ่มแม่บ้านเกษตรมหาสวัสดิ์นำมาแปรรูปเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่ได้จากการปลูกภายในชุมชน เช่น ข้าวต้มมะม่วงกวน กล้วยตาก ไข่เค็มเสริมไอโอดีน และมะม่วงปรุงรส เป็นต้น และจุดต่อไป คือ สวนกล้วยไม้ ที่มีการตกแต่งพันธุ์กล้วยไม้โดยเกษตรกรในชุมชน มีพื้นที่กว่า 12 ไร่ กล้วยไม้ในนี้ แม้ดูเหมือนสวนกล้วยไม้ธรรมดาๆ ทั่วไป แต่ความจริงแล้วเป็นกล้วยไม้ที่ไม่ธรรมดาเอาเสียเลย เพราะกล้วยไม้ทั้งหมดของที่นี่ล้วนต่างมีการคัดต่อพันธุ์ใหม่ เกิดเป็นพันธุ์ “ทัศนีย์” ที่มีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย และจุดสุดท้ายเป็นการชมสวนผลไม้ มีเนื้อที่ทั้งหมด 80 ไร่ เป็นสวนผลไม้แบบผสมผสาน โดยปลูกผลไม้หลากหลายชนิด อาทิเช่น ส้มโอ มะม่วง ขนุน มะพร้าว มะปราง มะกอก กระท้อน หนาม เป็นต้น นักท่องเที่ยวสามารถศึกษาหาความรู้ด้านการเกษตรผสมผสานได้เป็นอย่างดี

จากกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกทำให้ชุมชนแห่งนี้มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวของตนเอง โดยนำเอาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจ มีความเป็นธรรมชาติที่สวยงาม และมีวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ยังคงความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมอยู่ มากำหนดเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวที่เกิดจากความคิดริเริ่ม และการมีส่วนร่วมของคนภายในชุมชน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดนครปฐม จึงได้เลือกวิทยาลัยชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์เป็นพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินการศึกษาวิจัย เพื่อศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชน การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน องค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายในวิทยาลัยชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ เพื่อเป็นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การเป็นชุมชนพึ่งตนเองและการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและทรัพยากรทางธรรมชาติที่ยั่งยืนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายในวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

2.2 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ภายในวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

3. ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาวิจัย ไว้ดังนี้

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้แยกประเด็นการศึกษา ดังนี้

3.2.1 กระบวนการที่นำมาสู่วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

บริบทและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของคนในชุมชน

3.2.2 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น

3.2.2.1 การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวภายในชุมชน

3.2.2.2 การบริหารจัดการของกลุ่ม เช่น การรวมกลุ่ม การแบ่งงานการจัดสรรผลประโยชน์ การควบคุมดูแลกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชน

3.2.2.3 ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวภายในชุมชน

3.3 ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้อาวุโสในท้องถิ่น กลุ่มชาวบ้านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลนอกชุมชน ได้แก่ นักท่องเที่ยว

3.4 ขอบเขตด้านเวลา ผู้วิจัยได้ใช้เวลาศึกษาครั้งนี้ ตั้งแต่ เดือนกันยายน พ.ศ. 2552 ถึง เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2554

4. ประโยชน์ที่ได้รับ

4.1 ทำให้ทราบถึงการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมทั้งปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปพัฒนาศักยภาพของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

4.2 ทำให้ทราบข้อมูล ประวัติความเป็นมา และพัฒนาการของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรร่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

4.3 ทำให้ทราบถึงสถานการณ์การท่องเที่ยว และทรัพยากรการท่องเที่ยวภายในชุมชน เพื่อนำไปเป็นข้อเสนอแนะต่อชุมชน ท้องถิ่น และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาและทบทวน แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

1. แนวคิดวิสาหกิจชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยว
 - 2.1 การท่องเที่ยวโดยชุมชน
 - 2.2 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 2.3 การท่องเที่ยวเชิงเกษตร
3. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว
4. แนวคิดผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดวิสาหกิจชุมชน

1. ความหมายของวิสาหกิจชุมชน

เสรี พงศ์พิศ (2550 : 8) ได้กล่าวว่า วิสาหกิจชุมชน (SMCE; Small and Micro Community Enterprise) คือ การประกอบการขนาดเล็กเพื่อการจัดการทุนชุมชนอย่างสร้างสรรค์และพึ่งตนเอง ทุนชุมชนมีทั้งทุนที่เป็นเงิน ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทุนที่เป็นผลผลิต ทุนความรู้ ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นพี่เป็นน้อง และความไว้วางใจกันของชุมชน

พรพิมล เกลิมมีประเสริฐ (2549: 46-47) ได้ให้คำจำกัดความว่า วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการเพื่อจัดการ “ทุน” ของชุมชน อย่างสร้างสรรค์เพื่อตอบสนองการพึ่งตนเองและความพอเพียงของครอบครัวและชุมชน โดยทุนของชุมชนไม่ได้หมายถึง ทุนเงินตราเพียงอย่างเดียวแต่ครอบคลุมถึง คน ความรู้ ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ และผลผลิตของชุมชนซึ่งการประกอบการในรูปวิสาหกิจของชุมชน เป็นการประกอบการที่เชื่อมโยงการผลิตทางการเกษตร การแปรรูป และการตลาดของชุมชนเข้าเป็นกระบวนการเดียวกัน ไม่แยกส่วนและแบ่งบทบาทให้กับกลุ่มคนที่มีทักษะหรืออาชีพเฉพาะที่แตกต่างกัน

กรมส่งเสริมการเกษตร (2548 : 2) ได้ให้ความหมายว่า วิสาหกิจชุมชน หมายความว่า กิจกรรมของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรืออื่นๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัวชุมชนและระหว่างชุมชน ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์คณะกรรมการประกาศกำหนด “เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน” หมายความว่า คณะบุคคลที่รวมตัวกัน โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใด เพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเครือข่าย

สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนได้ให้คำจำกัดความของวิสาหกิจชุมชน สรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชน คือ กิจกรรมที่ชุมชนและคนในชุมชนเป็นเจ้าของกิจกรรมการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือ กิจกรรมอื่นๆ เพื่อสร้างรายได้ และการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน โดยการนำทุนทางสังคมของชุมชนที่มีอยู่ อันได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรท้องถิ่น ฯลฯ ผสมกับการบริหารจัดการสมัยใหม่ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม หรืออาจกล่าวให้เข้าใจง่ายๆ ได้ว่า วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมของชุมชน ในการดำเนินกิจการดังกล่าว (กรมพัฒนาชุมชน 2546)

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล (2545: 38 - 39) ได้ให้ทรรศนะว่า วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการโดยชุมชน ที่มีสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ทั้งด้านการผลิต การค้า และการเงิน และต้องการใช้ปัจจัยการผลิตนี้ให้เกิดดอกออกผล ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ด้านเศรษฐกิจคือ การสร้างรายได้และอาชีพ ด้านสังคมคือ การยึดโยงร้อยรัดความเป็นครอบครัว และชุมชนให้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ แบ่งทุกข์แบ่งสุขซึ่งกันและกัน โดยผ่านกระบวนการประกอบการของชุมชน ในทัศนะดังกล่าว วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นเครื่องมือ (means) เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าว (ends) วิสาหกิจชุมชนจะเป็นเครื่องมือในการสร้างฐานรากทางเศรษฐกิจและสังคมให้เข้มแข็ง เพื่อที่จะให้ระบบเศรษฐกิจและสังคมส่วนอื่นๆ ได้ต่อยอดบนฐานที่เข้มแข็ง รากที่เข้มแข็งที่คงทนต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกและของทุนนิยม อุปมาฐานรากที่เข้มแข็งของอาคาร คงทนต่อการสั่นไหวของแผ่นดิน

จากความหมายข้างต้นจึงสรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบการของชุมชนเพื่อการจัดการ “ทุน” ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ โดย “ทุน” ของชุมชนได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรม คือ ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนทางธรรมชาติ อาทิเช่น ทรัพยากรหรือผลผลิตที่อยู่ในชุมชน และทุนทางสังคม คือความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และกฎเกณฑ์หรือระเบียบของ

สังคมที่ช่วยให้คนอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นพี่เป็นน้อง และไว้ใจซึ่งกันและกัน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชน เพื่อการพึ่งตนเองและความพอเพียง

2. พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

2.1 ความเป็นมา การรวมกลุ่มของคนในชุมชนในการประกอบการวิสาหกิจชุมชนเป็นเรื่องที่ชุมชนได้มีการทำกันมานานแล้ว แต่เนื่องจากยังไม่มีกฎหมายรองรับการรวมกลุ่ม จึงมักเกิดปัญหากับกลุ่มเมื่อจำเป็นต้องปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องกับระเบียบหรือข้อกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันชุมชนเองก็รู้สึกละเลยได้รับการส่งเสริมพัฒนาจากรัฐไม่ตรงตามความต้องการ เนื่องจากบางครั้งหน่วยงานภาครัฐจะดำเนินงานจากปัจจัยที่ตัวเองพร้อมจะเข้าไปให้ ซึ่งการทําลักษณะนี้ ยังส่งผลทำให้ชุมชนและกลุ่มต่างๆ ไม่เข้มแข็งและมั่นคง ซึ่งจากเหตุผลดังกล่าว จึงได้มีตัวแทนขององค์กรเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศได้เข้าหารือกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อให้ได้รับทราบถึงปัญหาของชุมชน จึงนำไปสู่การร่างกฎหมายและออกเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2548 พระราชบัญญัตินี้จึงเป็นพระราชบัญญัติที่เกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อให้การส่งเสริมพัฒนาการประกอบการกิจการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อให้การส่งเสริมพัฒนาการประกอบการกิจการของคนในชุมชน และเพื่อให้มีบุคคลเป้าหมายที่ชัดเจนในการส่งเสริมในพระราชบัญญัติจึงได้กำหนดให้วิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่ต้องการจะได้รับการส่งเสริม สนับสนุนตามมาตรการต่างๆ ที่กำหนดไว้ ต้องมาขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตรก่อน (วิวัฒน์ชัย อยู่ยืนยง 2552)

วิสาหกิจชุมชนที่ต้องการยื่นขอจดทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตร จะต้องเป็นวิสาหกิจชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวของบุคคลที่มีความผูกพันและมีวิถีชีวิตร่วมกันในชุมชนตั้งแต่ 7 คนขึ้นไป โดยสมาชิกทั้งหมดจะต้องไม่เป็นบุคคลในครอบครัวเดียวกันมาร่วมกันประกอบกิจการเพื่อประโยชน์ของชุมชน (โอฬาร พิทักษ์ 2548: 4) ในการยื่นขอจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน และเครือข่ายจะเป็นไปโดยความสมัครใจและความพร้อมของชุมชน โดยขอขึ้นจดทะเบียนได้ที่สำนักงานเกษตรอำเภอหรือศูนย์บริการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

2.2 วัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและสามารถบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

2.3 การเสนอร่างพระราชบัญญัติ มีรายละเอียดดังนี้ (กรมส่งเสริมการเกษตร 2552)

2.3.1 เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2544 คณะรัฐมนตรีอนุมัติหลักการร่างพระราชบัญญัติตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เสนอ ส่งคณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณา

2.3.2 เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2546 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์นำร่างพระราชบัญญัติที่ปรับแก้ไขเสน่ออีกครั้ง คณะรัฐมนตรีอนุมัติร่างพระราชบัญญัติและส่งให้คณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณารายละเอียด

2.3.3 เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2546 คณะรัฐมนตรีพิจารณาให้ความเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติที่คณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณาปรับปรุงแก้ไขนำเสนอคณะกรรมการพิจารณากลับกรองงาน

2.3.4 เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2546 คณะอนุกรรมการพิจารณากลับกรองงานให้ความเห็นชอบ

2.3.5 เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2546 คณะกรรมการประสานงานพรรคร่วมรัฐบาล สภาผู้แทนราษฎรเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติ ให้นำเสนอสภาผู้แทนราษฎรในวันพุธที่ 12 พฤศจิกายน 2546

2.4 หลักการ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงจำนวนหนึ่งที่มีอยู่ในระดับที่ไม่พร้อมจะเข้ามาแข่งขันทางการค้า ให้ได้รับการส่งเสริมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการและพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นผู้ประกอบการหน่วยธุรกิจที่สูงขึ้น

2.5 สารสำคัญของพระราชบัญญัติ มีดังนี้ (กรมส่งเสริมการเกษตร 2548: 3-8)

2.5.1 ให้มีการจดทะเบียนรับรองวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่จะขอรับการส่งเสริมตามพระราชบัญญัตินี้ โดยยื่นขอจดทะเบียนต่อกรมส่งเสริมการเกษตร

2.5.2 ให้มีคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้มีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนเป็นเอกภาพ โดยกำหนดให้มี

2.5.2.1 คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จำนวน 28 คน ประกอบด้วยนายกรัฐมนตรีหรือรองนายกรัฐมนตรีที่ได้รับมอบหมายเป็นประธานกรรมการ กรรมการจากส่วนราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ รัฐมนตรีจาก 5 กระทรวง คือ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงอุตสาหกรรม อธิบดีจาก 4 กรม คือ กรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการส่งออก กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมสรรพากร ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ผู้อำนวยการธนาคารออมสิน ผู้แทนวิสาหกิจชุมชน จำนวน 10 คน ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน โดยมีอธิการบดีกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นกรรมการและ

เลขานุการ ให้อธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร และอธิบดีกรมการพัฒนาชุมชนแต่งตั้งผู้แทนจากกรมส่งเสริมการเกษตรและกรมพัฒนาชุมชน หน่วยงานละ 1 คน เป็นผู้ช่วยเลขานุการ (กรมส่งเสริมการเกษตร, สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน 2548)

2.5.2.2 คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัด จำนวน 20 คน ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือรองผู้ว่าราชการจังหวัดที่ได้รับมอบหมายเป็นประธาน กรรมการประกอบด้วย หัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัด ผู้แทนกรมสรรพากรที่มีสำนักงานตั้งอยู่ในจังหวัดผู้แทนธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ธนาคารออมสินที่มีสาขาตั้งอยู่ในจังหวัด หน่วยงานละ 1 คน ผู้แทนวิสาหกิจชุมชน จำนวน 6 คน ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน โดยมีเกษตรจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ

2.5.2.3 คณะกรรมการประสานนโยบายกองทุนเพื่อพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เป็นประธานกรรมการและกรรมการอื่นอีกไม่เกิน 12 คน โดยมีกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นเลขานุการ

2.5.3 ให้คณะกรรมการจัดให้มีมาตรการในการส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่จดทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตร

2.5.3.1 วิสาหกิจชุมชนระดับปฐมภูมิ ให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชนระดับปฐมภูมิในการประกอบกิจการอย่างครบวงจร เพื่อให้กิจการวิสาหกิจชุมชนในระดับปฐมภูมิมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้

2.5.3.2 วิสาหกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้แล้ว ให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้แล้วอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความพร้อมให้แก่กิจการวิสาหกิจชุมชนในระดับที่สูงขึ้น

2.5.3.3 เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ให้มีการสนับสนุนการจัดตั้งการประกอบการ การตลาด รวมทั้งส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือกันระหว่างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนหรือภาคธุรกิจหรืออุตสาหกรรมอื่น เพื่อขยายและสร้างความมั่นคงให้แก่กิจการวิสาหกิจชุมชน

2.5.4 ให้กรมส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่เป็นสำนักเลขานุการของคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

3. องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 7 ประการ (เสรี พงศ์พิศ 2550) คือ

3.1 ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการเอง อย่างไรก็ดี “คนนอก” อาจจะมีส่วนร่วม อาจจะทำหน้าที่เพื่อการมีส่วนร่วม ร่วมมือ และให้ความช่วยเหลือ แต่ไม่ใช่หุ้นใหญ่ทำให้มีอำนาจในการตัดสินใจ

3.2 ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน ซึ่งอาจจะนำวัตถุดิบบางส่วนมาจากภายนอกได้ แต่เน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด

3.3 ริเริ่มสร้างสรรค์โดยชุมชน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนเอง ซึ่งมีความรู้ ภูมิปัญญา หากมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม เกิดความเชื่อมั่นในตัวเองก็จะริเริ่มสร้างสิ่งใหม่ๆ ได้โดยไม่เอาแต่เลียนแบบหรือแสวงหาสูตรสำเร็จ

3.4 มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นฐาน “ทุน” ที่สำคัญ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยปรับประยุกต์ให้สมัยสมัย ผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาสากลหรือจากที่อื่น

3.5 มีการดำเนินการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบ หมายถึง การดำเนินการวิสาหกิจชุมชนไม่ใช่เน้นที่การผลิตเรื่องหนึ่งสองเรื่องเพื่อขายอย่างเดียว แต่ผลิต แปรรูป จัดการให้เกิดการประกอบการในรูปแบบต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นเป็นหลัก แปลว่าต้องทำอะไรหลายๆ อย่าง ต้องมีข้อมูล ต้องวิจัยเอาเองว่า ชุมชนกินอยู่อย่างไร ซื้อกินซื้อใช้อะไรบ้าง และจะทำอะไรเพื่อลดการซื้อกินซื้อใช้ลงให้ได้สัก “เศษหนึ่งส่วนสี่” ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ถ้ามีข้อมูลที่ชุมชนวิจัยเองก็จะพบว่า มีมากกว่านี้อีกที่ชุมชนทำเองได้

3.6 การเรียนรู้คือหัวใจของกระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีแต่การเลียนแบบ การหาสูตรสำเร็จโดยไม่มีความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีวิสาหกิจชุมชนบนฐานความรู้ แต่บนฐานความรู้สึก ความอยาก ความต้องการตามทีลือในสังคมบ้าบริโภคกระตุ้นให้เกิด ทำให้ความอยากกลายเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิตไปหมด

3.7 การพึ่งตนเองคือเป้าหมายอันดับแรกและสำคัญที่สุดของวิสาหกิจชุมชน ถ้าหากพลาดเป้าหมายนี้คือพลาดเป้า วิสาหกิจชุมชนจะกลายเป็นธุรกิจที่มีเป้าหมายที่กำไร กลายเป็นอะไรที่กระตุ้นให้ทำให้ได้กำไรก่อนที่จะคิดทำให้อุด ไม่พัฒนาไปเป็นขั้นตอนให้เกิดความมั่นคงก่อนที่จะก้าวไปพัฒนาธุรกิจ

การจัดการเป็นเรื่องใหญ่ที่ชุมชนต้องเรียนรู้ว่าจะจัดการอย่างไรให้ชุมชนทั้งตำบลมาร่วมกันวางแผนการผลิต การตลาด การบริโภคร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ และที่สุดก็ทำซ้ำกัน ผลผลิตล้นเกินจนขายไม่ออกเหมือนทำกล้วยฉาบทั้งตำบล ทำแฮมหมูทุกหมู่บ้านแข่งขัน

กันขายหรือคนปลูกข้าวก็ปลูก ได้ข้าวมาก็เอาไว้นึ่งส่วนหนึ่งที่เหลือก็ขายพ่อค้า พ่อค้าก็เอาไปแปรรูปแล้วเอาข้าวสารกลับไปขายในหมู่บ้าน ชาวบ้านคนปลูกขายข้าวเปลือกราคาถูก ชาวบ้านที่ไม่ปลูกก็ไปซื้อข้าวสารราคาแพงจากตลาดมากินทำอย่างไรจึงจะตัดวงจรที่วุ่นวายนี้และสร้าง “วงจรเศรษฐกิจชุมชน” ขึ้นมาใหม่เชื่อมโยงทุกเรื่องที่ทำให้ข้าวปลาอาหาร ข้าวของเครื่องใช้ ทำแบบประสานพลัง (synergy) และทำให้เกิดผลทวีคูณคิดเชิงบวกยังน้อยไปต้องคิดแบบทวีคูณ หมายถึงทำให้กิจกรรมต่างๆ สนับสนุนเกื้อกูลกัน นี่คือนิยามของวิสาหกิจชุมชน

นอกจากกลไกของตลาด ก็เป็นเรื่องของเครือข่ายผู้บริโภคที่เป็นชมรม สมาคมต่างๆ ที่อยู่ในเมือง ซึ่งจะประสานกับชุมชนผู้ผลิตให้ผลิตสินค้าจากหมู่บ้านไปสู่ตลาดเมือง ด้วยความมั่นคงกว่าการไปแข่งขันกับผู้ผลิตอุตสาหกรรมใหญ่ๆ ตรงนี้ต้องมีการจัดการโดยกระบวนการ “ประชาสังคม” ซึ่งในสังคมไทย ยังคงต้องพัฒนาอีกมาก ที่ญี่ปุ่นมีกระบวนการนี้มานานที่เรียกกันว่า “ไดอิชิ” เชื่อมประสานระหว่างชุมชนในชนบทผู้ผลิตกับชุมชนเมืองผู้บริโภคทำกันเป็นกระบวนการเป็นระบบ (วิวัฒน์ชัย อยู่อินขง 2552)

4. ประเภทของวิสาหกิจชุมชน

พรพิมล เกลิมมีประเสริฐ (2549) แบ่งวิสาหกิจชุมชนเป็น 3 ประเภท คือ

1. วิสาหกิจชุมชนทดแทนการพึ่งพาภายนอกชุมชน หมายถึง กิจกรรมการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เน้นการลดรายจ่ายของเกษตรกรและชุมชน
2. วิสาหกิจชุมชนพัฒนาผลผลิตและทรัพยากร หมายถึง ชุมชนผลิตทางการเกษตรและมีการประกอบการเพื่อนำผลผลิตและทรัพยากรมาสร้างผลิตภัณฑ์
3. วิสาหกิจชุมชนบริการ หมายถึง การประกอบการที่เกิดจากทักษะ ภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้บริการกับเกษตรกรในครอบครัว ชุมชน และบุคคลทั่วไป

สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2545 : 5) ได้แบ่งประเภทของวิสาหกิจชุมชนเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. วิสาหกิจชุมชนขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การดำเนินการต่างๆ เพื่อกินเพื่อใช้ในชุมชน เพื่อให้ครอบครัวพึ่งตนเองได้ให้ชุมชนเกิดความพอเพียงอย่างน้อยให้พออยู่พอกินหรือพอกินพอใช้เมื่อลดรายจ่าย รายได้ก็เพิ่มขึ้น แปลว่า แม้ทำเพื่อกินเองใช้เองก็ทำให้เกิดรายได้เหมือนกันและน่าจะดีกว่าอีก เพราะถ้ามุ่งแต่เพิ่มรายได้ โดยไม่เน้นการทำทดแทนการซื้อ เราก็จะมีรายจ่ายมากกว่ารายได้ซึ่งก็คือที่มาของปัญหาหนี้สินหรือสถานการณ์ “ชักหน้าไม่ถึงหลัง” ของผู้คนขณะนี้
2. วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า อันได้แก่ การนำผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเข้าสู่ตลาดบริโภคและรวมไปถึงผลผลิตทั่วไปที่เหลือกินเหลือใช้ในท้องถิ่นที่นำออกสู่ตลาดบริโภค

โดยการปรับปรุงคุณภาพผลผลิต หีบห่อ การตลาด และการจัดการต่างๆ เพื่อให้สามารถ “แข่งขัน” ได้ (เป็นที่มาของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์) ทั้งนี้ชุมชนต้องไม่กระโดดข้ามขั้น ต้องพัฒนาจากขั้นพื้นฐานไปสู่ขั้นก้าวหน้าทีละขั้น

นอกจากนี้ กรมพัฒนาชุมชน (2546) ได้กำหนดรูปแบบการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนดังนี้

1. วิสาหกิจที่ประกอบกิจการเดียว ได้แก่ วิสาหกิจที่ประกอบกิจการเพียงหนึ่งเดียว โดยคณะผู้บริหารในชุมชนชุดเดียว และไม่สร้างเครือข่ายกับวิสาหกิจอื่นๆ โดยจะมีผลผลิตมากกว่าหนึ่งผลิตภัณฑ์หรือบริการได้

2. วิสาหกิจที่ประกอบกิจการในรูปเครือข่าย ได้แก่ วิสาหกิจที่ปฏิสัมพันธ์กับกิจการอื่น โดยแต่ละวิสาหกิจต่างมีการประกอบการ ตามเป้าหมายวัตถุประสงค์ของกิจการ หากแต่มีปฏิสัมพันธ์แบบพึ่งพา เกื้อกูล เชื่อมโยงกันในรูปแบบต่างๆ เช่น

2.1 เครือข่ายกิจกรรม ได้แก่ วิสาหกิจที่มีกิจกรรมเกื้อกูลกันมาเป็นเครือข่ายกัน ทั้งที่เป็นกิจกรรมประเภทเดียวกันหรือหลายประเภท

2.2 เครือข่ายพื้นที่ ได้แก่ วิสาหกิจที่ดำเนินการอยู่ในระดับพื้นที่เดียวกัน เช่น ระดับหมู่บ้านด้วยกัน หรือระดับตำบลด้วยกัน หรือต่างพื้นที่กัน เช่น วิสาหกิจระดับหมู่บ้านกับระดับตำบลมาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกัน

5. การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

กรมส่งเสริมการเกษตร (2552) กำหนดให้มีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนอย่างครบวงจร โดยมีแนวทางดังนี้

5.1 ระดับปฐมภูมิ ส่งเสริมการจัดตั้ง การให้ความรู้ การศึกษาวิจัย ในการนำทุนชุมชนมาใช้อย่างเหมาะสม การร่วมมือกันในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้

5.2 ระดับสูงขึ้น ส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การรักษาคุณภาพ การศึกษาวิจัย เทคโนโลยี และการตลาด การสร้างความเชื่อถือทางธุรกิจ การรักษาความปลอดภัยแก่ผู้บริโภค การประสานงานแหล่งเงินทุน เพื่อให้สามารถเป็นผู้ประกอบการหรือพัฒนาไปสู่การประกอบธุรกิจขนาดย่อมและขนาดกลางต่อไป

5.3 การส่งเสริมเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน รัฐจะให้การสนับสนุนการจัดตั้งการประกอบการการตลาด ความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างเครือข่าย หรือภาคธุรกิจ หรืออุตสาหกรรมอื่นๆ เพื่อขยายและสร้างความมั่นคงแก่กิจการวิสาหกิจชุมชน

6. ประโยชน์ของวิสาหกิจชุมชน

6.1 การรวมตัวกันของเกษตรกรในการประกอบธุรกิจในระดับชุมชน มีความมั่นคงได้ รับการรับรองตามกฎหมาย

6.2 การส่งเสริมความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาความสามารถในการจัดการ ตรง ตามความต้องการที่แท้จริง

6.3 ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ มีความพร้อมที่จะ พัฒนาสำหรับการแข่งขันทางการค้าในอนาคต

จะเห็นได้ว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นการจัดการทุนและทรัพยากรต่างๆ เพื่อการพึ่งพา ตนเองเป็นสำคัญ รู้จักใช้ปัจจัยของชุมชนเป็นทุนในการเพิ่มมูลค่าให้กับทรัพยากร โดยชุมชน ดำเนินการที่ไม่ได้วางเป้าหมายไว้ที่ผลประโยชน์หรือรายได้ที่เป็นกอบเป็นกำ แต่วางไว้ที่ ความสุขโดยรวมของชุมชนการเพิ่มขึ้นของคุณภาพชีวิตในท้องถิ่น และชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข

แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยว

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนานุกรม (2546 : 13) กล่าวถึง คำว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีพัฒนาการมาจากการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยมีชุมชนเป็นฐาน (Community Based Sustainable Tourism - CBST) จนสุดท้ายโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (Responsible Ecological Social Tour Project - REST) ผู้บุกเบิกงานด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทย ได้เรียกการท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism - CBT)”

1.1 ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

อุบลวรรณ ประดับสุข (2549 : 2) ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า เป็นเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นและผู้มาเยือน ในการที่จะดูแลรักษา ทรัพยากรด้านต่างๆ ของชุมชนที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน อันเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน เพื่อประโยชน์แก่ชุมชน

เครือข่ายการเรียนรู้และประสานงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค (อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร 2548 : 4) ได้ให้ความหมายเชิงปฏิบัติการว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) หมายถึง “ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีส่วนกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากร

ที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นตัวทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงาน ตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปทบทวน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ”

พจนา สวนศรี (2546 : 11) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism - CBT) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะตัว แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไป ซึ่งผู้ที่จะนำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติควรต้องทำความเข้าใจถึงเบื้องหลัง ความคิดหลักการ ความหมายและองค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่ใช่เพียงแค่ “ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (Tourism product)” ซึ่งเมื่อถูกผลิตแล้วจะหมุนไปตามกลไกตลาดและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หากแต่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการพัฒนาชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือโดยการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (2540) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “การท่องเที่ยวชุมชน” คือการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

สินธุ์ สโรบล และ อุดร วงษ์ทับทิม (2546 : 235 - 236) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของ การท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นในด้านเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน พร้อมกันนี้มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการท่องเที่ยว และเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการ ตั้งแต่คิดวางแผน ดำเนินการ การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ การประเมินผลโครงการ และการรับผลประโยชน์ โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ ชุมชนแต่ละแห่งล้วนมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชุมชนนั้นมีอยู่ บางชุมชนมีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ อันได้แก่ น้ำตก ป่าเขาถ้ำนาไพร รวมทั้ง

สัตว์ป่าที่อาศัยอยู่หลากหลายชนิด บางชุมชนมีความโดดเด่นในด้านสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ อันได้แก่ วัดวาอารามและโบราณสถานทางพุทธศาสนา หรือมีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่น่าสนใจ รวมทั้งมีร่องรอยทางด้านโบราณคดีปรากฏให้เห็น ขณะที่บางชุมชนมีข้อเด่นด้านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการผลิตที่เอื้อต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว สามารถนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนได้เป็นอย่างดี

ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย อธิบายเพิ่มเติมว่า “เป็นการทำให้คนต่างถิ่นมีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนเจ้าภาพ เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ทั้งระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชน และระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง นำไปสู่การพัฒนาชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพิ่มความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นของคนในชุมชน เกิดการอนุรักษ์หรือพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยอาจมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจต่อกลุ่มในชุมชนหรือทั้งชุมชน (ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย, อ้างถึงใน จิตติ มงคลชัยอรัญญา 2552)

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้ว่าหมายถึง การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ โดยใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาใช้เป็นทุนในการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน โดยคำนึงถึงศักยภาพในการรองรับของชุมชนเป็นหลัก เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รักษาสภาพแวดล้อม ตลอดจนเกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมในชุมชน

1.2 กำเนิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2552) กล่าวว่า ช่วงที่โลกตื่นตัวเรื่องการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและหาทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยว ช่วงปี 2535-2540 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เข้ามาเป็นกระแสใหม่และกระแสใหญ่ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยโดยการผลักดันของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในขณะที่การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism - CBT) เริ่มก่อตัวขึ้นเติบโตคู่ขนานไปกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการทำงานในระดับพื้นที่ของโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (REST) ซึ่งในช่วงดังกล่าวชื่อที่เรียกขานการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ มีหลากหลายชื่อ เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมการท่องเที่ยวสีเขียว

หลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 รัฐบาลไทยใช้การท่องเที่ยวเป็นตัวกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยประกาศ ให้ปี 2541-2542 เป็นปีส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย (Amazing Thailand) ในปี 2544 มีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product- OTOP) หลังปี 2545 การท่องเที่ยว

ลงไปในชนบทหลากหลายรูปแบบ และในปี 2547 มีการให้มาตรฐานโฮมสเตย์ หรือเรียกชื่ออย่างเป็นทางการว่า “ที่พักสัมผัสวัฒนธรรมชนบท”

ณ ปัจจุบัน หากให้ชุมชนนิยามตนเองว่าเรียกชื่อการดำเนินการท่องเที่ยวของตนว่าชื่ออะไร จะพบว่าชื่อเรียก 4 ชื่อด้วยกันในกลุ่มชุมชนที่ทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

1.3 หลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนา สวนศรี (2546 : 12) ได้กำหนดหลักการเพื่อให้เป็นจุดยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ได้แก่

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

การที่จะให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นที่จะต้อง เตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็ต้องธำรงรักษากับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้คนในสังคมเห็นความสำคัญและเป็นนักท่องเที่ยวที่สนใจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มการรับรู้และความเข้าใจในบทบาทของชุมชนท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเป็นการกำลังใจหรือสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องในการทำงานอนุรักษ์ทั้งด้านธรรมชาติและสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิม

ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงไม่ได้แค่มุ่งเน้นให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว แต่ต้องทำให้การการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นนั้นเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน

1.4 องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและวัฒนธรรมฯ (2540) ได้กำหนดองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ 4 ด้าน คือ 1) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม 2) องค์กรชุมชน 3) การจัดการ และ 4) การเรียนรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.4.1 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ประกอบด้วย

- 1.4.1.1 ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์
- 1.4.1.2 มีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
- 1.4.1.3 ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

1.4.2 ด้านองค์กรชุมชน ประกอบด้วย

- 1.4.2.1 ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
- 1.4.2.2 มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่างๆ หลากหลาย
- 1.4.2.3 ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

1.4.3 ด้านการจัดการ ประกอบด้วย

- 1.4.3.1 มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว
- 1.4.3.2 มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับพัฒนาชุมชนโดยรวมได้
- 1.4.3.3 มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม
- 1.4.3.4 มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

1.4.4 ด้านการเรียนรู้ ประกอบด้วย

- 1.4.4.1 ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการเรียนรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง
- 1.4.4.2 มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
- 1.4.4.3 สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

1.5 ผลกระทบจากการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ทุกอย่างที่ดำเนินการย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งที่ตั้งอยู่ สิ่งแวดล้อมโดยรอบทั้งสิ้น ซึ่งมีผลกระทบด้านบวกและด้านลบ (วิระพล ทองมา และ ประเจต อำนาง 2547 : 17 - 22) ได้แก่

1.5.1 ผลกระทบด้านบวก ส่งผลให้ชุมชนมีจิตสำนึกเกิดการพัฒนาตนเอง พึ่งพาตนเอง คิดเป็น ทำเป็น มีความพยายามในการเรียนรู้พัฒนา เกิดรายได้เพิ่มขึ้นมีการรวมตัวกันสร้างความเข้มแข็งในชุมชน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ตามความคาดหวังและความพยายามที่จะดำเนินการเพื่อให้เป็นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ 2) ด้านสังคม วัฒนธรรม 3) สิ่งแวดล้อม

และสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนคือการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา สืบสานสืบทอด ตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ได้ เกิดความรักความภาคภูมิใจในความรู้สึกเป็นเจ้าของมีส่วนร่วมในทรัพยากรของชุมชน และเกิดกระบวนการเรียนรู้การทำงานร่วมกันในที่สุด

1.5.2 ผลกระทบด้านลบ เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม อาทิ จำนวนขยะที่เพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยว การใช้น้ำ ระบบนิเวศธรรมชาติ การรับวัฒนธรรมที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว เกิดกระแสการเลียนแบบ มีความขัดแย้งทางความคิด เสียความเป็นส่วนตัวในการที่จะต้องรองรับนักท่องเที่ยว และที่สำคัญคืออาจถึงกับสูญเสียเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หากมีการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวมากเกินไป

ในส่วนการตลาดนั้นแต่ละชุมชนจะต้องให้ข้อมูลแนะนำชุมชนตนเองและชุมชนอื่นที่ถูกต้องและน่าสนใจแก่นักท่องเที่ยว และที่น่าภูมิใจสำหรับชุมชนคือ การรักษาระบบและวางแผนทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมา แต่ชุมชนไม่ได้ละทิ้งพื้นฐานเดิม หรือปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามกระแสวัฒนธรรม และไม่ได้มุ่งหวังรายได้จากการท่องเที่ยวที่จะได้ให้เป็นรายได้หลักของชุมชนโดยละทิ้งอาชีพดั้งเดิมที่จะเป็นการที่จะปรับตัวเพื่อรองรับกระแสการท่องเที่ยวที่เข้าไปในชุมชน

1.6 การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาชุมชน

พจนา สวนศรี (2546 : 20) กล่าวว่า เจตนารมณ์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ การใช้ การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ เพื่อที่จะเชื่อมโยงเรื่องการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน และมองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง

ด้านเศรษฐกิจ

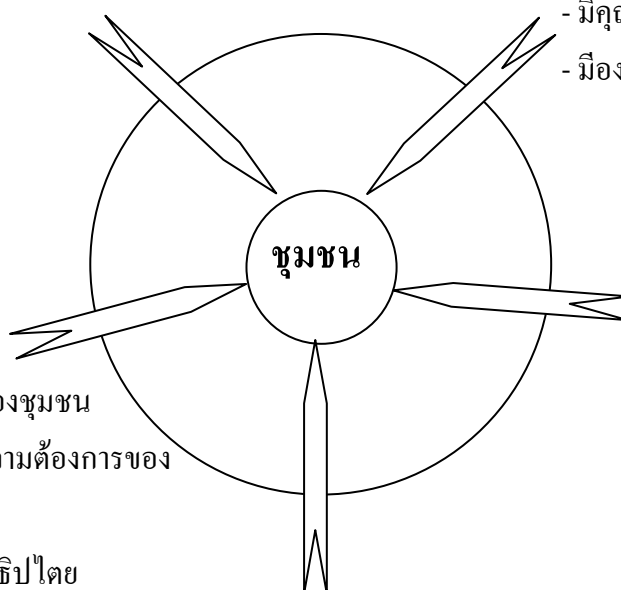
- มีรายได้จากการผลิต
- มีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจที่หลากหลาย

ด้านสังคม

- คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา
- ดำรงความยุติธรรมในสังคม
- มีคุณภาพชีวิตที่ดี
- มีองค์กรชุมชน

ด้านการเมือง

- การมีส่วนร่วมของชุมชน
- การพัฒนาจากความต้องการของประชาชน
- ความเป็นประชาธิปไตย

ด้านวัฒนธรรม

- การศึกษา
- การรับรู้ การถ่ายทอดวัฒนธรรม
- การอนุรักษ์

ด้านสิ่งแวดล้อม

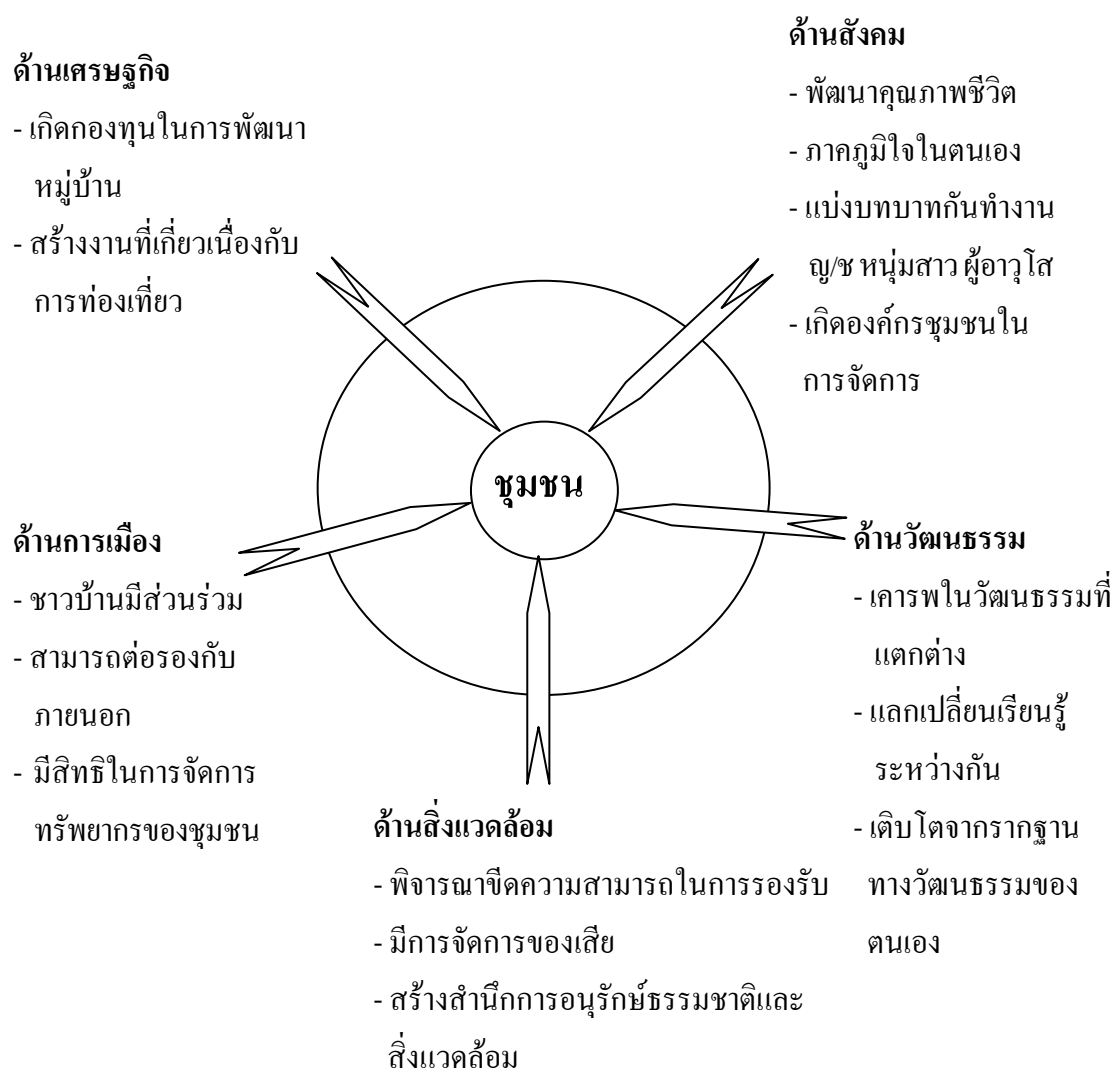
- สิทธิในการจัดการทรัพยากร
- การดูแลเอาใจใส่ด้านสิ่งแวดล้อม
- การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ภาพที่ 1 องค์ประกอบหลัก 5 ด้านของการพัฒนาชุมชน

ที่มา : พงนา สวนศรี, คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Handbook)

(กรุงเทพฯ : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2546), 20.

1.6.1 การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาชุมชนในปัจจุบันและอนาคต การท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชุมชนใช้เป็นฐานการผลิตเป็นทรัพยากรเดียวกัน วัฒนธรรมและสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนเรื่องจิตวิญญาณของชุมชนในการสร้างความสัมพันธ์กันภายในชุมชนและการสัมพันธ์กับภายนอก ควรจะเชื่อมโยงให้เห็นการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม (พจนา สวนศรี 2546 : 21) ดังแสดงในภาพที่ 2 และเห็นแนวทางในการใช้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือการพัฒนาชุมชนได้

ภาพที่ 2 การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม

ที่มา : พงนา สวนศรี, คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Handbook) (กรุงเทพฯ : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2546), 21.

1.7 การเปรียบเทียบการท่องเที่ยวกับการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม

การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน หากมองว่าการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนต้องไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้นในแต่ละมิติของการท่องเที่ยวควรจะเข้าไปส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งให้กับการพัฒนาชุมชน การเปรียบเทียบการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน จึงเป็นเสมือนการสร้างการเปรียบเทียบและการสร้างตัวชี้วัดของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยที่มีกรอบของการพัฒนาชุมชนเป็นแนวทาง

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

มิติของการพัฒนา	การพัฒนาที่ยั่งยืน	การท่องเที่ยวโดยชุมชน
ด้านเศรษฐกิจ	1. มีรายได้จากการผลิต 2. มีการพัฒนาเศรษฐกิจที่หลากหลาย 3. เศรษฐกิจที่พึ่งตนเอง	1. เกิดกองทุนพัฒนาชุมชน 2. สร้างงานในชุมชน 3. สร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน
ด้านสังคม	1. คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา 2. ดำรงความยุติธรรมในสังคม 3. มีคุณภาพชีวิตที่ดี 4. มีองค์กรชุมชน	1. ชุมชนมีการพัฒนาคุณภาพชีวิต 2. ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจในตนเอง 3. เกิดการแบ่งบทบาทชาย/ หญิงในการทำงาน 4. เกิดองค์กรชาวบ้านในการจัดการ
ด้านวัฒนธรรม	1. ชาวบ้านมีการศึกษา 2. เกิดการรับรู้และถ่ายทอดทางวัฒนธรรม 3. มีการอนุรักษ์วัฒนธรรม	1. มีความเคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่าง 2. สร้างการแลกเปลี่ยน- เรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้อื่น 3. เป็นการพัฒนาที่เติบโตจากฐานรากของตนเอง
ด้านสิ่งแวดล้อม	1. ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากร 2. มีระบบการดูแลสิ่งแวดล้อม 3. ชุมชนเกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	1. พิจารณาขีดความสามารถในการรองรับ 2. มีระบบการจัดการของเสีย 3. มีการสร้างสำนึกการอนุรักษ์
ด้านการเมือง	1. ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา 2. การพัฒนาจากความต้องการของประชาชน 3. ชุมชนมีความเป็นประชาธิปไตย	1. ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว 2. สามารถต่อรองผลประโยชน์กับภายนอกได้ 3. ชุมชนมีสิทธิในการจัดการการท่องเที่ยว

ที่มา : พงณา สวนศรี, คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Handbook) (กรุงเทพฯ : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2546), 22.

1.8 แนวทางการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สินธุ์ สโรบล และ อุดร วงษ์ทับทิม (2546 : 252 - 254) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นกิจกรรมหนึ่งในการส่งเสริมให้ชุมชนได้ใช้สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรและรักษาคุ้มครองทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น รวมทั้งนำฐานทรัพยากรดังกล่าวมาจัดการให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชน โดยพยายามหลีกเลี่ยงมิให้เกิดผลกระทบต่อทั้งชุมชนและสิ่งแวดล้อม มีการคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

การนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน มาใช้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวภายใต้กรอบแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ก่อให้เกิดการเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนในหลายๆ ด้าน อาทิ การผลิตสินค้าและผลิตภัณฑ์ด้านหัตถกรรมของชุมชน การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ในชุมชน และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาในพื้นที่ชุมชนแหล่งท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตามการนำทรัพยากรซึ่งเป็นสินทรัพย์ร่วมของชุมชนท้องถิ่นมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนต่างๆ ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศเพื่อนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน ควรมีการกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้

1. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จะต้องคำนึงถึงศักยภาพความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งต้องมีแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปกับแผนพัฒนา
2. การส่งเสริมและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จะต้องอยู่ภายใต้กรอบของการอนุรักษ์ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน
3. การกำหนดทิศทาง และมาตรการส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ทั้งในด้านสภาพสังคม สภาพเศรษฐกิจพื้นฐาน ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่ชุมชนมีอยู่
4. เตรียมมาตรการป้องกันและควบคุมปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และ วิถีชีวิตของชุมชน ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยว
5. หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยว ต้องรายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการท่องเที่ยว ต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง
6. จำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวโดยคำนึงถึงสมรรถนะและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว ที่จะรองรับได้ โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวที่มีความอ่อนไหวของระบบนิเวศ เช่น การ

กำหนดจำนวนนักท่องเที่ยว การกำหนดระยะเวลา และการจัดให้มีทางเลือกต่างๆ เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวได้ฟื้นฟู

7. แหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีการจัดการสภาพแวดล้อมให้อยู่ในระดับมาตรฐานที่ดี มีการบริหารจัดการน้ำเสีย ขยะมูลฝอย และสิ่งปฏิกูลที่ถูกต้องสุขลักษณะ รวมทั้งควบคุมสภาพอากาศและเสียง

8. มีการกำหนดสัดส่วนรายได้ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวมาใช้ในการดูแลรักษา ฟื้นฟู บูรณะ จัดการสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว โดยแก้ไขปรับปรุงการะเบียบที่เกี่ยวข้อง

9. หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยวจะต้องดูแลรักษาเอกลักษณ์และคุณค่าดั้งเดิมของแหล่งท่องเที่ยวไว้ โดยกำหนดมาตรการควบคุมไม่ให้มีการดัดแปลงสภาพแวดล้อม รวมทั้งควบคุมการก่อสร้างบริการพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้กลมกลืนไม่ลดคุณค่าความสำคัญและเอกลักษณ์

10. หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยวประสานกับหน่วยงานที่มีอำนาจบังคับใช้กฎหมาย ให้มีการบังคับใช้อย่างเข้มงวด เพื่อปราบปรามผู้กระทำความผิดกฎหมายอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเฉพาะการบุกรุกที่สาธารณะประโยชน์ และกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมและโบราณสถาน

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นกิจกรรมหนึ่งในการส่งเสริมให้ชุมชนได้เข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติและรักษาและคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น รวมทั้งนำทรัพยากรดังกล่าวมาเป็นฐานในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของชุมชนเป็นสำคัญ เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่องานสิ่งแวดล้อมและชุมชน การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายในกรอบของการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมและคุ้มค่า มีการดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนให้มีความยั่งยืน จะนำไปสู่ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ก่อให้เกิดความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เกิดการกระจายรายได้ในชุมชนอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง และก่อให้เกิดการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน อาทิ ประเพณี วิถีชีวิต วิถีการผลิต และภูมิปัญญาในพื้นที่ของชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

“การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Ecotourism” ซึ่งเป็นคำที่ผสมกันระหว่างคำว่า Ecology หรือนิเวศวิทยา กับคำว่า Tourism หรือการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นับเป็นรูปแบบหนึ่งของกิจกรรมของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็น การจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ ที่คำนึงถึงคุณภาพมาตรฐานของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยการจัดการที่มีระบบด้วยความรับผิดชอบร่วมกันจากประชาคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการและภาคเอกชนประสานประโยชน์ ร่วมกันบนพื้นฐานการมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการจัดการเพื่อการบริการนักท่องเที่ยวให้ได้รับความประทับใจ ความพึงพอใจ ทั้งได้รับความรู้และประสบการณ์ใหม่เสมอ ดังนั้น ผู้เกี่ยวข้อง (Partnership) และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการจัดการ (Stakeholder) ต้องหมั่นประชุมปรึกษาหารือและร่วมกันประเมินผล ทั้งผลกระทบจากการท่องเที่ยว และประเมินผลส่งเสริมการขายการตลาดเพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีคุณภาพ มีมาตรฐานอย่างยั่งยืน มีนักท่องเที่ยวไปเที่ยวจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ เพื่อคุณภาพต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม คุณภาพชีวิตของประชาชนเป็นไปได้อย่างยั่งยืน

2.1 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ช่วงกระแสของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแพร่ขยายไปทั่วโลก และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์การท่องเที่ยว จึงได้จัดตั้งคณะทำงานเพื่อศึกษาเรื่อง Ecotourism ระยะแรกคณะทำงานมีมติใช้คำจำกัดความ Ecotourism ในความหมายภาษาไทยว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” โดยมีความประสงค์ที่จะสื่อความหมายให้กับชาวไทยทุกระดับเข้าใจว่า รูปแบบการท่องเที่ยว Ecotourism นับเป็นรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมในการรับรู้ของชาวไทย คือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ต่อมาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้มอบหมายให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) ทำการศึกษาเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ และขอให้ราชบัณฑิตยสถานกำหนดความหมาย ในที่สุดได้ความหมายของคำว่า Ecotourism คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2544 : 2)

นิยามและความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้มีผู้ให้ความหมาย ดังต่อไปนี้
 บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548 : 269 - 270) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ เพื่อประสานการท่องเที่ยวกับความพอใจในการเรียนรู้ และสัมผัสกับระบบนิเวศซึ่งแตกต่างอย่างชัดเจนกับความสนใจในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม อันเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) แม้ว่าจะมีการคาบเกี่ยวกันในเชิงพื้นที่ก็ตาม เว้นแต่จะรวมเอาลักษณะวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตแบบธรรมชาติเข้าเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาตินั้น ในทำนองเดียวกันการท่องเที่ยวธรรมชาติ (Natural Tourism) ก็ไม่ใช่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งหมด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวต่างๆ ด้วย

The Ecotourism Society (1991, อ้างถึงใน สฤกษ์ แสงอรุณ 2548) ได้ให้คำจำกัดความ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า "การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ ถึงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศและในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น"

วิมล จิโรจพันธุ์, ประชิด สฤกษ์พัฒน์ และอุดม เขยกิจวงศ์ (2548 : 81) ให้คำจำกัดความว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2552) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบ และเป็นการท่องเที่ยวตามแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยผู้เกี่ยวข้องได้เรียนรู้ร่วมกันภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน นอกจากนี้สมชัย เบญจขย (2552) ได้อธิบายลักษณะที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไว้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. เป็นพื้นที่ธรรมชาติที่มีการอนุรักษ์ไว้ รวมถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นๆ
2. มุ่งเน้นที่คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวมากกว่าการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ
3. เน้นให้ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติและวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว

4. ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสเรียนรู้ หรือมีประสบการณ์โดยตรงกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ นอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม

5. เป็นการท่องเที่ยวที่คืนประโยชน์สู่ธรรมชาติและชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม

6. เป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

Hector Ceballos - Lascrain (1987, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2545 : 5) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า “เป็นการท่องเที่ยว รูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยไม่ให้เกิดการรบกวนหรือทำลายแก่ธรรมชาติ แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติ เหล่านั้น”

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น อาจสรุปความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปตามแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์ และมีการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม โดยมีการควบคุมผลกระทบและสร้างบรรยากาศของการศึกษาเรียนรู้ ธรรมชาติแวดล้อม พร้อมให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์เพื่อเพิ่มพูนคุณภาพชีวิต”

2.2 องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

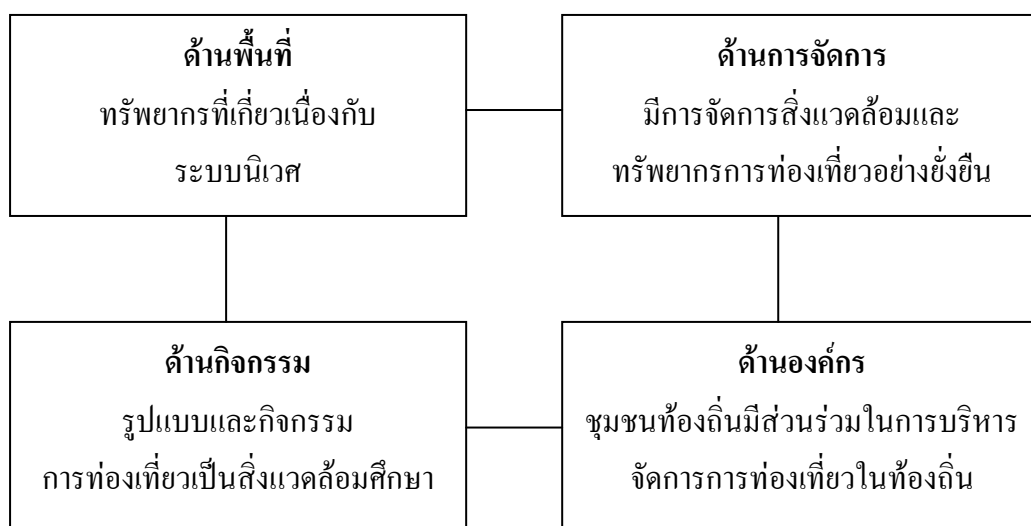
องค์ประกอบหลักที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 4 ประการ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2544 : 2 - 4) คือ

2.2.1 องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องเนื่องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco-system) ในพื้นที่นั้นๆ ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Natural-based tourism)

2.2.2 องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible travel) โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนา การท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainably managed tourism) เพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible travel) ที่ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

2.2.3 องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environment education-based tourism)

2.2.4 องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในท้องถิ่น (Involvement of local community or People participation) ที่มีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับประโยชน์ ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี่เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (Grass root) จนถึงการปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจรวมไปถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community participation-based tourism)

แผนภูมิที่ 1 องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ (กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544), 3.

หากการท่องเที่ยวใดมีองค์ประกอบที่สมบูรณ์ตามลักษณะดังกล่าวข้างต้น จัดได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไปความสมบูรณ์จะลดน้อยลง จนกลายเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ

ลักษณะเฉพาะประการหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การมุ่งเน้นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติเพื่อประสานการท่องเที่ยวกับความพอใจในการเรียนรู้และสัมผัสกับระบบนิเวศ (Eco-system) มีความแตกต่างอย่างชัดเจนกับความสนใจประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการพัฒนาอารยธรรมของมนุษย์ในการเอาชนะธรรมชาติ (ที่รวมเอาลักษณะวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตแบบธรรมชาติ หนึ่งเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ไว้) ลักษณะเฉพาะนี้จึงทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ใช่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Tourism และ Historical Tourism) แม้ว่าจะมีความคาบเกี่ยวกันในพื้นที่ก็ตาม ในทำนองเดียวกันการท่องเที่ยวธรรมชาติ (Natural Tourism) จึงไม่ใช่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งหมด ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการการท่องเที่ยวด้วย ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ จึงมีบางส่วนจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้หรือแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งๆ อาจมีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวแบบอื่นๆ ได้

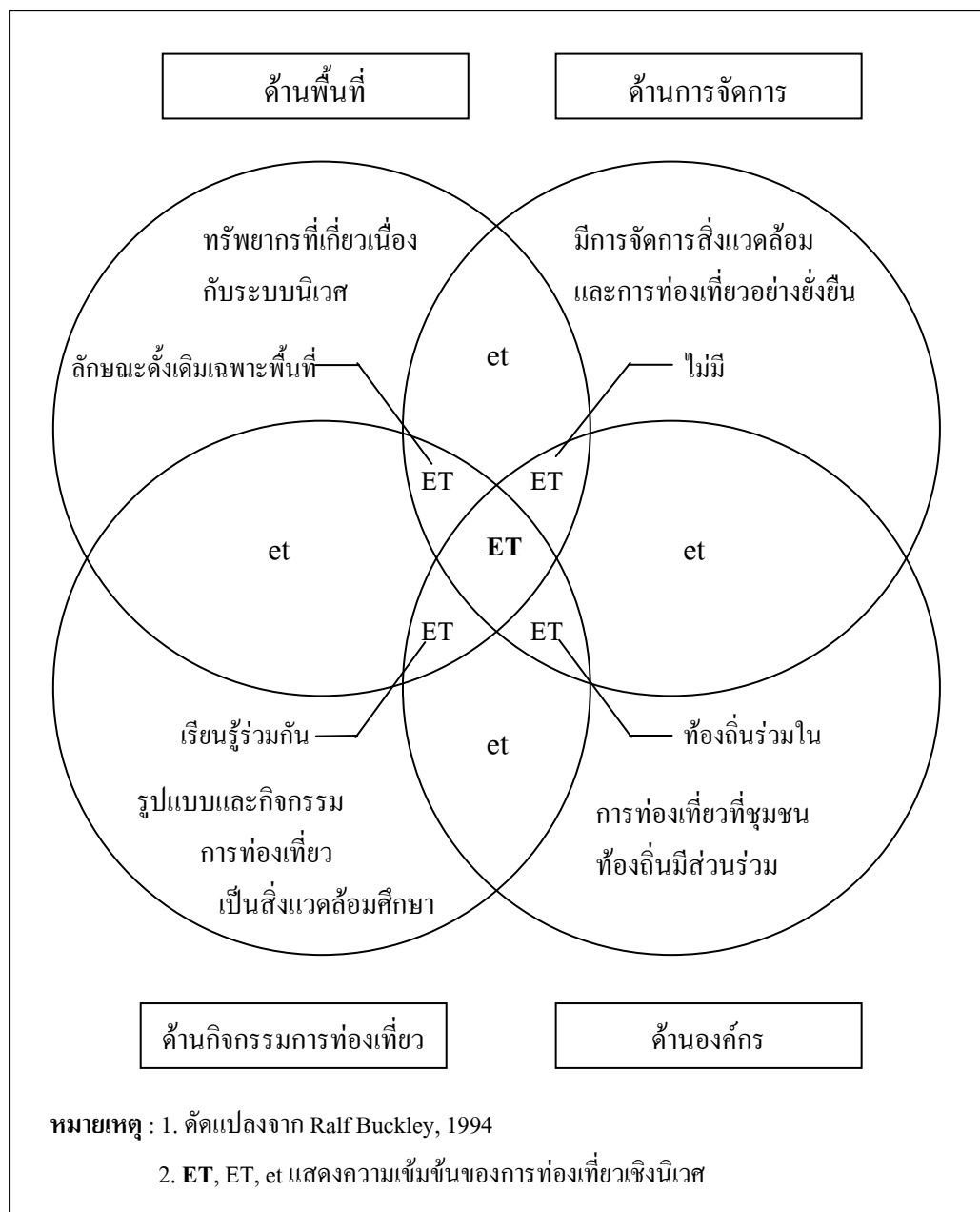
จากลักษณะดังกล่าว จึงมีสิ่งที่ดีควรทำความเข้าใจเพิ่มเติม ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบปกติหรือแบบประเพณีนิยม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก และเน้นการส่งเสริมหรือเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ใช่สิ่งตรงข้ามกับการท่องเที่ยวแบบคณะใหญ่ (Mass Tourism) เพราะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้ถูกจำกัดขนาดของการท่องเที่ยว แต่จำกัดรูปแบบกิจกรรมและขนาดที่เหมาะสมกับพื้นที่ นักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กๆ สามารถทำลายสิ่งแวดล้อมได้เช่นเดียวกันหรือมากกว่านักท่องเที่ยวคณะใหญ่หากปราศจากการจัดการที่ดี การจัดการกับการท่องเที่ยวคณะใหญ่ในทิศทางและภายใต้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้จัดเป็น Mass Ecotourism

3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่จำเป็นต้องเป็นการจัดการที่ง่าย ๆ ราคาถูก มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยากลำบาก มีรายได้จากการท่องเที่ยวน้อย เพียงแต่มีการจัดการที่ดี มีการรักษาสีเขียวอย่างมีประสิทธิภาพ มีการประสานความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวและให้ประโยชน์ที่เหมาะสมตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจตอบสนองนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่ม ทุกระดับและมีรายได้สูงได้เช่นกัน

4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงให้ความสำคัญในการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกมากกว่า การให้ความพึงพอใจอย่างไม่มีขอบเขตของนักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องมีการประสานความเข้าใจกันอย่างเหมาะสมตลอดกระบวนการ

ภาพที่ 3 หลักการพื้นฐานที่สำคัญการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, กองวางแผนโครงการ, รายงานสรุปนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (กรุงเทพฯ : กองวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540), 19.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544 : 4) กล่าวว่า จากการศึกษากำหนดความหมายและนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว ทำให้ทราบว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) ที่หมายถึง รูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสีงแวดล้อม เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่รักษาคุณภาพทั้งการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ (Natural-based Tourism) และแหล่งวัฒนธรรม (Cultural-based Tourism) อันจะนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุนทรียภาพ โดยใช้ทรัพยากรอันทรงคุณค่าอย่างชาญฉลาด สามารถรักษาเอกลักษณ์ความเป็นธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้นานที่สุด เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์ได้ตลอดกาลยาวนานที่สุด

2.3 วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 4 ประการ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548 : 270) ดังต่อไปนี้คือ

2.3.1 เพื่อมุ่งเน้นคุณค่าของธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มากกว่าการเสริมแต่งสภาพธรรมชาติ และการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว

2.3.2 เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องดูแลรักษาและคงไว้ซึ่งคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว

2.3.3 เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้ หรือได้รับประสบการณ์จากสภาพแวดล้อมโดยตรง อันจะเป็นการสร้าง ความพึงพอใจและช่วยสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2.3.4 เพื่อให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันก็เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น พร้อมทั้งปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น

2.4 ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่มีลักษณะเฉพาะตัว ในการให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติแล้ว ได้รับความรู้ ความเพลิดเพลิน รู้คุณค่าของการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวก็ให้บริการอย่างดี ให้ความรู้และมีแนวทางการปฏิบัติเพื่อสร้างจิตสำนึกของการอนุรักษ์ธรรมชาติ อีกทั้งนารายได้บางส่วนกลับไปทำนุบำรุงแหล่งท่องเที่ยวด้วย นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจอย่างยุติธรรม ซึ่งเราอาจแบ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศออกเป็นประเภทย่อยได้ 5 ประเภท (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา 2548 : 280 - 281) คือ

2.4.1 การท่องเที่ยวเชิงการศึกษาธรรมชาติ (Natural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพืช สัตว์และสิ่งแวดล้อม โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

2.4.2 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล (Marine Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติทางทะเลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศทางทะเล โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศทางทะเลอย่างยั่งยืน

2.4.3 การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา (Litho Travel) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นหินผา ลานหินทราย อุโมงค์ โพร่ง ถ้ำน้ำลอด ถ้ำหินงอกหินย้อย เทือกเขม ความงามภูมิทัศน์ที่มีความแปลกจากการเปลี่ยนแปลงของโลก และซากบรรพชีวินหรือฟอสซิล โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

2.4.4 การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro tourism) เป็นการท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จ และความเพลิดเพลินในพื้นที่เกษตรกรรมนั้นๆ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ให้ได้ประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของพื้นที่เกษตรกรรมแห่งนั้น ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนับว่าเหมาะสมกับประเทศไทยเพราะประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นเกษตรกร

2.4.5 การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางธรรมชาติ (Natural Health Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพหรือรักษาฟื้นฟูสุขภาพทางธรรมชาติ เช่น การแช่น้ำแร่หรือการอาบน้ำพุร้อน การออกกำลังกายในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น โดยเน้นการดูแลสุขภาพทั้งกายและใจของนักท่องเที่ยวด้วยวิถีทางธรรมชาติบำบัด อีกทั้งมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

2.5 การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เดินทางสะดวก ได้ความรู้และประสบการณ์ใหม่ โดยที่แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะต้องมีคุณภาพมีมาตรฐานในระดับสากล เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เน้นผู้มีส่วนร่วมรับผิดชอบ ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวต้องดำเนินการวางแผนพัฒนา จัดทำแผนงานและแผนปฏิบัติ เพื่อการดำเนินการตามขั้นตอน (วิมลจิโรจพันธุ์, ประจิด สกฤษณ์พัฒน์ และอุดม เขยกิจวงศ์ 2548 : 86 - 89) ดังนี้

2.5.1 การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ต้องมีการวางแผน ปรับปรุงพัฒนา กฎระเบียบ ระหว่างผู้ประกอบการ ภาครัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชนกับประชาชนท้องถิ่น องค์กรประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวจะต้องเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมดำเนินการอย่างเสมอภาคกัน

2.5.2 การให้การศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ศึกษาต่อประชาชนในท้องถิ่นทุกระดับ ให้มีการเรียนรู้เพิ่มพูนประสบการณ์ รู้วิธีการบริการ การฝึกอบรม หรือดูงาน ให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ทันเหตุการณ์เสมอ

2.5.3 การกำจัดของเสีย จะต้องมียระบบการกำจัดน้ำที่มีประสิทธิภาพ การบำบัดน้ำเสีย ก่อนทิ้งตามธรรมชาติ การกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูล ถือหลักใช้แล้วใช้ซ้ำ และเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์อีก (Reuse/ Recycle) สำหรับของเสียจากห้องสุขา อาจใช้ระบบการทำแก๊สมูลชีวภาพ (Biogas)

2.5.4 การศึกษาวิเคราะห์ความอ่อนไหวของระบบนิเวศ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรม และแหล่งโบราณคดี โบราณสถานต่างๆ แม้เป็นเพียงเนินดิน ร้าง ย่อมสะท้อนอดีตกาลที่ทรงคุณค่า ซึ่งสามารถศึกษาค้นคว้าถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนโบราณได้

2.5.5 การสร้างห้องสุขา ในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ควรสร้างห้องสุขาบริการตามระยะทางเดินห่างกันอย่างน้อย 3 กิโลเมตรต่อหนึ่งห้อง ห้องสุขาต้องสะอาด คิดค่าบริการเพื่อเป็นค่าการจัดจ้างแรงงานดูแล

2.5.6 การเดินทางเข้าชมสะดวก ทางเดินในแหล่งธรรมชาติที่เปราะบาง ควรทำทางเดินข้าม (Board Walk) ควรคำนึงถึงความปลอดภัย มีระบบการสื่อความหมายที่ดี (แม้เดินเที่ยวคนเดียวก็ได้) รวมถึงการติดต่อสื่อสารระหว่างนักท่องเที่ยวกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เมื่อมีเหตุฉุกเฉิน ป้ายชี้ทางป้ายสื่อความหมายควรออกแบบใช้ได้ทนทาน

2.5.7 การรักษาสภาพของแหล่งท่องเที่ยว รักษาไว้ให้มีสภาพดั้งเดิมมากที่สุด และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี (สะอาด) มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2.5.8 การตรวจสอบผลกระทบ การประเมินศักยภาพในแหล่งท่องเที่ยว จะต้องกำหนดสถานภาพให้เหมาะสม โดยหารายละเอียด รวบรวมข้อมูลสภาพแวดล้อมในที่แห่งนั้นว่าควรอยู่ในระดับไหน หาความสมดุลระหว่างความสามารถรองรับของพื้นที่กับความต้องการของนักท่องเที่ยว และการยอมรับของชุมชนท้องถิ่นต่อการพัฒนา รวมทั้งนโยบายของรัฐบาลจะต้องมีความสัมพันธ์กัน เป้าหมายของการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวต้อง

สอดคล้องจากฝ่ายบริหารทุกระดับ การจัดการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงการลงทุน
ต้นทุนของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมด้วย

2.5.9 การจัดการ การบริการ ควรคำนึงถึงระดับมาตรฐานสากล ปัจจุบัน คือ
ISO 9000 / ISO 14000 / ISO 18000 ด้วย

2.5.10 การศึกษาและการสำรวจแหล่งพลังงาน เพื่อนำมาใช้ก่อประโยชน์มากที่สุด อาทิ พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานกระแสดม พลังงานความร้อนใต้พิภพ ควรใช้พลังงาน
จากธรรมชาติมากที่สุด การใช้น้ำธรรมชาติให้ใช้อย่างคุ้มค่า หลีกเลี่ยงการใช้เครื่องปรับอากาศมาก
ที่สุด

2.5.11 การจัดการสาธารณูปโภคพื้นฐาน ต้องคำนึงถึงขีดความสามารถ
ขอบเขตในการรองรับปริมาณนักท่องเที่ยว (จำนวนนักท่องเที่ยว) โดยใช้หลักการ
สภาพแวดล้อม ขีดความสามารถการรองรับทางกายภาพ (Physical Carrying Capacity) และขีด
ความสามารถการรองรับทางสภาพแวดล้อม (Environmental Carrying Capacity) อาทิ น้ำประปา
ไฟฟ้า ขยะมูลฝอย ต้องมีแผนการจัดการอย่างดีเพียงพอต่อการใช้

2.5.12 การออกแบบสิ่งก่อสร้างสิ่งบริการอำนวยความสะดวกการท่องเที่ยว (ที่
จอดรถ ที่พัก การเดินทาง ร้านอาหารเครื่องดื่ม ห้องสุขา) ต้องกลมกลืนกับธรรมชาติ
สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่เป็นสิ่งแปลกปลอมเข้าไป อนึ่ง การก่อสร้างควรคำนึงถึง
ความสะดวกของคนพิการด้วย ควรหลีกเลี่ยงสิ่งต่างๆ เช่น การตัดต้นไม้เป็นสำคัญ ต้อง
คำนึงถึงกระแสน้ำจะไม่ก่อให้เกิดการพังทลายและไม่กีดขวางเส้นทางเดินของสัตว์ป่า

2.6 การจัดการบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

วิมล จิโรพันธุ์, ประชิด สกฤษณ์พัฒน์ และอุดม เขยกิจวงศ์ (2548 : 89 - 95)
กล่าวถึง การจัดการบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการจัดการที่มีเป้าหมายให้บริการที่ดีแก่
นักท่องเที่ยว ประกอบด้วย

2.6.1 การจัดการการนำเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นกิจกรรมการ
ท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Natural-based Tourism) ที่มุ่งให้ความรู้การศึกษาธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม (Environmental Education- based Tourism) แก่นักท่องเที่ยว โดยประชาชนในท้องถิ่น
มีส่วนร่วมในการจัดการ (Community Participle Management) เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวได้รับความ
พึงพอใจ ประทับใจ และประสบการณ์ใหม่นั้น ผู้ประกอบการจึ้นนำเที่ยวจะต้องคำนึงถึงหลักการ
จัดการ ดังนี้

2.6.1.1 คุณสมบัติของมัคคุเทศก์ จะต้องเป็นมัคคุเทศก์ที่มีคุณสมบัติ
ดังนี้

2.6.1.1.1 มีความรอบรู้ในสถานที่ท่องเที่ยวที่ตนเป็นอย่างดี

2.6.1.1.2 รักและรู้คุณค่าศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านของแหล่งท่องเที่ยวที่ตนเป็น

2.6.1.1.3 มีบุคลิกภาพและความประพฤติ เพื่อสร้างความศรัทธาและความประทับใจความเป็นมิตรไมตรีกับบุคคลทั่วไปและนักท่องเที่ยว

2.6.1.1.4 มีศีลธรรม การตัดสินใจ และกำหนดจุดยืนของตนเอง เคารพหลักการและเหตุผล หมั่นพิจารณาตนเอง และมีทัศนคติที่ชัดเจนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.6.1.1.5 มีความสามารถในการสื่อความหมายและการสื่อสารที่ดี (แตกฉานในการพูดและภาษาที่ใช้)

2.6.1.1.6 เป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ (สังเกต อ่าน จด รู้จักถามและมีความคิดสร้างสรรค์)

2.6.1.2 การจัดบริการอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว และมีการประสานประโยชน์ร่วมกันกับประชาชนในท้องถิ่น ในด้านการบริการด้านอื่นๆ ต้องมีการพัฒนาให้มีมาตรฐานสากล มีความปลอดภัยและเป็นมิตรไมตรี

2.6.1.3 การจัดการนำเที่ยว เป็นการให้ข้อมูลโดยควรแจ้งรายการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวชัดเจน เพื่อให้นักท่องเที่ยวเตรียมตัวเดินทางได้ถูกต้อง มุ่งเน้นการให้ความรู้ การสร้างประสบการณ์ใหม่ๆ จากการเดินทางและให้ข้อคิดกับนักท่องเที่ยวในการเดินทาง ซึ่งมีหลักการปฏิบัติ ดังนี้

2.6.1.3.1 แจ้งกำหนดการเดินทางนับแต่การเดินทางถึงสิ้นสุดรายการ

2.6.1.3.2 แจ้งอุปกรณ์ของใช้ที่ให้บริการ ส่วนใดที่นักท่องเที่ยวจะต้องจัดเตรียมไปเอง รวมทั้งบริการอาหารและเครื่องดื่ม

2.6.1.3.3 แจ้งราคาค่าบริการ ค่าใช้จ่ายอื่นๆ

2.6.1.3.4 แนะนำแนวคิด ข้อควรพิจารณาแก่นักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความรู้และประสบการณ์ท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น

2.6.1.3.5 มัคคุเทศก์เป็นผู้รอบรู้ (กรณีภาษาต่างประเทศจะต้องแจ้งความสามารถบริการภาษาด้วย)

2.6.1.4 การมีส่วนร่วม โยคประชาชนในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วม (ตกลงรายการนำเที่ยวผู้เสนอขายรายการ มัคคุเทศก์นำเที่ยว) การจัดการร่วมคิดร่วมวางแผน ดำเนิน

การขายรายการ การได้รับผลประโยชน์อย่างเสมอภาคกัน การจัดการนี้ควรอยู่ในรูปแบบของ คณะกรรมการ สหกรณ์ บริษัทชุมชน

2.6.2 การจัดที่พัก การจัดที่พักเพื่อบริการนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงการไม่เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การใช้ที่ดิน การใช้น้ำ พลังงาน และการจัดการสิ่งปฏิกูลเพื่อมิให้เกิดมลพิษ การออกแบบที่พักต้องมีส่วนสร้างเสริมและคงไว้ต่อความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น คำนึงถึงประโยชน์การใช้สอย รักษาระบบนิเวศ และดึงดูดความสนใจต่อนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เข้าไปพักค้างแรมอย่างสะดวกสบาย รวมทั้งต้องพิจารณาสิ่งต่างๆ ดังนี้

2.6.2.1 ข้อกำหนดลักษณะที่พักแรมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecolodge) การกำหนดลักษณะที่พักแรมให้ท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น เป็นข้อสรุปจากการประชุมนานาชาติ เรื่องการจัดการที่พักเพื่อรักษาระบบนิเวศครั้งที่ 2 (2nd International Ecolodge) ที่ประเทศคอสตาริกา เมื่อเดือนตุลาคม 2538 คือ

2.6.2.1.1 เป็นที่พักที่มีขนาดและองค์ประกอบขนาดเล็ก สะอาด ปลอดภัย ร่มรื่น

2.6.2.1.2 ควรนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาปรับใช้ เป็นการประหยัดพลังงาน

2.6.2.1.3 มีการบริหารจัดการเพื่อรักษาสภาพแวดล้อม ต้องเน้นการจัดการขยะ การจัดการของเสีย เน้นการนำวัสดุกลับมาใช้ใหม่ (Reuse Renew Recycle)

2.6.2.1.4 การออกแบบก่อสร้าง ควรใช้วัสดุในท้องถิ่น ประกอบก่อน และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมกลมกลืนกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่น

2.6.2.1.5 มีการบริหารจัดการโดยครอบครัวหรือชุมชนท้องถิ่น (Community Business)

2.6.2.2 หลักการออกแบบที่พักในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แนวคิดในการออกแบบเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ควรนำมาพิจารณาในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเฉพาะถ้าพูดถึงการออกแบบก่อสร้างแหล่งที่พักเชิงนิเวศ เป็นแนวคิดด้านการอนุรักษ์ที่สนับสนุนให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดเกิดการสูญเสียน้อยที่สุด และเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมอย่างยั่งยืน

การออกแบบที่พักแรมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น มีกลุ่มนักวิชาการและผู้ประกอบการวิชาชีพด้านการวางแผนและออกแบบ ตลอดจนองค์กรและสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น The World Congress of the Institute of Architects (AIA), The

International council on Environment Design (ICED) และองค์กรอื่นๆ ได้ร่วมกันกำหนดหลักการที่สำคัญในการออกแบบเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนี้

2.6.2.2.1 ตระหนักเสมอว่าไม่มีสิ่งใดมีสร้างขึ้นโดยมนุษย์จะคงอยู่ได้อย่างยั่งยืน และการออกแบบไม่สามารถแก้ไขปัญหามิในทุกๆ เรื่อง จึงไม่ควรที่จะออกแบบเพื่อที่จะเอาชนะ และควบคุมธรรมชาติ หากควรแต่ปล่อยให้ธรรมชาติเป็นแม่บทหรือผู้ชี้นำการออกแบบ

2.6.2.2.2 ให้ความสำคัญกับสิทธิของมนุษย์และธรรมชาติอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อองค์ประกอบของทั้งสองส่วนอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อหนุนและสามารถคงไว้ซึ่งความหลากหลายของกันและกันอย่างยั่งยืน

2.6.2.2.3 ออกแบบให้มีการใช้พลังงานอย่างประหยัดและคุ้มค่า

2.6.2.2.4 เคารพในความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณ สิ่งที่คุณค่าทางจิตใจกับวัตถุ และพิจารณาองค์ประกอบทุกส่วนทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมภายในชุมชน สังคมที่เกี่ยวข้องกับงานออกแบบ

2.6.2.2.5 สร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าในระยะยาว ไม่สร้างปัญหาหรือผลกระทบในการบำรุงรักษา การบริหารจัดการตลอดจนปัญหาด้านความปลอดภัยให้กับคนรุ่นหลังต้องรับผิดชอบดูแล

2.6.2.2.6 ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เพื่อเชื่อมโยงภายในระหว่างองค์ประกอบทุกส่วนของระบบธรรมชาติและผลกระทบจากการออกแบบต่อองค์ประกอบแต่ละส่วนทุกระดับ

2.6.2.2.7 คำนึงถึงผลทั้งทางตรงและทางอ้อมของการพัฒนาอันเป็นผลมาจากการออกแบบจากความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์และระบบธรรมชาติ

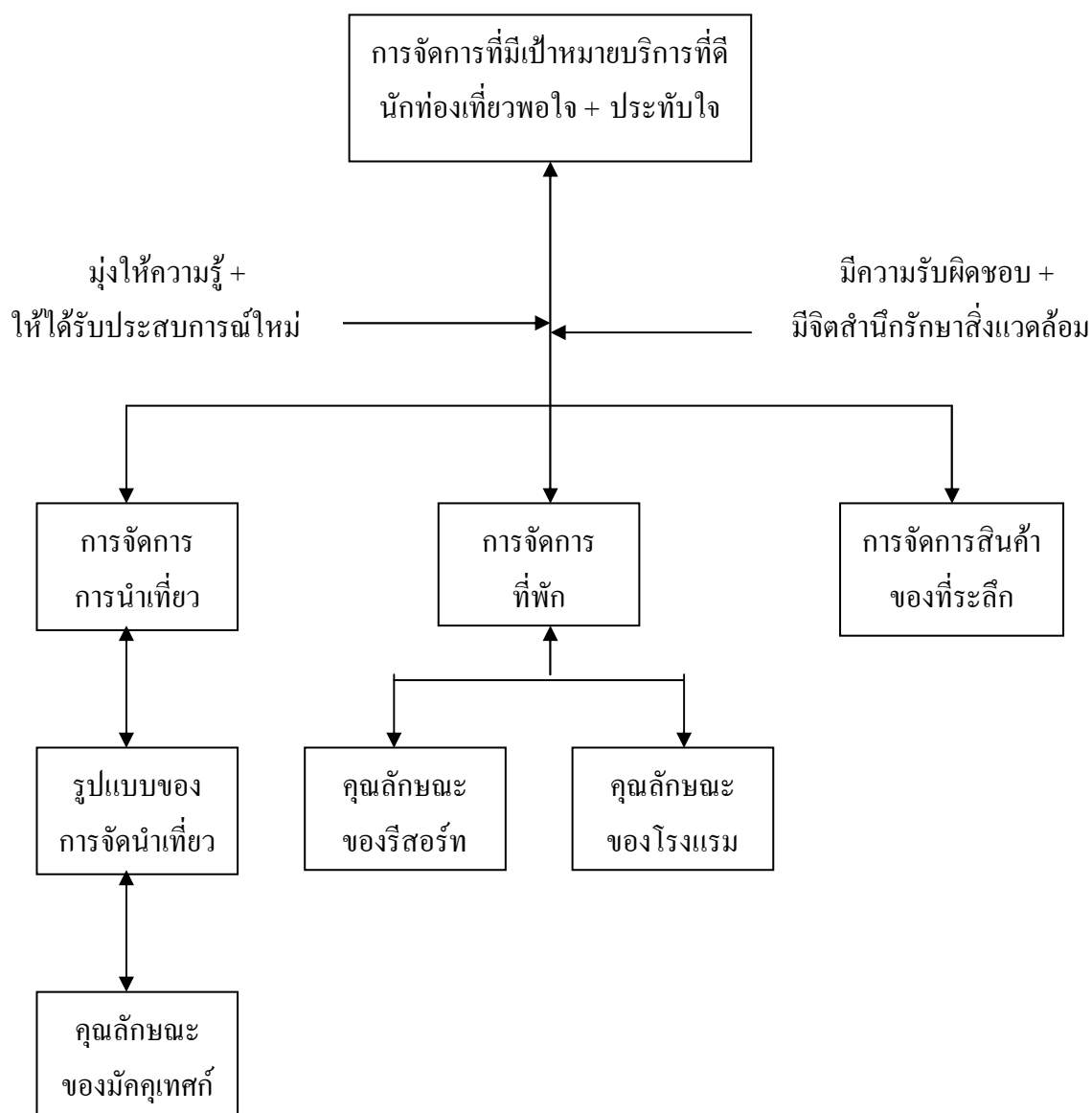
2.6.2.2.8 สนับสนุนให้มีการใช้ทรัพยากรในการพัฒนาอย่างคุ้มค่าและไม่มีของเสีย

2.6.3 การจัดการสินค้าของที่ระลึก คุณลักษณะของสินค้าที่ระลึกที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีดังนี้

2.6.3.1 สินค้าของที่ระลึกจำพวกของกิน ทั้งอาหาร ขนม ของกินเล่นของสดและของแห้งนั้นควรเป็นสินค้าที่ได้รับมาตรฐานการรับรองความสะอาดและสุขอนามัย ดัดแปลงการรับรองจากสำนักงานมาตรฐานสินค้า (สมก.) สำนักงานอาหารและยา (อย.) มาตรฐานฮาลาลจากสำนักการฆนตรี พร้อมทั้งวันหมดอายุกำกับอยู่ด้วย

2.6.3.2 สินค้าของที่ระลึกจำพวกของใช้ของประดับที่ผลิตจากวัสดุธรรมชาตินั้น ควรเป็นของที่สามารผลิต ปลูกได้ตามธรรมชาติที่ปราศจากมลพิษต่างๆ เช่น ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ ควรเป็นผลิตภัณฑ์ที่ฟอกย้อมจากสีธรรมชาติ ผลิตภัณฑ์เครื่องจักรสานที่ย้อมสีเช่นกัน ควรฟอกย้อมจากสีธรรมชาติ เช่น เครื่องจักรสานไม้ไผ่ เครื่องจักรสานหวาย เครื่องจักรสานจากต้นจูด กก และใบลาน ฯลฯ

2.6.3.3 การผลิตสินค้าที่ระลึกเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น ผู้ผลิตต้องคำนึงถึงการรักษาระบบนิเวศไว้อย่างยั่งยืน โดยหลีกเลี่ยงการนำวัสดุที่เป็นส่วนประกอบของธรรมชาติในแต่ละระบบนิเวศมาผลิตเป็นสินค้าที่ระลึก เช่น ซากพืชและสัตว์ที่กฎหมายคุ้มครองว่าเป็นชนิดหายาก จำพวกเถาวัลย์ (บันไดลิง) กระจงเต่า งาช้าง หนังสัตว์ เขี้ยวสัตว์ เปลือกหอย กัลปังหาและปะการัง ฯลฯ

แผนภูมิที่ 2 แนวคิดการจัดการบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ที่มา : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (Introduction to Tourism Industry) หน่วยที่ 8-15 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2544), 371.

2.7 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับการผลักดันและส่งเสริมให้เป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของการพัฒนาอย่างยั่งยืน และยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือหรือมาตรการหนึ่งในการส่งเสริมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพซึ่งมีแนวโน้มว่าจะลดน้อยหรือเสื่อมโทรมลง อันเป็นผลมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นแนวคิดที่มีสาเหตุจากการบรรจบของแนวโน้มในด้านการอนุรักษ์และแนวโน้มแห่งการเปลี่ยนแปลงด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว กล่าวคือ ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายได้พยายามผสมผสานเรื่องของการอนุรักษ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจโดยการใช้ประโยชน์พื้นที่อนุรักษ์ให้เป็นแหล่งพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมควบคู่ไปกับการสงวนรักษาระบบนิเวศตามธรรมชาติ โดยส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์ ด้วยความเชื่อว่าการท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ จะเป็นทางเลือกหนึ่งที่เปิดโอกาสให้มีการจ้างงานและสร้างรายได้จำนวนมาก ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งจะเป็แรงจูงใจให้แก่นายทุนในชนบทให้ตระหนักถึงความสำคัญและช่วยสนับสนุนการสงวนรักษาพื้นที่อนุรักษ์และทรัพยากรธรรมชาติ

สำหรับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวนั้น พบว่าในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา มนุษย์มีความต้องการการท่องเที่ยวในรูปแบบผจญภัยมากขึ้น รวมทั้งการได้เข้าไปมีส่วนร่วมและสัมผัสธรรมชาติอย่างแท้จริง นอกจากนี้นักท่องเที่ยวธรรมชาติมีความต้องการที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่ที่เข้าไปเยือนทั้งในด้านระบบนิเวศ ชนิดพันธุ์พืช และสัตว์ที่ได้พบเห็น รวมถึงประเด็นปัญหาด้านการอนุรักษ์ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มีสาเหตุสำคัญจากการตื่นตัวและให้ความสนใจในเรื่องคุณภาพสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัญหาในประเทศต่างๆ ทั่วโลก

สมชัย เบญจขย (2552) กล่าวว่า จากกรอบแนวความคิด Earth Summit ที่ประเทศบราซิลในปี 2535 กำหนดกระแสการท่องเที่ยวที่สำคัญ 3 ด้าน คือ ความต้องการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษารียนรู้ และความต้องการพัฒนาคนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มาจากรากหญ้า ซึ่งจะนำไปสู่การกระจายรายได้ที่เหมาะสมในท้องถิ่น จึงนำไปสู่การเกิดทางเลือกใหม่ในการท่องเที่ยว คือ การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540, อ้างถึงในมหาวิทยาลัยรามคำแหง 2548) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงมีแนวคิดที่สำคัญ คือ การท่องเที่ยวอย่าง มีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับ

ระบบนิเวศโดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตใต้สำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

การสัมมนาระดับชาติเรื่องท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (2545, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2548) ได้ให้ทรรศนะว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะแตกต่างไปจากแนวคิดการท่องเที่ยวเดิมๆ ที่เน้นในการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภคแต่เพียงมิติเดียว โดยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องอาศัยกระบวนการพัฒนาคน ชุมชน และสังคม โดยการนำศักยภาพที่มีเป็นทุนเดิมของสังคมมาพัฒนาและจัดการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการบูรณาการกิจกรรมด้านต่างๆ ในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน โดยคำนึงถึงบริบทของท้องถิ่น และสร้างเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ดังนั้นโดยนัยแนวความคิดระดับชาติและนานาชาติสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะเกี่ยวกับการนำแหล่งทุนทางธรรมชาติและแหล่งทุนทางวัฒนธรรม มาพัฒนาบริหารจัดการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นนั้นๆ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศซึ่งบ่งบอกให้เห็นว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควรเป็นพื้นที่ธรรมชาติ ที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติและระบบนิเวศ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลาย หรือทำให้ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังจะเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวกด้วย
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและอนุรักษ์ธรรมชาติ ในขณะเดียวกันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนั้นจะมุ่งเน้นที่คุณค่าของธรรมชาติหรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่งหรือการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก

2.8 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

มีการศึกษาวิจัยโดยชุมชนเป็นฐานในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่ยังคงขาดการศึกษาประเมินความยั่งยืนของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างไรก็ตามได้มีสิ่งบ่งชี้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนจะยั่งยืนได้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ (สมชัย เบญจขย 2552) ซึ่งสรุปได้ดังนี้

2.8.1 ความต้องการของชุมชน โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำหรับชุมชนใดก็ตามจะต้องเกิดจากความสนใจและความต้องการของสมาชิกชุมชนเองเป็นหลัก มิใช่หน่วยงานของทางราชการหรือองค์การภาคเอกชนหรือใครก็ตามไปยึดเยียดให้โดยที่ชุมชนไม่เต็มใจที่รับโครงการไว้และมีส่วนร่วม อาจเพราะความเกรงใจเกรงบารมีหรืออำนาจตามวิถีธรรมชาติของชุมชนในชนบท

2.8.2 ความรู้และความตระหนักของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญอีกตัวหนึ่งที่จะชี้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนจะยั่งยืนหรือไม่ ความรู้และความตระหนักนี้รวมไปถึงแนวคิดและองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชนและศักยภาพผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน (ต้นทุนทางสังคม) และสภาพแวดล้อมธรรมชาติ (ต้นทุนทางธรรมชาติแวดล้อม) หากดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและความรู้อื่นๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในการพัฒนาและการบริหารจัดการ

2.8.3 การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ชุมชนท้องถิ่นในชนบทส่วนใหญ่มักอยู่ในภาวะด้อยโอกาสในหลายเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความรู้และทักษะในการพัฒนาและการจัดการ ยิ่งเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นงานบริการที่ต้องมีมาตรฐานขั้นต่ำ เพราะมีการแข่งขันทางการตลาดแล้ว เป็นสิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นไม่คุ้นเคย ก็เป็นสาเหตุทำให้เกิดความท้อแท้และไม่สามารถดำเนินการต่างๆ ตามความตั้งใจได้ ตรงจุดนี้หน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชนรวมทั้ง NGOs หรือผู้รู้ต่างๆ จะต้องเข้ามาสนับสนุนหรือช่วยเหลือ สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง พร้อมสร้างภูมิคุ้มกันด้านทุนต่ออิทธิพลต่างๆ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่มีผลมาจากการท่องเที่ยวด้วย

2.8.4 การตัดสินใจและการแบ่งปันประโยชน์ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นจะต้องพัฒนาให้รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการคิด การปฏิบัติ การแก้ไขปัญหา และการติดตามประเมินผลแบบครบวงจร ไม่ใช่ผู้นำหรือกลุ่มผู้นำท้องถิ่นดำเนินการเองทั้งหมด และที่สำคัญจะต้องมีกลไกและระบบการแบ่งปันรายได้หรือประโยชน์อื่นๆ อันเกิดจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นธรรมและความโปร่งใส โดยเฉพาะประเด็นหลังนี้มักจะพบว่าเป็นสาเหตุของความไม่ยั่งยืนในการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นค่อนข้างสูงทีเดียว

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนับเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่มุ่งเน้นการจัดการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ โดยเน้นให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติแล้วได้ความรู้ ความเพลิดเพลิน ตระหนักถึงคุณค่าของการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังสร้างโอกาสให้กับชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งนี้เพื่อความยั่งยืนของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องช่วยกันสนับสนุนส่งเสริมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ก่อประโยชน์สูงสุดกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในปัจจุบันและอนาคต

3. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อันเป็นทางเลือกหนึ่งท่ามกลางกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากพื้นที่เกษตรกรรมนอกจากจะมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเอื้อให้เกิดบรรยากาศของความสดชื่นรื่นรมย์ ยังเป็นที่รวมแห่งองค์ความรู้ เทคโนโลยี กระบวนการถ่ายทอด และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยหล่อหลอมรวมเป็นวิถีเกษตรที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเยือนหรือเที่ยวชมพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อสัมผัสธรรมชาติและวิถีชีวิตที่แตกต่างอีกแบบหนึ่ง นอกจากนี้ยังส่งผลให้เกิดรายได้แก่เกษตรกรจากการขายผลผลิตทางการเกษตรและบริการท่องเที่ยว สำหรับประเทศไทย การท่องเที่ยวเชิงเกษตรนับเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบหนึ่งที่มีความนิยมนักมาก ทั้งนี้เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม มีประชากรของประเทศส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงควรสร้างโอกาสใช้การเกษตรให้เกิดประโยชน์กับการท่องเที่ยว โดยจัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงเกษตรขึ้นทั่วภูมิภาคของประเทศไทย

ผลผลิตทางการเกษตรนับเป็นความสำเร็จของเกษตรกรที่เฝ้าบำรุงรักษาจนเก็บผลออกจำหน่ายได้ จึงเป็นความน่าสนใจอยากรู้ อยากเห็นของนักท่องเที่ยวต่างชาติว่าเกษตรกรไทยทำได้อย่างไร มีเทคนิคอะไร ทำให้อยากเข้าไปชมถึงสวนหรือฟาร์ม เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น หรือได้รับประสบการณ์ใหม่ๆ จากที่ไม่เคยรู้ ยิ่งได้ลองลิ้มชิมรสผลผลิตทางการเกษตรเหล่านั้นแล้วย่อมเกิดความพึงพอใจและซื่อกลับไปฝากญาติมิตร อีกทั้งสร้างความทรงจำให้กับการเดินทางท่องเที่ยวด้วย ความจริงแล้วการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของไทยมีมานานแล้ว แต่ส่วนใหญ่ยังอยู่ในรูปแบบการท่องเที่ยวของญาติมิตรที่รู้จักคุ้นเคยกัน เพื่อไปดูความสำเร็จหรือไปชื่นชมผลผลิตในไร่หรือในสวนหรือในฟาร์ม โดยเจ้าของกิจการให้การต้อนรับผู้ไปเยือนอย่างอบอุ่น พร้อมนำชมกิจการ มีการอธิบายให้ทราบถึงปัญหา การบำรุงรักษาจนกระทั่งได้รับความสำเร็จและส่งออก

ขาย ในขณะที่เดียวกันเจ้าของกิจการมีความภาคภูมิใจที่คนต่างถิ่นต่างอาชีพให้ความสนใจ และยังได้ซื้อผลผลิตทางการเกษตรจากเกษตรกรด้วย (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา 2548 : 295 - 296)

3.1 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

มีผู้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไว้หลากหลายดังต่อไปนี้คือ

Goldberg (อ้างถึงใน บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา 2548 : 297) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไว้ว่า “เป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องในหลายๆ ด้านทางการผลิตและการจำหน่ายปัจจัยการผลิต กิจกรรมการผลิตในฟาร์ม การเก็บรักษา การแปรรูป การจัดจำหน่ายสินค้าเกษตรและผลิตผลพลอยได้จากสินค้าเกษตร”

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไว้ว่า หมายถึง “การท่องเที่ยวที่มุ่งความสนใจไปยังกิจกรรมการเกษตรหรือสภาพแวดล้อมทางการเกษตร เป็นหลัก โดยมีความพร้อมในการดำเนินการ สามารถควบคุมและดำเนินการปัจจัยภายในและภายนอกของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งมีกลกระจายรายได้ได้ไปยังเกษตรกร และก่อให้เกิดความพึงพอใจต่อการได้รับความรู้เพลิดเพลิน เกิดการพักผ่อนหย่อนใจ การสร้างเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและธรรมชาติ”

ราโพพรรณ แก้วสุริยะ (2544) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตร หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จและเพลิดเพลินในสวนเกษตร ได้ความรู้และได้ประสบการณ์ใหม่ๆ บนพื้นฐานการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2543) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตร คือ รูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่จะทำให้เกิดการกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่น โดยการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวชมชนภาคเกษตรกรรม เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของชาวชนบท ศึกษาหาความรู้และประสบการณ์ในเรื่องเกษตรกรรม ซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งเกษตรกรรมในรูปแบบดั้งเดิม และเกษตรกรรมที่มีความก้าวหน้าทันสมัย รวมถึงได้เที่ยวชมทัศนียภาพที่สวยงามตามธรรมชาติของชุมชนนั้นๆ โดยเกษตรกรและชุมชนนั้นๆ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรและชุมชน ทั้งในภาคและนอกภาคเกษตร นอกจากนั้นยังจะเป็นการช่วยยกระดับชีวิตให้กับเกษตรกรและชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และทักษะในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวชุมชนให้มีความต่อเนื่องและยั่งยืนตลอดไป

ภาควิชาการเกษตร คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง (2552) ได้ให้นิยามความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตร หมายถึง

การท่องเที่ยว ที่มุ่งเน้นทางการเรียนรู้วิถีเกษตรกรรมของชาวชนบท โดยเน้นการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยว ในการดำเนินกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้ด้านการเกษตรและวิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และเป็นการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดการเรียนรู้ทำให้เกิดประโยชน์ ก่อให้เกิดรายได้ต่อชุมชน และตัวเกษตรกร การท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะเป็นการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นการเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรม สวนเกษตรวนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และสัตว์เลี้ยง เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จ และเพลิดเพลินในสวนเกษตร ได้ความรู้ ได้ประสบการณ์ใหม่ บนพื้นฐานความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น

จากความหมายการท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตร หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อชมการเกษตรที่ผสมผสานกลมกลืนกับธรรมชาติที่มีทัศนียภาพสวยงามในชนบท อันเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจและสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวที่ได้พบเห็น อีกทั้งเป็นแหล่งให้ความรู้ทางการเกษตร วิถีชีวิตและวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ในชนบท ที่สร้างความตื่นตาตื่นใจแก่นักท่องเที่ยว และสามารถสร้างรายได้ให้เกษตรกรจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป และค่าบริการ การท่องเที่ยว โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นชนบทให้เกิดประโยชน์และเป็นการช่วยแก้ปัญหาแรงงานที่ว่างงาน ในขณะเดียวกันก็มีความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษา สภาพแวดล้อมของพื้นที่เกษตรกรรมนั้น อันเป็นระบบนิเวศทางธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เกษตรกรสามารถสร้างขึ้นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเสน่ห์ และแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวอยากรู้ อยากเห็น อยากเข้าชม อยากเข้าชมผลิตผลทางการเกษตร

3.2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 3 ส่วน คือ

3.2.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยวการเกษตร คือ ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตผลิตผลทางการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น แสงแดด ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เป็นต้น หรือการจัดการโดยมนุษย์ เช่น เครื่องมือทางการเกษตรต่างๆ เทคโนโลยีทางการเกษตร เป็นต้น

3.2.2 ตลาดการท่องเที่ยว เนื่องจากตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นตลาดการท่องเที่ยวเฉพาะ (Niche Market) จึงทำให้การจัดการด้านการตลาดมีลักษณะที่เจาะจงเฉพาะกลุ่ม โดยต้องเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจกิจกรรมทางการเกษตร ต้องการที่จะเรียนรู้ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น นักการตลาดจึงจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้

และทำการตลาดเจาะจงเฉพาะนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจด้านนี้

3.2.3 บริการการท่องเที่ยว ในด้านที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น ที่พัก (ซึ่งอาจเป็นที่พักค้างคืนกับชาวบ้าน หรือที่พักตามเรือนสวนไร่นา) ร้านอาหาร และการบริการนำเที่ยวให้ความรู้ต่างๆ

3.3 รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

มีผู้กล่าวถึงรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไว้มากมายดังต่อไปนี้

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2544) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ไว้ว่ามี 10 รูปแบบดังต่อไปนี้คือ

1. รูปแบบการทำนา โดยเฉพาะที่ใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมในการเตรียมดินและเกี่ยวเกี่ยว เช่น การใช้กระบือหรือโคไถนา การเกี่ยวเกี่ยวและการนวดโดยใช้แรงงานคน และการประกอบอาชีพเสริม ได้แก่ การเพาะเห็ด ขกยอ ตกปลา เป็นต้น วัฒนธรรมการทำเกษตรแบบนี้เป็นวงจรชีวิตที่สามารถพบเห็นได้ในบริเวณจังหวัดอยุธยาและอ่างทอง

2. รูปแบบเกษตรผสมผสาน ได้แก่ การปลูกผักปลอดสารพิษร่วมกับผลไม้และชุดบ่อเลี้ยงปลา หรือทำนาควบคู่กันไป สามารถทำผักสด ขายผลไม้ ปิ้งปลา หรือกุ้งขายให้กับนักท่องเที่ยวได้

3. รูปแบบสวนผลไม้ ซึ่งผลไม้ของไทยที่เป็นที่นิยมของชาวต่างชาติ ได้แก่ มะม่วง ส้มโอ ชมพู พับปลูกกันมากบริเวณจังหวัดนครปฐม ส่วนเงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกอง พบปลูกกันมากบริเวณจังหวัดระยอง จันทบุรี ปราจีนบุรี สำหรับลำไย ลิ้นจี่ พบปลูกกันมากบริเวณจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และลองกองก็ปลูกกันมากที่จังหวัดนราธิวาส ซึ่งสามารถจัดเทศกาลชิมผลไม้แต่ละจังหวัดได้ โดยจัดกรรมวิธีการเก็บที่หลากหลาย

4. รูปแบบไม้ดอกไม้ประดับ ได้แก่ สวนกล้วยไม้ที่จังหวัดนครปฐม ราชบุรี แปลงกุหลาบ ที่จังหวัดนครปฐม ตาก เชียงใหม่ และสวนไม้ดอกไม้ประดับที่เชียงใหม่ นครปฐม เชียงราย และนครราชสีมา เป็นต้น

5. รูปแบบเกษตรเชิงอนุรักษ์ผสมผสานกับวัฒนธรรมชาวไทยภูเขา ซึ่งมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในหลายจังหวัด เช่น สวนชา สวนเมี่ยง ที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย การเกษตรบนที่สูงในท้องที่จังหวัดเพชรบูรณ์ เชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน

6. รูปแบบการศึกษาและศูนย์วิจัยทดลองของหน่วยงานราชการต่างๆ ได้แก่ ศูนย์ศึกษาห้วยฮ่องไคร้ในจังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์พัฒนาเขาหินซ้อนในจังหวัดฉะเชิงเทรา ศูนย์ศึกษาพัฒนาพิกุลทองในจังหวัดนราธิวาส ศูนย์ศึกษาหน่วยงานราชการต่างๆ เช่น กรมประมง กรมป่าไม้

กรมวิชาการเกษตร และกรมส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น

7. โครงการหลวงและโครงการตามพระราชดำริ ได้แก่ โครงการหลวงดอยอินทนนท์ โครงการหลวงห้วยลึก โครงการหลวงดอยอ่างขาง และโครงการพัฒนาดอยตุง เป็นต้น

8. รูปแบบชุมชนเกษตรกร ได้แก่ ชุมชนประมง ชุมชนชาวสวนยาง ชุมชนชาวเขา สหกรณ์นิคมต่างๆ เป็นต้น ซึ่งจะรวมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมพื้นบ้านเข้าไปด้วย

9. รูปแบบสวนเกษตรหรือฟาร์มของเอกชน ได้แก่ สวนสามพรานในจังหวัดนครปฐม ไร่มีเงินในจังหวัดเพชรบูรณ์ ไร่บุญรอดในจังหวัดเชียงราย ฟาร์มแม่สาและฟาร์มผีเสื้อแม่สาในจังหวัดเชียงใหม่ ฟาร์มจระเข้ในจังหวัดสมุทรปราการ เป็นต้น

10. รูปแบบการตลาดการเกษตร ได้แก่ ตลาดดำเนินสะดวกที่จังหวัดราชบุรี ตลาดไทลุ่มเมืองที่จังหวัดปทุมธานี ตลาดจตุรพักตรพิมานในเทศกาลต่างๆ เป็นต้น

ศูนย์ประสานงานการท่องเที่ยวเกษตร กรมวิชาการเกษตร (อ้างถึงใน บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา 2548 : 299) ได้กล่าวรูปแบบของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรว่ามี 6 รูปแบบ คือ

1. การแสดงสินค้าหรือสาธิตแปลงสาธิตพืชพันธุ์พืชสวยงาม และหลากหลาย ได้แก่ กล้วยไม้ ดอกไม้ พืชผักในท้องถิ่นและจากต่างประเทศที่น่าสนใจ แปลงรวบรวมพืชพันธุ์ชนิดต่างๆ เช่น พันธุ์กล้วยไม้ พันธุ์พริก พันธุ์มะเขือ เป็นการรวบรวมพันธุ์จากแหล่งต่างๆ ทั่วโลกการแสดงขั้นตอนการปฏิบัติต่างๆ ทางเกษตร เช่น การปลูกดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว ผลผลิต การปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว การบรรจุภัณฑ์ การแปรรูปผลผลิต การเลี้ยงไหม การเลี้ยงผึ้ง การเลี้ยงกุ้ง การแสดงประเพณีวัฒนธรรมด้านการเกษตรในอดีตที่ป่านมา เช่น การตกกล้า การไถนา การเก็บเกี่ยว การซ่อมข้าวหรือดำข้าว การเก็บเกี่ยวพืชผลและแปรรูป การแสดงงานฝีมือหรือหัตถกรรมต่างๆ การแสดงอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องไม้และวิธีการเกษตรของไทยในอดีต

2. ให้นักท่องเที่ยวร่วมทำกิจกรรมระยะสั้นในการเข้าชมสวนเกษตร ได้แก่ สวนไม้ดอก สวนพืชผัก สวนสมุนไพร สวนไม้ผล โดยให้นักท่องเที่ยวเก็บผลผลิตกินเองจากต้นในสวน หรือการซื้อผลผลิต โดยเลือกเก็บเอง อีกทั้งได้ทำกิจกรรมพื้นบ้านระยะสั้นร่วมกับชาวบ้าน เช่น จี่ควาย นั่งเกวียน ไถนา กรีดยาง ขกขย พายเรือ ทอดแห เป็นต้น

3. ให้นักท่องเที่ยวพักแรมในหมู่บ้าน เพื่อศึกษาและสัมผัสการใช้ชีวิตของชาวเกษตรในชนบทโดยให้นักท่องเที่ยวได้รับบริการที่อบอุ่น ปลอดภัย สะดวกสบาย

4. การอบรมให้ความรู้การเกษตรแผนใหม่และความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านด้วยการฝึกหัดปฏิบัติเกี่ยวกับการทำการเกษตรในสมัยใหม่ เช่น การปลูกและดูแลรักษาพืช การแปรรูปและการเก็บรักษาผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น ซึ่งอาจจะมีการอบรมประกาศนียบัตรให้สำหรับการฝึกหัดปฏิบัติเพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในหมู่บ้านชนบท เช่น ศึกษาแมลง

ที่เป็นประโยชน์ พืชผักพื้นเมืองที่กินได้ การเก็บเห็ดในป่า การทำข้าวเม่า การทำขนมจีน การทำน้ำตาลจากมะพร้าวและตาลโตนด การเก็บเกี่ยวข้าวด้วยกระ การนวดแผนโบราณและการอบสมุนไพร การเผาข้าวหลาม เป็นต้น

5. จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร โดยเฉพาะสินค้าอาหารเกษตรแปรรูปที่หลากหลายของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร สินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองของเกษตรกร ของใช้และของที่ระลึกต่างๆ ผักสด ผลไม้สด ดอกไม้สด ต้นพันธุ์พืช เมล็ดพันธุ์พืชที่น่าสนใจให้นักท่องเที่ยวซื้อไปปลูกเอง อาหารที่ผลิตและเตรียมในพื้นที่แบบง่ายๆ แต่สะอาด เช่น ข้าวโพดต้ม ข้าวโพดคั่ว ถั่วต้ม เผือกต้ม มันต้ม อ้อยเคี้ยว ผลไม้สด อาหารสำเร็จบรรจุถุงหรือกล่อง น้ำผัก น้ำผลไม้ต่างๆ เป็นต้น

6. ให้ผู้ทางด้านการธุรกิจการเกษตร ในช่วงที่ธุรกิจอื่นๆ ประสบปัญหาเนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำเช่นในปัจจุบันนี้นักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งเดินทางมาเพื่อหาช่องทางในการทำธุรกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เนื่องจากเป็นธุรกิจที่ให้ผลตอบแทนรวดเร็วและเป็นธุรกิจที่ยังก้าวหน้าไปได้ โดยจัดให้นักท่องเที่ยวในเชิงท่องเที่ยวธุรกิจเกษตรได้สัมผัสพบเห็นดูกิจกรรมของเกษตรกร แล้วอาจจะเกิดแนวคิดในการทำธุรกิจโดยร่วมลงทุนกับเกษตรกร เช่น ร่วมกับเกษตรกรทำการผลิตเพื่อแปรรูปเพื่อส่งออกหรือจำหน่ายภายในประเทศ หรือร่วมกันผลิตและจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมต่างๆ ซึ่งการท่องเที่ยวในลักษณะนี้นอกจากจะเอื้อประโยชน์อย่างสูงให้กับเกษตรกรแล้ว ยังเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยเหลือภาคเอกชนจากธุรกิจอื่นที่ได้รับผลกระทบจากสภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน

3.4 การให้บริการจัดท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย

แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในไทยมีอยู่ทั่วประเทศ ในช่วงที่ท่องเที่ยวขึ้นนั้นมีผลไม้ ออกชุกท่องเที่ยวขึ้นนั้น ก็จะเป็นจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวที่ธุรกิจนำเที่ยวหรือนักท่องเที่ยวให้ความสนใจจัดรายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อไปชมวิถีชีวิตของเกษตรกรแต่ละสาขา ได้รู้ถึงวิถีปลูกที่บำรุงรักษา การตัดเก็บ และการจัดส่งผลไม้สดๆ และผลิตภัณฑ์ในส่วนในไร่ไปขายทั้งในประเทศและต่างประเทศทั่วโลก รายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนี้สามารถจัดนำชมได้ทั้งสวนเกษตรที่เป็นของหน่วยงานราชการ โครงการศึกษาเกษตรแผนใหม่ตามพระราชดำริ และสวนเอกชนที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งแต่ละแห่งนี้นับถืออนุญาตให้นักท่องเที่ยวเข้าชมด้วย ก่อนเดินทางควรติดต่อล่วงหน้าเพื่อให้มีการเตรียมตัวในการจัดบริการอำนวยความสะดวกอย่างพร้อมเพรียง

อนึ่งรายการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agrotour) นี้ไม่ใช่เพียงแค่เป็นรายการเที่ยวสวนผลไม้อย่างเดียว แต่ยังรวมถึงสวนไม้ตัดดอก ไม้ดอกไม้ประดับ สวนสมุนไพร รวมถึงวนเกษตร ไร่นาสวนผสม บ่อเลี้ยง ฟาร์มปลา และฟาร์มโคนมด้วย อันเป็นการเดินทางไปทัศนศึกษาวิทยาการ

และเทคนิควิธีการต่างๆ แล้วนำไปพัฒนาพื้นที่เกษตรของตน หรือเดินทางเข้าไปสัมผัสกับวิถีความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพเกษตรกรรม วัฒนธรรมชุมชน พักแรมและบริโภคอาหารผลผลิตทางการเกษตร และทำกิจกรรมทาง การเกษตรร่วมกับชาวบ้าน ซึ่งเป็นที่มาของโฮมสเตย์ (Home Stay) หรือฟาร์มสเตย์ (Farm Stay) ทางเลือกใหม่ของที่พักแรม

สำหรับรูปแบบการจัดท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2543 : 3 - 25) ได้กล่าวถึงรูปแบบการให้บริการการจัดท่องเที่ยวเชิงเกษตรของธุรกิจ นำเที่ยวต่างๆ ในประเทศไทยว่ามีหลายรูปแบบ ดังนี้

1. การนำเที่ยวชมสวนผลไม้ (Fruit Tour) แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรหลายแห่ง ได้จัดรูปแบบกิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้เข้าชมสวนผลไม้ ศึกษาวิธีการเพาะปลูก การดูแลรักษา พร้อมทั้งให้นักท่องเที่ยวได้ชิมผลไม้ต่าง ๆ ภายในสวน ซึ่งอาจจะให้นักท่องเที่ยวเหมาจ่ายโดยสามารถเก็บผลไม้ได้ด้วยตนเอง เป็นการเพิ่มความสนุกสนานให้กับนักท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง

2. การนำเที่ยวชมสวนดอกไม้ (Flower Garden Tour) นักท่องเที่ยวจะได้ชมความสวยงามของสวนดอกไม้ นานาพันธุ์ พร้อมทั้งสามารถซื้อดอกไม้หรือพันธุ์ดอกไม้เพื่อนำไปเพาะปลูกเอง เช่น พุ่มดอกทานตะวัน ในจังหวัดลพบุรีและจังหวัดสระบุรี พุ่มดอกทิวลิป ในประเทศฮอลแลนด์ เป็นต้น

3. การนำเที่ยวสวนสมุนไพร (Medicinal Herb Garden Tour) เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยเชิงเกษตรที่กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว อาจด้วยเพราะในปัจจุบันผู้คนให้ความสนใจกับการดูแลสุขภาพมากขึ้น ประกอบกับกระแสการกลับเข้าหาธรรมชาติ และเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของเครื่องสำอางต่างๆ เช่น ยาสระผม สบู่ ครีมบำรุงผิว เป็นต้น ในการจัดนำเที่ยวสวนสมุนไพรนี้นักท่องเที่ยวจะได้เดินป่าชมสมุนไพร ศึกษาหาความรู้ในเรื่องพรรณไม้สมุนไพรต่างๆ ที่สามารถนำมาสกัดเป็นสมุนไพรรักษาโรคได้ ศึกษาถึงสรรพคุณของสมุนไพรแต่ละชนิด ได้ชมผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร เกษตรกรอาจจัดแสดงขั้นตอนการสกัดสมุนไพรแต่ละชนิดให้นักท่องเที่ยวได้ชม นอกจากนี้ ยังสามารถจัดกิจกรรมเพื่อสุขภาพเสริมเข้าได้อีกด้วย เช่น การนวดหน้าด้วยสมุนไพร การนวดตัวและอบตัวด้วยสมุนไพร เป็นต้น

4. การนำเที่ยวเทศกาลงานวันเกษตรของจังหวัดต่างๆ (Agricultural Festival Tour) เป็นงานเทศกาลเกี่ยวกับผลิตผลทางการเกษตร ซึ่งเกษตรกร ภาครัฐ และภาคเอกชน ได้ร่วมกันจัดงานขึ้น อาจเป็นเทศกาลงานวันเกษตรประจำตำบล อำเภอ หรือจังหวัด นักท่องเที่ยวสามารถเลือกซื้อผลิตผลทางการเกษตรมากมายในราคาถูกภายในงาน นอกจากนี้ยังได้รับความรู้เกี่ยวกับการเกษตรในส่วนของนิทรรศการทางวิชาการที่จัดแสดงภายในบริเวณงานอีกด้วย นับว่า

เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่กำลังเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว ตัวอย่าง เทศกาลงานวันเกษตร เช่น งานเทศกาลผลไม้ จังหวัดระยอง งานเทศกาลองุ่นหวาน จังหวัดราชบุรี งานเทศกาลลิ้นจี่ จังหวัดเชียงราย งานเทศกาลมะขามหวาน จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น

5. การนำเที่ยวชมฟาร์มปศุสัตว์ (Farming Tour) เป็นการนำนักท่องเที่ยวชมฟาร์มปศุสัตว์ต่างๆ เช่น ฟาร์มโคเนื้อ ฟาร์มโคนม ฟาร์มสุกร ฟาร์มกวาง ฟาร์มจระเข้ หรือฟาร์มนก เป็นต้น โดยนักท่องเที่ยวจะได้ศึกษาดูกิจการเลี้ยงสัตว์ การเพาะพันธุ์สัตว์ อีกทั้งเกษตรกรยังสามารถนำผลผลิตจากสัตว์เหล่านี้จำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวได้อีกด้วย ตัวอย่าง ฟาร์มปศุสัตว์ในประเทศไทยที่กำลังเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว เช่น ฟาร์มโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา และฟาร์มแลนด์ฟาร์มแอนด์คันทรี่โฮม จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

3.5 แนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นไม่ใช่เพียงการเดินทางไปซื้อผลผลิตทางการเกษตรถึงแหล่งผลิตเท่านั้น หากต้องได้รับความรู้ความเข้าใจในกระบวนการผลิต วิถีเกษตรและสภาพแวดล้อม การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร จะต้องคำนึงถึงศักยภาพของแหล่งพื้นที่ซึ่งประกอบด้วยคุณค่าของแหล่งเกษตรกรรม สภาพแวดล้อม การคมนาคม สิ่งอำนวยความสะดวก และขีดจำกัดในการรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งนี้เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นการท่องเที่ยวที่มีความอ่อนไหวประาะบาง หากได้รับความกระทบกระเทือนหรือขาดความระมัดระวังแล้ว ย่อมทำให้เกิดความเสียหาย ต้นไม้ตายจากการติดเชื้อ หรือสัตว์ตัวเล็กๆ อาจติดเชื้อ เกิดโรคระบาดและตายลงได้นอกจากนั้นหากนักท่องเที่ยวที่ไม่รู้วิธีการเที่ยวสวนที่ดี เข้าไปเด็ด หัก เอาผลไม้จากต้น ทำให้กิ่งก้านต้นไม้หักหักเกิดรอยแผล อาจมีเชื้อราเข้าไปทำให้ลำต้นกิ่งเน่าตายได้ ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจึงต้องมีการบริหารจัดการที่ดีระหว่างเจ้าของสวน ผู้จัดนำเที่ยว รวมถึงมัคคุเทศก์ และนักท่องเที่ยว ซึ่งบุคคลทั้ง 3 กลุ่มที่เกี่ยวข้องกันจะต้องรู้วิธีการบริหารจัดการวิธีการจัดนำเที่ยว และการเตรียมของนักท่องเที่ยว เพื่อให้การจัดนำเที่ยวเชิงเกษตรไปสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนดังต่อไปนี้คือ

3.5.1 แนวทางบริหารจัดการของเจ้าของสวน ควรมีแนวทางดังต่อไปนี้คือ

3.5.1.1 จัดเตรียมสถานที่นำชม ควรเป็นเส้นทางวงรอบเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เห็นจริง

3.5.1.2 หากมีมุมสาธิตให้นักท่องเที่ยวเข้าชม ควรจัดเจ้าหน้าที่เตรียมการสาธิตด้วย

3.5.1.3 จัดให้มีมัคคุเทศก์นำชมสวนที่สามารถอธิบายความรู้ด้านการเกษตรและสิ่งแวดล้อมแก่นักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

3.5.1.4 จัดมุมพักผ่อนที่มีบริการจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มให้นักท่องเที่ยว และอาจจัดให้มีการจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและสินค้าของที่ระลึกอื่นๆ เพื่อเพิ่มบริการให้นักท่องเที่ยว และเพิ่มรายได้ให้กับเจ้าของสวนด้วย

3.5.1.5 จัดเตรียมอุปกรณ์ที่ทิ้งขยะ แยกเปียกและแห้งให้เพียงพอ

3.5.1.6 จัดให้มีบริการห้องสุขาที่สะอาดอย่างเพียงพอให้นักท่องเที่ยว อาจมีการเก็บเงินค่าใช้ห้องสุขา แล้วนำเงินไปจ้างพนักงานดูแลความสะอาดหรือทำประโยชน์อื่นก็ได้

3.5.2 แนวทางบริหารจัดการของผู้ประกอบการนำเที่ยวและภาคเกษตร ควรมีแนวทางดังต่อไปนี้คือ

3.5.2.1 ต้องมีความรอบรู้สถานที่หรือสวนแห่งนั้นอย่างละเอียด เพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวในการตัดสินใจและการเตรียมตัวเดินทางท่องเที่ยวไปชมสถานที่ดังกล่าว

3.5.2.2 ต้องเรียนรู้ข้อควรปฏิบัติและข้อห้ามในการท่องเที่ยวสวนหรือฟาร์มเกษตร แต่ละแห่งและสามารถถ่ายทอดให้กับนักท่องเที่ยวเข้าใจก่อนเดินทาง

3.5.2.3 ควรมีการประเมินหลังการนำชมสวนหรือฟาร์มเกษตรนั้นๆ และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยใช้เวลาประมาณ 15 นาทีระหว่างการเดินทางกลับ เพื่อนำไปปรับปรุงในการจัดรายการชมสวนหรือฟาร์มเกษตรในครั้งต่อไป

3.5.3 แนวทางการเตรียมตัวของนักท่องเที่ยว ควรมีแนวทางดังต่อไปนี้คือ

3.5.3.1 พิจารณาตัดสินใจว่าจะไปชมสวนหรือฟาร์มเกษตรสาขาหรือประเภทใด แล้วตัดสินใจเลือกสถานที่ที่ต้องการไปด้วย

3.5.3.2 ต้องมีการเตรียมตัวเดินทางและเตรียมอุปกรณ์ให้พร้อมตามที่ผู้จัดรายการนำเที่ยวแนะนำ

3.5.3.3 หากมีความชอบด้านการถ่ายภาพเป็นที่ระลึกแล้ว ควรเตรียมกล้องและฟิล์มไปให้มากพอ

3.5.3.4 ต้องปฏิบัติตามข้อแนะนำและข้อห้ามของแต่ละสถานที่ เพราะต้นไม้และธรรมชาติ ในสวนหรือฟาร์มนั้นมีความอ่อนไหวเพราะบาง มีโอกาสติดเชื้อโรคจากผู้ที่ไปเยือนได้ ในทำนองเดียวกันหากนักท่องเที่ยวบางคนมีภูมิแพ้ต่อยาฆ่าแมลงง่าย ก็ต้องระมัดระวังเช่นกัน เพราะบางช่วงเจ้าของสวนฉีดยาป้องกันแมลงและเชื้อราที่ทำลายต้นไม้เอาไว้

3.5.3.5 ต้องมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม เพื่อให้สถานที่ในสวนหรือในฟาร์มที่ไปเยือนมีสภาพแวดล้อมที่ดี สะอาด และสวยงาม

3.6 ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะก่อให้เกิดผลดีทั้งในแง่เศรษฐกิจและสังคมของประเทศในหลายๆ ด้านเช่น

3.6.1 ทำให้เกษตรกรมีรายได้จากการให้บริการการท่องเที่ยวและการจัดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรต่างๆ ให้กับนักท่องเที่ยว เป็นการช่วยกระจายรายได้สู่ชุมชนและท้องถิ่นระดับรากหญ้าช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ และยังช่วยสร้างกระแสการไหลเวียนของเงินตราภายในประเทศอีกด้วย เมื่อเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวนอกเหนือจากการประกอบอาชีพหลักคือเกษตรกรรมแล้ว ย่อมจะส่งผลดีต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรเอง อีกทั้งยังเป็นการช่วยยกระดับและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้น นับว่าเป็นขบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนและท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นอาจถือได้ว่าเป็นแหล่งรายได้เสริมที่สำคัญของเกษตรกรในยามที่ผลผลิตจากภาคการเกษตร ตกต่ำในบางปีได้อีกด้วย

3.6.2 ช่วยให้เกิดความภาคภูมิใจและหวงแหนในอาชีพดั้งเดิมของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรและลูกหลานรู้สึกความภาคภูมิใจในอาชีพการเกษตรของตนเอง จากเดิมที่อาชีพเกษตรกรรมไม่ได้รับความสนใจจากลูกหลานเนื่องจากเป็นอาชีพที่ต้องทำงานหนัก เหนื่อยและมีรายได้น้อย เทียบไม่ได้กับอาชีพนอกภาคการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพในภาคอุตสาหกรรมและการบริการ นอกจากนี้การท่องเที่ยวเชิงเกษตรยังช่วยอนุรักษ์และรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดึกดำบรรพ์ไว้ อีกทั้งยังเป็นการช่วยสืบทอดอาชีพดั้งเดิมของคนไทยไว้ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศสืบต่อไป

3.6.3 โครงการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในบางพื้นที่จะมีการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่นซึ่งจะเปิดโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท้องถิ่นของตนเอง ทำให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนและร่วมกันในการบริหารงานภายในท้องถิ่น อีกทั้งยังเป็นการช่วยส่งเสริมพัฒนา กลุ่มเกษตรกรและทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่นให้มีการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในด้านต่างๆ

3.6.4 การท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้โอกาสนักท่องเที่ยวได้สัมผัสได้เรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรอย่างใกล้ชิด มีโอกาสได้เห็นความงดงามตามธรรมชาติ ความเขียวจีของเรือสวนไร่นา และความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหารของเมืองไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเมืองไทยเรานั้นเป็นแหล่งผลิตอาหารและผลไม้ที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลกก็ว่าได้ นักท่องเที่ยวจะได้รับความเพลิดเพลินและการพักผ่อนหย่อนใจกับกิจกรรมการเกษตรต่าง ๆ และยังสามารถเรียนรู้และซึมซับภูมิปัญญาท้องถิ่นของพี่น้องเกษตรกรชาวไทยที่มีความก้าวหน้าทาง

เทคโนโลยีต่างๆ ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษได้อย่างลงตัวและไม่แพ้ชาติใดในโลก

3.6.5 ช่วยก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ระหว่างนักท่องเที่ยว (คนต่างถิ่น) กับเกษตรกร (คนท้องถิ่น) ได้เป็นอย่างดีในการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น ทักษะ และประสบการณ์ต่างๆ ระหว่างกัน และยังช่วยลดช่องว่างระหว่างคนเมืองกับคนชนบท ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นการช่วยปลูกจิตสำนึกที่ดีให้กับนักท่องเที่ยวให้มีความเข้าใจในอาชีพเกษตรกร ได้พบเห็น ได้เข้าใจปัญหา อุปสรรค ตลอดจนความยากลำบากของเกษตรกรในการประกอบอาชีพและการดำรงชีพ

3.6.6 การท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นยังช่วยส่งเสริมและขยายแหล่งท่องเที่ยวในเมืองไทยให้มากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้คนไทยได้รู้จักแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ และหันกลับมาเที่ยวภายในประเทศกันมากขึ้น ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นอาจถือได้ว่าเป็นการสร้างทางเลือกใหม่ในการท่องเที่ยว และยังสอดคล้องกับกระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวในปัจจุบันที่ให้ความสนใจและนิยมการเดินทางท่องเที่ยวตามแหล่งธรรมชาติกันมากขึ้น

จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกอีกรูปแบบหนึ่งที่นักท่องเที่ยวนอกจากจะได้รับความรู้ ความเพลิดเพลินและประสบการณ์โดยตรงจากเกษตรกรแล้วยังได้สัมผัสและเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมท้องถิ่นและเทคโนโลยีทางการเกษตรต่างๆ อีกทั้งยังเป็นการช่วยกระจายรายได้โดยตรงสู่เกษตรกร เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นยังช่วยให้คนไทยหันกลับมาเที่ยวเมืองไทยให้มากขึ้นในมุมมองที่ไม่เคยเห็นหรือสัมผัส มาก่อนกับอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษไทย

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว

ในสถานการณ์ปัจจุบัน การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญเพิ่มขึ้น เนื่องจากถ้าประเทศสามารถจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยเน้นให้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางการจัดการย่อมมีโอกาสประสบความสำเร็จได้สูง

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544 : 3) อธิบายว่า องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมเป็น การท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับผลประโยชน์ ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การ

ยกระดับคุณภาพชีวิตและ การได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยว ด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากระดับรากหญ้าจนถึงการปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจรวมไปถึงการมีส่วนร่วมของ ผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543 : 115) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในนัยทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 การส่งเสริมสิทธิ และพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงการที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

2.2 การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่เท่าเทียมของชายและหญิงในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542 : 44) ได้ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยว หมายถึง การสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนา การท่องเที่ยวทุกขั้นตอน และให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว เพื่อก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน การสร้างจิตสำนึกในการดูแลปกป้องรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

สนธยา พลศรี (2533 : 38) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา หมายถึง การที่ประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมทุกอย่างให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงาน ลงมือทำงานตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการทำให้เขาได้

ปฏิบัติตามความสนใจและความต้องการของเขา การที่เขาได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการนั้นจะทำให้เขาได้มีโอกาสพัฒนาตนเองยิ่งขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความจำเป็นและสำคัญเป็นอย่างยิ่งเป็นการสร้างความรู้สึกมั่นใจในตนเอง อันจะมีผลต่อการปฏิบัติงานในด้านอื่นๆ เป็นการสร้างความภูมิใจในตนเอง และสร้างนิสัยรักในการทำงานร่วมกัน และในการที่จะดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ต้องไม่แบ่งชนชั้นวรรณะต้องมาจากทุกชนชั้นในสังคม

นำชัย ทนุผล (2529 : 117) ได้เสนอความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นกระบวนการที่สมาชิกของชุมชน มีการกระทำออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน เพื่อปรับปรุงสภาพทางสังคมในชุมชน โดยร่วมมือร่วมใจกันในการระบุปัญหา ความต้องการ การวางแผน และตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่ตนประสบอยู่ ให้ลุล่วงไปเพื่อประโยชน์ของชุมชน และช่วยสร้างความรู้สึกกับผิชอบ และความเป็นเจ้าของให้เกิดกับประชาชน ทำให้การดำเนินโครงสร้างต่างๆ ประสบผลสำเร็จ และมีผลให้ประชาชนช่วยตนเองได้ในระยะยาวโดยไม่ต้องคอยพึ่งพาความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือภาคเอกชนต่อไป

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนหรือชุมชนมีการกระทำร่วมกันทั้งในการการคิด การวางแผน การปฏิบัติตาม การตัดสินใจ การได้รับผลประโยชน์ และการติดตามตรวจสอบ เพื่อให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน

2. ความหมายของชุมชน

เจลิยว บุรีภักดี และคณะ (2545 : 2) ได้กล่าวถึงความหมายของชุมชนว่า ชุมชน (Community) หมายถึง กลุ่มคนหรือบริเวณที่กลุ่มคนนั้นๆ อยู่ร่วมกันได้ ทั้งๆ ที่แต่ละคนแตกต่างกันหรือหลากหลายในชุมชนนั้น เช่น ความแตกต่างในด้านความต้องการ เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2545 : 23) กล่าวว่า วิชา ชุมชนมีความหมายแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ชุมชนพื้นที่ ได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค ประเทศ
2. ชุมชนหน้าที่ ได้แก่ การที่บุคคลตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไปมารวมกันเป็นกลุ่มกำหนดระเบียบแบบแผนข้อบังคับขึ้นเพื่อประกอบหน้าที่ กิจกรรมใดกิจการหนึ่งขึ้นเป็นองค์กรหนึ่ง โดยอาจมีชื่อแตกต่างกันไป เช่น ชุมชนเมือง ชุมชนชนบท เป็นต้น

องค์ประกอบของชุมชนจะประกอบด้วย ประชาชนหรือคน ความสนใจร่วมกัน อาณาเขตบริเวณหรือพื้นที่ การปฏิบัติต่อกัน ความสัมพันธ์ของสมาชิกที่ผูกพันให้อยู่ร่วมกันใน

ชุมชน ประกอบกันขึ้นมาเป็นชุมชน ดังนั้น ชุมชนจึงไม่ได้หมายถึงคนใดคนหนึ่งแต่หมายถึงองค์รวมทั้งหมดในชุมชนนั้นๆ จึงอาจรวมตัวกันในลักษณะขององค์กรชุมชน

Johnson Highschool (อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2545 : 58) กล่าวว่า ชุมชน คือ กลุ่มบุคคลที่อยู่ภายในท้องถิ่นเดียวกันมีการปฏิสัมพันธ์กัน มีการใช้ระบบนิเวศพื้นที่ เช่น มนุษย์กับมนุษย์ รวมทั้งมีการใช้ประโยชน์จากสัตว์ของมนุษย์ ความรวยและความจนของมนุษย์ด้วย ความสัมพันธ์จะมีทั้งแบบต่อเนื่องและไม่ต่อเนื่อง โดยสรุปแล้วความสัมพันธ์ของมนุษย์และสิ่งต่างๆ รอบตัวนี้มีความเกี่ยวเนื่องและมีรากฐานมาจากเชื้อชาติ ท้องถิ่น ความสัมพันธ์ภายนอกหรือภายในของชุมชน และการสร้างเครือข่าย

กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้จำกัดความของชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและใหญ่กว่าระดับหมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา ถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

ประเวศ วะสี (2535) ได้ให้ความหมายของ ชุมชน (Community) ว่าเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ของชุมชน มีองค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน องค์กรชุมชน ไม่ใช่สถาบัณ สถาบัณเป็น องค์กรการปกครอง องค์กรชุมชนเป็นองค์กรการจัดการของชาวบ้าน ส่งเสริมให้ชุมชนจัดการเรื่องของตัวเองให้มากที่สุด รวมทั้งการจัดการป่าไม้และทรัพยากรท้องถิ่นอื่นๆ ให้ชุมชนเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

จากความหมายของชุมชนดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลหลายๆ กลุ่มมารวมกันอยู่พื้นที่และภายใต้กฎระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับเดียวกัน มีการปฏิสัมพันธ์กัน มีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความคิดไปในทิศทางเดียวกัน และสามารถร่วมกันดำเนินกิจกรรมใดๆ เพื่อประโยชน์ร่วมกันได้

3. กระบวนการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2545 : 27 – 29) กล่าวถึง กระบวนการจัดการ โดยทั่วไป ประกอบด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ การวางแผน การจัดการองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการและการควบคุม ในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพจำเป็น

ต้องพิจารณาและดำเนินการตามกระบวนการจัดการดังกล่าวด้วย รายละเอียดดังนี้

3.1 การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดแผนงาน หรือวิธีการปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้า เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกที่ต้องเริ่มกระทำ ส่วนการวางแผนการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง การคาดหวังผลสำเร็จของการวางแผนในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยมีขั้นตอนในการวางแผนดังนี้

3.1.1 การเตรียมการศึกษา ในขั้นตอนนี้จะต้องได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากภาครัฐ เอกชน และประชาชนในท้องถิ่นในการรวบรวมข้อมูล ระบุถึงปัญหาอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ เป็นการเตรียมการในเบื้องต้นและศึกษาในภาพรวมทั้งหมด

3.1.2 การกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ลักษณะของวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ที่กำหนดจะต้องมีความชัดเจน สามารถบรรลุได้ในทางปฏิบัติและเป็นแนวทางในการกำหนดรายละเอียด ในแผนงานต่อไป ตัวอย่างการกำหนดวัตถุประสงค์หลักการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว เช่น การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การจัดการและพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ เน้นด้านคุณภาพและการลงทุนต่ำ การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม เป็นต้น

3.1.3 การสำรวจข้อมูล เป็นขั้นตอนของการสำรวจเก็บข้อมูลที่จำเป็นในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งจะครอบคลุมประเด็นต่างๆ เช่น ศักยภาพในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากรการท่องเที่ยว การกระจายตัวของทรัพยากรการท่องเที่ยว สภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม กฎหมาย โครงสร้างการปกครองของท้องถิ่น รวมทั้งพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่จะมีผลต่อทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นต้น

3.1.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนนี้จะนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเหมาะสมและสามารถนำไปใช้ในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวต่อไปได้ การวิเคราะห์จะพิจารณาในประเด็นต่างๆ เช่น การประเมินความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบสาธารณูปโภค การคมนาคมขนส่ง ที่พัก เป็นต้น การวิเคราะห์ตลาด เช่น ศึกษาความต้องการและรูปแบบการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวตลาดเป้าหมายเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการเพื่อให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ การวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในระดับภาคและระดับจุลภาค

3.1.5 การกำหนดนโยบายและจัดทำแผน ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นที่แล้ว จะนำมาพิจารณาเพื่อกำหนดเป็นนโยบายและจัดทำแผนที่เป็นแผนแม่บท แผนกลยุทธ์ รวมทั้งแผนปฏิบัติการ ซึ่งแผนปฏิบัติการนี้จะกำหนดขึ้นหลายแผนและประเมินความเป็นไปได้ของแผนในการที่จะนำไปปฏิบัติและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมีประสิทธิภาพมากที่สุด เช่น แผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศ แผนฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวทางทะเล เป็นต้น

3.1.6 การปฏิบัติงานตามแผน เป็นขั้นตอนของการนำแผนที่กำหนดไว้สู่การปฏิบัติ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการควบคุมเพื่อให้การปฏิบัติงานตามแผนนี้บรรลุเป้าหมายโดยอาจใช้กฎระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย กรอบระยะเวลางบประมาณเป็นเครื่องมือในการควบคุมการดำเนินการดังกล่าว

3.1.7 การตรวจสอบ ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน ระหว่างขั้นตอนการปฏิบัติงานตามแผนควรมีการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลอย่างใกล้ชิดเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่อาจมีผลทำให้การดำเนินงานล่าช้า ไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ นอกจากนี้การประเมินผลควรจะทำหลังจากการปฏิบัติตามแผนงานแล้วอีกครั้งหนึ่งเพื่อตรวจสอบผลของการดำเนินงานตามแผน และเสนอข้อมูลย้อนกลับเพื่อเป็นประโยชน์ในการกำหนดแผนงานในอนาคต

3.2 การจัดองค์การ (Organizing) เป็นขั้นตอนที่สองที่ต้องกระทำ คือการจัดโครงสร้างขององค์กรให้เหมาะสมและเกิดประสิทธิภาพสูงสุด ประกอบด้วยการกำหนดตำแหน่งงานและจัดกลุ่มงานที่จำเป็นเพื่อการทำงานตามเป้าหมาย และการมอบหมายอำนาจหน้าที่ที่จำเป็นเพื่อการปฏิบัติงานด้านต่างๆ การจัดโครงสร้างขององค์กรที่ดีจะแสดงให้เห็นว่าใครต้องทำงานใดและต้องรายงานต่อใคร ทั้งนี้ยังก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากรในการจัดการในการทำงานตามโครงสร้างขององค์กร เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดแบ่งโครงสร้างขององค์กรเกี่ยวข้องกับการจัดการและพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวออกหลายฝ่าย หลายแผนก หลายกอง และจะทำหน้าที่ประสานงานกันเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่องค์การต้องการ

3.3 การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง ภารกิจของผู้บริหารในการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสรรหาคณะที่มีความสามารถเข้ามาทำงานในองค์กรและพยายามส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของบุคลากรเหล่านั้น รวมทั้งการทํานุบำรุงและจูงใจให้บุคลากรเหล่านั้นทำงานให้กับองค์กรในระยะยาวและตลอดไป เช่น ในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคลากรหลายฝ่าย โดยบุคลากรเหล่านั้นควรมีความรู้ความสามารถ โดยเฉพาะทัศนคติ ที่ดีต่อการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการ

พัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ดังนั้น การจัดสรรบุคลากรเข้าทำงานด้านนี้จึงมีความสำคัญยิ่ง

3.4 การสั่งการ (Directing) หมายถึง ภารกิจที่ผู้นำต้องใช้ความพยายามในการจูงใจและชักนำให้ผู้ใต้บังคับบัญชายินดีทำงานของตนอย่างเต็มประสิทธิภาพ ทั้งนี้ผู้จัดการควรมีทักษะ ในด้านการติดต่อสื่อสาร เทคนิคการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ดี การเรียนรู้ถึงพฤติกรรมมนุษย์ การประยุกต์ศิลปะการจัดการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ได้ดี เทคนิคการมอบหมายงาน เป็นต้น

3.5 การควบคุม (Controlling) หมายถึง กระบวนการตรวจสอบ ติดตามและประเมินผลงานหรือทำการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้งานสามารถบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างแบ่งประเด็นที่จะควบคุมดังนี้ คือ

3.5.1 การควบคุมทรัพยากรทางกายภาพ เช่น การควบคุมการใช้ทรัพยากรทุกประเภท เช่น ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติและประเภทอื่น รวมทั้งวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ อาคาร ที่ดิน แรงงาน เป็นต้น ในการเป็นปัจจัยนำเข้าผ่านกระบวนการในการผลิตและได้ผลลัพธ์ที่ดีที่สุด

3.5.2 การควบคุมบุคลากร เป็นการควบคุมพฤติกรรมการทำงานของบุคลากรให้เป็นไปตามกฎระเบียบ และขั้นตอนที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ต้องสอดคล้องกับนโยบายและแผนงานด้วย

3.5.3 การควบคุมผลการปฏิบัติงาน เป็นการควบคุมผลงานทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อตรวจสอบว่าผลงานนั้นสามารถบรรลุเป้าหมายได้ดีเพียงใด

3.5.4 การควบคุมด้านงบประมาณ เป็นการควบคุมค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นต้นทุนในการดำเนินงานทั้งที่เป็นต้นทุนเชิงเศรษฐศาสตร์และต้นทุนทางสังคม เพื่อให้ต้นทุนต่ำสุดและใช้จ่ายตามงบประมาณที่กำหนดไว้

3.5.5 การควบคุมเทคนิคและวิธีการดำเนินงาน เป็นการควบคุม กำกับ ดูแล เทคนิคที่เลือกใช้ในการดำเนินงานและวิธีการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวให้ถูกต้องตามแผนงานที่กำหนดไว้

จะเห็นได้ว่า หลักการจัดการโดยทั่วไปซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังกล่าวมาแล้วนั้นสามารถประยุกต์ใช้ได้กับทุกงาน โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้กับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด และตอบสนองต่อกระแสความต้องการในปัจจุบัน คือ การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวต้องเน้นการจัดการเพื่อความยั่งยืน

4. รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วมหรือชุมชนเป็นแกนกลางในการจัดการ หมายถึง การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ นับตั้งแต่การวางแผน การดำเนินการ และการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รักษาสภาพแวดล้อม ตลอดจนเกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมในชุมชนนั้นๆ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2545 : 109)

การมีส่วนร่วมของชุมชนจำแนกตามลักษณะของการดำเนินงานที่ประชาชนในท้องถิ่นมีโอกาส มีส่วนร่วมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวออกเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการให้บริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว หรือดำเนินการในรูปแบบของธุรกิจท้องถิ่นรายบุคคล และการมีส่วนร่วมในรูปแบบขององค์กรท้องถิ่น เช่น องค์กรท่องเที่ยวของหมู่บ้าน หรือชุมชน เป็นต้น

4.1 การมีส่วนร่วมระดับรายบุคคลรับผลประโยชน์โดยตรง เช่น สมาชิกชุมชน จัดให้บริการเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อก่อให้เกิดรายได้จากการให้บริการดังกล่าว เช่น เรือ บั๊กกะโล ที่พัก อาหาร การนำทาง เป็นต้น หรือเป็นการจำหน่ายสินค้าที่ผลิตจากชุมชน

4.2 การมีส่วนร่วมระดับชุมชนรวมกลุ่มจัดระบบการบริการนักท่องเที่ยว โดยชุมชนรวมกันจัดตั้งเป็นองค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กำหนดมาตรการรองรับการท่องเที่ยว มีการจัดระบบการให้บริการในกิจกรรมต่างๆ ให้เรียบร้อยให้เกิดความสะดวกและมีมาตรฐานเดียวกัน มีการจัดสรรรายได้สู่ผู้ให้บริการโดยตรงและกับสมาชิกของชุมชนทั้งหมดในรูปแบบของกองทุนหมู่บ้าน จัดเป็นธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน นอกจากนั้น ชุมชนอาจประสานงานกับบริษัทนำเที่ยว เพื่อให้บริษัทนำเที่ยวนักท่องเที่ยวเข้ามาเยือนในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน หรือชุมชนที่มีส่วนร่วมในการระดมทุนในธุรกิจการท่องเที่ยวร่วมกับผู้ลงทุนอื่นๆ และชุมชนได้รับประโยชน์จากธุรกิจท่องเที่ยว นำมาจัดสรรใช้ประโยชน์ในชุมชนตามที่ชุมชนได้ตั้งกฎกติกาไว้

5. ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว

โดยทั่วไปแล้ว การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวมีได้หลายระดับ ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของชุมชน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2545 : 109 - 110) ดังนี้

5.1 ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่

5.1.1 ความพร้อมด้านทักษะการจัดการการท่องเที่ยว เช่น การบริการสื่อความหมายธรรมชาติ การนำเที่ยว การจัดเตรียมที่พักและอาหารสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นต้น

5.1.2 ความพร้อมของทรัพยากรที่จำเป็นในการจัดการการท่องเที่ยว ได้แก่ เงินทุน เวลา แรงงาน และทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน

5.1.3 ความต้องการของชุมชนในการเข้าร่วมจัดการและ/หรือให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

5.1.4 ความเข้มแข็งของชุมชนและผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนที่สมาชิกในชุมชนให้ความนับถือและเชื่อฟัง สามารถให้สมาชิกของชุมชนรวมกลุ่มกันดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนได้ ชุมชนมีความผูกพัน สามัคคี และยอมเสียสละในการทำงานเพื่อชุมชนในการจัดตั้งองค์กรท่องเที่ยวและจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน และความสามารถของชุมชนในการเรียนรู้และจัดการแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวได้

5.2 ปัจจัยภายนอก ได้แก่

5.2.1 นโยบายของรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้าร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว เช่น นโยบายของกรมป่าไม้ให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการให้บริการนำเที่ยวที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ นโยบายของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสนับสนุนการเพิ่มพูนความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวแก่ชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

5.2.2 ความร่วมมือจากภาครัฐและองค์กรเอกชน เช่น การสนับสนุนให้ชุมชนจัดตั้งองค์กรท้องถิ่นสำหรับการจัดการการท่องเที่ยว การสนับสนุนจากผู้ประกอบการในการนำนักท่องเที่ยวมาใช้บริการของท้องถิ่น เช่น มัคคุเทศก์ ที่พักและอาหารจากท้องถิ่น เป็นต้น

สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวในปัจจุบันมี 4 ระดับ คือ

1. การให้ข้อมูลเพื่อใช้ในการวางแผนจัดการการท่องเที่ยว เป็นการมีส่วนร่วมในระดับต่ำสุด มักเป็นการวางแผนการท่องเที่ยวที่ชุมชนไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยตรง หรือเป็นการวางแผนระดับมหภาคที่ชุมชนมีแนวโน้มได้รับผลกระทบจากการกำหนดนโยบายหรือแผนท่องเที่ยว

2. การให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะในการวางแผนจัดการการท่องเที่ยว เป็นการมีส่วนร่วมที่ตัวแทนของชุมชนอาจเข้าร่วมในคณะกรรมการ หรือการประชุมรับฟังความคิดเห็น เพื่อพิจารณาให้ข้อเสนอแนะหรือความคิดเห็น ความต้องการของชุมชนในโครงการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน

3. การดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวร่วมกันกับหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน เป็นการมีส่วนร่วม ที่ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวร่วมกับหน่วยงานของภาครัฐ เพื่อประโยชน์ของชุมชนและสังคมโดยรวม

4. การท่องเที่ยวที่ดำเนินการโดยชุมชนเอง นับตั้งแต่การวางแผน การดำเนินการ และการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รักษาสภาพแวดล้อม ตลอดจนเกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมในชุมชน

6. ปัจจัยในการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วม

ปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วม (มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช 2545 : 110 - 111) ได้แก่

6.1 ชุมชนต้องมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพด้านพื้นที่และสิ่งดึงดูดใจ (Attraction) และสามารถเข้าถึง (Access) หรือได้รับความเห็นชอบให้เข้าไปดำเนินการจัดบริการท่องเที่ยวได้

6.2 จะต้องมีการตลาดการท่องเที่ยวอยู่แล้วในพื้นที่หรือบริเวณใกล้เคียง หรือมีโอกาสนี้จะให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยือน

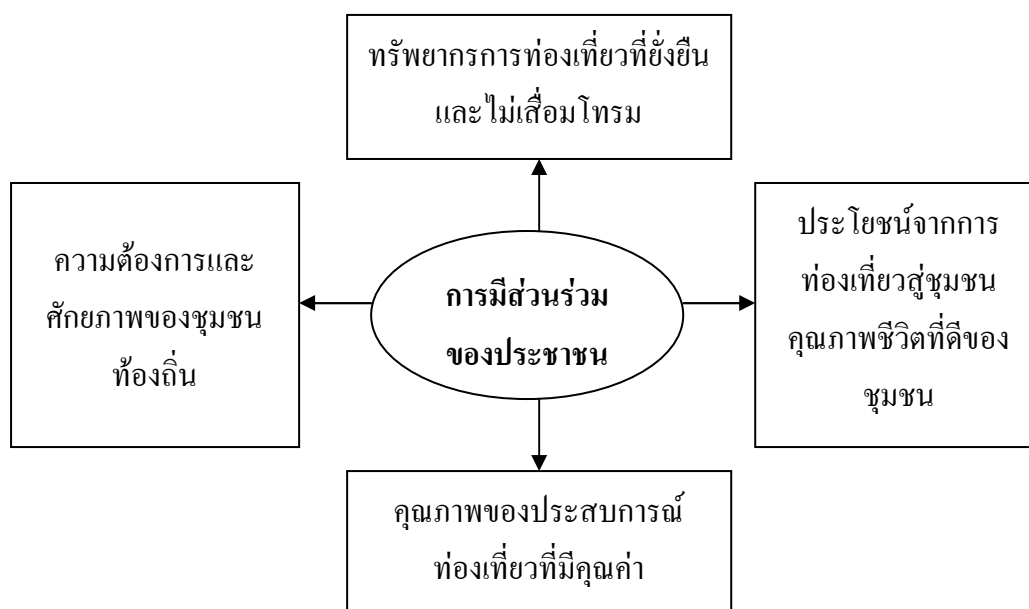
6.3 ชุมชนต้องมีองค์กรรองรับสำหรับการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

6.4 ชุมชนต้องมีทักษะและความรู้ในการจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในประเด็นต่างๆ เช่น การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว การจัดการระบบการเงิน การบัญชี การให้บริการที่เกี่ยวข้อง เช่น มัคคุเทศก์ ที่พัก อาหาร การตลาดและประชาสัมพันธ์ การติดต่อประสานงาน เป็นต้น

หลักการของการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งระบุให้ชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวและได้รับประโยชน์อย่างเป็นธรรม และสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งประเทศไทยฉบับปัจจุบัน ที่มุ่งเน้นให้ชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพและความพร้อมในการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นตนได้อย่างมีประสิทธิภาพและถูกต้องตามหลักวิชาการ ดังนั้น กระบวนการสร้างความพร้อมและกระตุ้นการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของชุมชนท้องถิ่นในการดำเนินการด้านการท่องเที่ยว ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงานและการติดตามประเมินผล กระทั่งเป็นสิ่งที่จำเป็น ก่อให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์จากชุมชนถึงหน่วยงานรับผิดชอบถึงโอกาสความเป็นไปได้ ข้อจำกัดหรือปัญหาใดๆ จากการดำเนินการดังกล่าวอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและตระหนักถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการดูแลทรัพยากรดังกล่าวด้วยตนเอง และสามารถใช้ประโยชน์ทรัพยากรการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืน

ด้วยเหตุนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น คุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน และนำไปสู่การคุ้มครองดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน สนองตอบ

ความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง รวมไปถึงเกิดประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีคุณค่า น่าประทับใจแก่นักท่องเที่ยว ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 แนวคิดการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

ที่มา : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource Management) หน่วยที่ 9 – 15 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2545), 111.

การที่ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวถือเป็นโอกาสที่ที่ชุมชนจะได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของตนเอง โดยชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มแรก เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นอย่างแท้จริง ซึ่งประโยชน์ที่กล่าวนี้หมายความว่ารวมถึงการกระจายรายได้ และการกลับมาบำรุงรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวด้วย ในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรกนั้น จำเป็นต้องให้ความรู้ความเข้าใจกับชุมชนเสียก่อน เพื่อให้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวจะสามารถพัฒนาได้อย่างเหมาะสม ถูกต้อง และมีทิศทางที่ชัดเจน ซึ่งจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลนั่นเอง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วุฒิชชาติ สุนทรสมัย และเกศริน อิ่มเล็ก (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาคุณภาพ การบริการที่พักแรมแบบโฮมสเตย์ของภาคตะวันออก การพัฒนาศักยภาพความเข้มแข็ง และความยั่งยืน ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการประกอบธุรกิจด้านการท่องเที่ยว พบว่า ความต้องการของ นักท่องเที่ยวที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทำให้การสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน (Cluster) ด้านการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการที่พักแรมแบบ โฮมสเตย์ของชุมชนไปสู่การปฏิบัติจริงเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้มากที่สุด นอกจากนี้การประเมินและติดตามผลคุณภาพการบริการของที่พักแรมแบบโฮมสเตย์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้ประกอบการทราบระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่พักแรมแบบโฮมสเตย์ เพื่อให้เกิดประโยชน์ เพื่อให้มีคุณภาพมาตรฐานของที่พักแรมแบบโฮมสเตย์และสามารถกระตุ้นนักท่องเที่ยว ให้เดินทางมาพักแรมได้อย่างสม่ำเสมอ และนำไปสู่การจัดการธุรกิจท่องเที่ยวที่พักแรมแบบโฮมสเตย์ อย่างยั่งยืนต่อไป

ชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วม เกิดความมีจิตสำนึก และต้องการอนุรักษ์ภูผายนต์มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่ส่งผลถึงผลประโยชน์ร่วมของชุมชน มี ผลกระทบที่เพิ่มเติมจากแผนที่กำหนดและมีการการบริหารจัดการความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ภูผายนต์เป็นฐานคิดให้เกิดการเรียนรู้สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ธัญพร วณิชฤทธา (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ในชุมชน กรณีศึกษา ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงคราม จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ในชุมชน มีส่วนประกอบที่สำคัญคือ ความรู้ คน และกระบวนการ ความรู้ คือความรู้ที่เกี่ยวกับการจัดการ โดยมีคนเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการหรือกิจกรรม ต่างๆ และมีกระบวนการ จึงเป็นวิธีเชื่อมประสาน คน ความรู้และกระบวนการเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่ง รูปแบบการจัดการความรู้มีความสอดคล้องกับแบบจำลองปลาทู (TUNA Model) อย่างยิ่ง และ กระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนที่ได้ สามารถสังเคราะห์เป็นแบบจำลองที่มีลักษณะเป็นเกลียว ของความรู้ที่เชื่อมต่อกัน เมื่อมีการนำไปใช้และการพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่จะมีการเพิ่มพูน ความรู้ยิ่งขึ้น ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นภายในกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านการพูดคุยแต่สิ่งดีๆ ให้แก่กัน

เอกลักษณ์ ทองเสนีย์ (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษาน้ำตกเก้าโจน ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า การจัดการท่องเที่ยวของน้ำตกเก้าโจน เริ่มเมื่อประมาณ 7 ปีที่ผ่านมา มีองค์ประกอบด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศครบทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรม และด้านองค์กรมีชุมชนเป็นผู้จัดการท่องเที่ยว ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ในระดับมาก สำหรับแนวทางการมีส่วนร่วมที่ชุมชนต้องการ คือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการพัฒนา การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานต่างๆ มากขึ้น และต้องการมีกฎเกณฑ์เพื่อเป็นหลักในการทำงาน

มินตรา ติณปริญญ์ (2549) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริเวณเทศบาลตำบลอัมพวาเขตพื้นที่ใกล้เคียง ผลการวิจัยพบว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการจัดการการประสานงานด้านต่างๆ 6 ด้าน คือ ด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ด้านการจัดการโดยสร้างพื้นฐานและบริการการท่องเที่ยว ด้านการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกแก่ประชาชนและเยาวชน ด้านการส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว และด้านการส่งเสริมการลงทุน โดยเทศบาลอัมพวามีศักยภาพในหลายด้าน เหมาะสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับทรัพยากรและข้อจำกัดภายในพื้นที่ ภายใต้แนวทาง การอนุรักษ์ โดยต้องมีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินเพื่อการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวและสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวในเทศบาลและพื้นที่ใกล้เคียงแบบครบวงจร รวมทั้งควบคุมและส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ต่างๆ เช่น พื้นที่บริเวณตลาดน้ำอัมพวา อุทยาน ร.2 มูลนิธิชัยพัฒนา และบริเวณริมเขื่อนหน้าท่าเรืออัมพวา เป็นต้น

อภิรดี ไชยเทพ (2548) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตป่าอนุรักษ์ กรณีศึกษาชุมชนบ้านป่าเหมี้ยง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง พบว่า การนำการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้ามาเป็นตัวแทนเพื่อให้ชุมชนได้รายได้จากการท่องเที่ยวและสร้างความสัมพันธ์อันดีให้กับอุทยานในการอนุรักษ์พื้นที่แห่งนี้ เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชนบ้านป่าเหมี้ยงและอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยว มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวชุมชนที่ประกอบไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ผสมผสานกับประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการทำเหมี้ยงแล้วชุมชนยังได้มีการจัดกิจกรรมเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสวิถีชีวิตของชุมชน โดยการเข้าพักกับชาวบ้านในรูปแบบบ้านพักโฮมสเตย์ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามถึงแม้การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะนำมาซึ่งการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนบ้านป่าเหมี้ยงและอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน แต่การจัดการที่เกิดขึ้นยังจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาความรู้ในด้านการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยวและมีการวางแผนการตลาดให้กับชุมชนบ้านป่าเหมี้ยงเพื่อเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวนอกจากนี้ยังควรมีการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของพื้นที่แห่งนี้เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชน อีกทั้งศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป

จากการศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยจึงนำมากำหนดเป็นขอบเขตของการศึกษาและแนวคำถามในการสัมภาษณ์ของการศึกษาในครั้งนี้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โดยทำการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ โดยมีรายละเอียดวิธีการศึกษาดังนี้

1. แหล่งข้อมูลเบื้องต้น

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลที่ศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) ได้แก่ การศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ วารสาร บทความ และเอกสารต่างๆ ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต รวมถึงแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป

ส่วนที่ 2 ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม (Field Study) ซึ่งใช้วิธีการสำรวจภาคสนาม (Field Survey) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ (Key Informants Interview) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ จึงให้ความสำคัญต่อชุมชน องค์กรส่วนท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่ทำการศึกษา

2. วิธีการที่ใช้ในการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยที่นำมาใช้ในงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาชุมชน ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการดังนี้

2.1 การสำรวจภาคสนาม (Field Survey) ผู้วิจัยได้เดินทางไปยังวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์เพื่อสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา

ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสภาพของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ นอกจากนี้ยังศึกษาถึงศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนของพื้นที่ศึกษาอีกด้วย

2.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยสังเกตสิ่งต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษาผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มต่างๆ ในวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ และทำการบันทึกพฤติกรรมภายหลังจากการสังเกตเสร็จสิ้นลงแล้ว

2.3 การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยได้แบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.3.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Non- Structural Interview) ผู้วิจัยใช้การพูดคุย สนทนาในเรื่องๆ ทั่วไปของชุมชนตามสถานที่ต่างๆ ภายในชุมชน เช่น ร้านค้า สวนผลไม้ ตลาด เป็นต้น

2.3.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยกระทำหลังจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง โดยมีประเด็นคำถามดังต่อไปนี้

2.3.2.1 ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

2.3.2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ (ประวัติศาสตร์ชุมชน) และการเปลี่ยนแปลง

2.3.2.3 ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรร่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

2.3.2.4 ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในปัจจุบัน

2.3.2.4.1 การบริหารจัดการของกลุ่ม เช่น การรวมกลุ่ม การแบ่งงาน การจัดสรรผลประโยชน์ การควบคุมดูแลกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชน

2.3.2.4.2 การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยว

2.3.2.5 ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวภายในชุมชน

2.3.2.6 ปัญหาหรืออุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.3.2.7 ข้อเสนอแนะอื่นๆ

3. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาแบ่งกลุ่มประชากรที่จะใช้ในการศึกษา ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

3.1 กลุ่มผู้ริเริ่ม คือ ประชาชนท้องถิ่นที่อาศัยในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชน และก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรร่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ขึ้น

3.2 กลุ่มชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเป็นผู้รู้ข้อมูลการจัดการการท่องเที่ยวดี กล่าวคือ ต้องมีส่วนร่วมโดยตรงในการจัดการการท่องเที่ยวประกอบด้วย

3.2.1 กลุ่มชาวบ้าน

3.2.2 กลุ่มผู้นำที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยว

3.2.3 คณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชน

3.2.4 สมาชิกกลุ่มหรือฝ่ายต่างๆ

3.3 กลุ่มนักท่องเที่ยว คือ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวภายในวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

4.1 แนวคำถามในการวิจัยเพื่อใช้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยมีประเด็นคำถามดังต่อไปนี้

4.1.1 ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

4.1.2 ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ (ประวัติศาสตร์ชุมชน) และการเปลี่ยนแปลง

4.1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

4.1.4 ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในปัจจุบัน

4.1.4.1 การบริหารจัดการของกลุ่ม เช่น การรวมกลุ่ม การแบ่งงาน การจัดสรรผลประโยชน์ การควบคุมดูแลกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชน

4.1.4.2 การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยว

4.1.5 ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวภายในชุมชน

4.1.6 ปัญหาหรืออุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

4.1.7 ข้อเสนอแนะอื่นๆ

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นข้อมูลที่ศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) ได้แก่ การศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ วารสาร บทความ และเอกสารต่างๆ ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต รวมถึงแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่ 2

เป็นข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม (Field Study) ซึ่งใช้วิธีการสำรวจภาคสนาม (Field Survey) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ (Key Informants Interview) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้วิธีการแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) คือการรวบรวมข้อมูลในเรื่องเดียวกัน โดยใช้วิธีในการรวบรวมข้อมูลต่างกัน ทั้งจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมควบคู่การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก พร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบ

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา โดยจำแนกประเด็นการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การศึกษาที่ตั้งไว้ โดยใช้ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารทั้งแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และแนวคิดวิสาหกิจชุมชน มาวิเคราะห์ประกอบกันกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และอื่นๆ เพื่อมาเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล โดยใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายวิธีการหรือกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรท่องเที่ยวชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

7. ระยะเวลาการทำวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้เวลาดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2552 ถึง เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2554 รวมระยะเวลาในการวิจัยในครั้งนี้ 18 เดือน ผู้วิจัยได้กำหนดแผนการดำเนินงาน ดังนี้

ตารางที่ 2 แผนการดำเนินการวิจัย

การดำเนินงาน	พ.ศ. 2552				พ.ศ. 2553												พ.ศ. 2554	
	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.
1. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	***	***	***															
2. สํารวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน				***	***													
3. ศึกษาข้อมูลด้านการท่องเที่ยวในชุมชน และทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชน						***	***	***										
4. ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน/ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก									***	***	***							
5. วิเคราะห์ข้อมูล												***	***					
6. สรุปการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน														***	***	***		
7. สรุปผลการศึกษา																	***	***

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร ล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายวิธี อาทิเช่น การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร การสำรวจภาคสนาม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งจากการศึกษาดังกล่าวสามารถนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยแบ่งผลการวิเคราะห์ออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์

1.1 สภาพทั่วไปของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์

1.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ และการเปลี่ยนแปลง

2. ประวัติการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

3. การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

4. ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวภายในชุมชน

5. ปัญหาหรืออุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1. ข้อมูลทั่วไปของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์

1.1 สภาพทั่วไปของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์

ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ ตั้งอยู่ที่อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีคลองมหาสวัสดิ์เปรียบเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงชุมชนมาเป็นเวลาร้อยกว่าปี เป็นคลองที่มีการใช้น้ำเพื่อการเกษตรและรักษาระดับน้ำในทุกฤดูกาล อีกทั้งยังเป็นคลองที่ใช้น้ำไปผลิตเป็นน้ำประปาของกรุงเทพมหานคร จึงนับได้ว่าเป็นคลองที่ยังคงสภาพธรรมชาติที่สวยงาม ระบบนิเวศทางน้ำที่สมบูรณ์และเป็นสถานที่ที่น่าท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง (ชุมชนเกษตรและสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล 2551)

อำเภอพุทธมณฑล อยู่ห่างจากจังหวัดนครปฐมตามถนนสายปิ่นเกล้า - นครชัยศรี ประมาณ 32 กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพมหานครตามถนนปิ่นเกล้า - นครชัยศรี ประมาณ 20

กิโลเมตร การคมนาคมสะดวกทั้งทางน้ำและทางบก เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่มีที่อยู่อาศัยบริเวณริมคลองและมีวิถีชีวิตผูกพันกับคลองมหาสวัสดิ์มาเป็นเวลานาน และมีความพร้อมทั้งในด้านทรัพยากรทางการเกษตรและทรัพยากรบุคคล คือ ประชาชนในชุมชนมีความสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวกัน และมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันภายในชุมชนได้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเกษตรในปี 2543 ของกรมส่งเสริมการเกษตร โดยนำจุดเด่นของพื้นที่ตำบลศาลาและตำบลมหาสวัสดิ์ เป็นจุดส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นการสร้างรายได้เสริมให้แก่คนในชุมชน นอกเหนือจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว

ภาพที่ 5 คลองมหาสวัสดิ์ เส้นทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

คลองมหาสวัสดิ์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดนครปฐม เป็นคลองขุดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เป็นคลองที่เชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำท่าจีนจุดเริ่มต้นอยู่ที่คลองบางกอกน้อย ริมวัดชัยพฤกษ์มาลา เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร และไปสิ้นสุดที่แม่น้ำท่าจีนบริเวณศาลเจ้าสุบิน ตำบลจี่วราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม (นุกูล ชมพูนิช 2540 : 122) มีความยาวตลอดลำคลอง 27 กิโลเมตร และเป็นคลองที่เชื่อมต่อกับคลองเจ็ดชัยบุชา มีประตูน้ำและประตูระบายน้ำห่างจากปากคลองเข้ามา 8 กิโลเมตร เป็นคลองที่เชื่อมต่อกับคลองต่างๆ หลายคลอง เช่น คลองโยง คลองโรงเจ คลองตาแถม คลองปฎิรูป 1 คลองปฎิรูป 2 เป็นต้น ปัจจุบัน

คลองมหาสวัสดิ์จึงเป็นคลองที่อยู่ในความดูแลของหลายหน่วยงาน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ เทศบาลตำบลศาลายา และอำเภอพุทธมณฑล เป็นต้น

พื้นที่ส่วนใหญ่ของคลองมหาสวัสดิ์เป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำไหลผ่านไปมาเนื่องจากมีการเชื่อมต่อกับคลองอื่นๆ อีกหลายคลอง และยังเชื่อมต่อกับแม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำเจ้าพระยา ในปัจจุบันคลองมหาสวัสดิ์มีสภาพน้ำในคลองที่ดีกว่าคลองโยงและคลองทวีวัฒนา เนื่องจากชุมชนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งคลองมีการใช้น้ำในชีวิตประจำวัน เช่น ชุมชนมหาสวัสดิ์ ชุมชนวัดสุวรรณาราม ชุมชนศาลายา ถึงแม้ปัจจุบันถนนจะตัดผ่านภายในตัวชุมชน แต่ชาวบ้านยังคงไม่ละทิ้งการสัญจรทางน้ำ และเสน่ห์ตรงนี้เองที่ทำให้ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์เป็นอีกที่ที่ผู้ชื่นชอบความงามอันเรียบง่ายของสายน้ำและชุมชนอันเงียบสงบต้องมาเยือนสักครั้ง

ภาพที่ 6 สภาพความเป็นอยู่ริมคลองมหาสวัสดิ์

ประชากรที่อาศัยบริเวณคลองมหาสวัสดิ์และบริเวณใกล้เคียง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนาข้าว การทำนาบัว การทำสวนผลไม้ และการทำไร่ คิดเป็นร้อยละ 80 ของประชากรในพื้นที่ส่วนอาชีพอื่นๆ ได้แก่ ค้าขาย รับจ้าง และรับราชการ นอกจากนี้ผลผลิตทางการเกษตรที่เหลือจากการจำหน่ายและการบริโภค กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ได้นำมาแปรรูปจำหน่าย สร้างรายได้เสริมเพิ่มให้กับชาวบ้านอีกทางหนึ่ง

ภาพที่ 7 การสัญจรทางน้ำแสดงให้เห็นถึงความผูกพันทางน้ำของชาวบ้านที่ยังคงมีให้เห็น

1.2 ประวัติชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ และการเปลี่ยนแปลง

ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ที่ทำการวิจัย จากการศึกษาทั้งจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ที่ศึกษา ทำให้ทราบถึงเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเรียงลำดับเหตุการณ์ดังต่อไปนี้

พ.ศ. 2400 การขุดคลองมหาสวัสดิ์และการจับจองที่ดินริมสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์
สมัยก่อนคลองมหาสวัสดิ์เป็นคลองที่สำคัญที่สุดของอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดนครปฐม เกิดขึ้นด้วยพระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ต่อองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งปรากฏชัดอยู่ในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสมณธาตุราชบุรี ร.ศ. 128 ว่า “เพื่อใช้เป็นเส้นทางหลักในการเสด็จพระราชดำเนินไปพระปฐมเจดีย์และเป็นคลองเปิดที่ให้เป็นนาสำหรับแจกพระเจ้าลูกยาเธอ” (ฉัฐพัชร ทองคำ 2553)

คลองมหาสวัสดิ์เป็นคลองที่ขุดขึ้นเชื่อมระหว่างแม่น้ำนครชัยศรีกับแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อสะดวกในการเดินทางโดยเรือจากกรุงเทพไปยังพระปฐมเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งสมัยนั้นยังไม่มีทางรถไฟสายใต้ และถนนรถยนต์สายใต้ มีความยาวถึง 30 กิโลเมตร คลองกว้างประมาณ

10 วา ปลายคลองมหาสวัสดิ์นี้ผ่านบ้านฉิมพลี บ้านศาลาธรรมสพต้อขึ้นไปเป็นป่า เห็นว่าการขุดคลองลำบากมากขึ้นจึงได้สร้างวัดชื่อวัดศาลวัน (หมายถึงป่าไม้ร้าง) ชาวบ้านเรียกว่าวัดนก ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลศาลายา เลียบบริเวณนี้ขึ้นไปเป็นที่โล่งแจ้งขุดคลองง่ายขึ้น ก็เลยสร้างวัดขึ้นอีกวัดหนึ่งชื่อ วัดสุวรรณาราม ทำให้ขุดคลองง่ายขึ้นไม่มีคนเจ็บป่วยมาก จนกระทั่งถึงแม่น้ำนครชัยศรี และเรียกช่วงนี้ว่าคลองมหาสวัสดิ์ เหตุที่ชื่อคลองมหาสวัสดิ์ เพราะใน พ.ศ. 2402 เจ้าเมืองนครปฐมได้แต่งตั้งขุนมหาสวัสดิ์ ซึ่งเป็นกำนัน เป็นผู้ดำเนินการขุด

เมื่อ พ.ศ. 2400 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระศรีสมมติ จ้างเงินขุดคลองขึ้นตำบลหนึ่ง ตั้งแต่วัดชัยพฤกษมาลามาตลาดออกกรมศาลเจ้าสุบิน ตกแม่น้ำเมืองนครชัยศรี ได้ลงมือขุดเมื่อวันพุธ เดือน 10 แรม 10 ค่ำ ตรงกับวันที่ 13 กันยายน 2400 คลองนี้ยาว 676 เส้น กว้าง 7 วา ลึก 6 ศอก ลื่นพระราชทรัพย์กับเงินของยายเงิน 100 ชั่ง ยายเงินซึ่งเป็นท้าวเทพอากรเจ้าของตลาดผู้หนึ่งในสมัยนั้น เมื่อถึงแก่กรรมบุตรหลานเป็นความแย่งทรัพย์มรดกกัน

ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชดำริว่า ท้าวเทพอากรมั่งมีเพราะทำตลาด บุตรหลานจะมาแย่งมรดกกันมากนักไม่ชอบ จึงโปรดฯ ให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติไปขนาเอาเงินมาไว้ในพระคลัง 1,000 ชั่ง ผู้คน ข้าทาส ทรัพย์สินที่เหลืออยู่ที่โปรดฯ ให้แบ่งปันแจกกันตามผู้ใหญ่ผู้น้อย ครั้งมาถึงรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานเงินยืมท้าวเทพอากร (เงิน) นี้ เป็นค่าแรงเงินขุดคลอง แต่ไม่พอขาดเงินอยู่ 100 ชั่ง จึงต้องออกเงินพระมหาสมบัติเพิ่มเติม เป็นธารณของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 1 ชั่ง 10 คำลึง รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 1,101 ชั่ง 10 คำลึง หรือราว 88,120 บาท รวมทั้งขุดแก้คลองเก่าด้วย 8 เส้น รวมเป็นระยะทาง 684 เส้น หรือประมาณ 27 กิโลเมตร ขุดทะเลเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน 6 แรม 13 ค่ำ ตรงกับวันที่ 13 เมษายน ปีวอก โทศก พ.ศ. 2403 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานนามคลองนี้ว่า “คลองมหาสวัสดิ์” (นฤกุล ชมพูนุช 2540 : 121 - 122)

เดิมทีคลองสายนี้ใช้เพื่อการเสด็จพระราชดำเนินของรัชกาลที่ 4 เป็นหลัก โดยสองข้างทางเป็นที่รกร้างว่างเปล่า นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ยังโปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จับจองที่ดินว่างเปล่าริมคลองทางแขวงเมืองนนทบุรีฝั่งเหนือ 1,620 ไร่ แขวงเมืองนครชัยศรีฝั่งเหนือ 9,396 ไร่ ฝั่งใต้ 5,184 ไร่ รวมเป็นนาทั้งหมด 16,200 ไร่ แบ่ง 50 ส่วน ได้ส่วนละ 324 ไร่ เป็นที่นายาว 60 เส้น กว้าง 5 เส้น 8 วา เพื่อพระราชทานแก่พระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกเธอ ในคลองมหาสวัสดิ์มีประตุน้ำที่กรมชลประทานสร้างไว้ 2 ประตู เพื่อให้ระดับน้ำในคลองสูงพอแก่การเดินเรือได้ตลอดปี คือ ประตุน้ำมหาสวัสดิ์ อยู่ทางด้านที่จะออกสู่แม่น้ำนครชัยศรี ห่างจากสถานีจิวรายประมาณ 1 กิโลเมตร สร้างใน พ.ศ. 2494 และประตุน้ำ

ฉิมพลีอยู่ห่างจากปากคลองทางด้านวัดชัยพฤกษมาลา ประมาณ 8 กิโลเมตร โดยให้เจ้าหน้าที่ที่เรียกว่า “นายกอง” คอยดูแลเก็บผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น แม้ว่าที่ดินฝั่งคลองมหาสวัสดิ์จะถูกจับจองไปแล้วก็ตาม แต่การทำประโยชน์ในที่ดินดังกล่าวยังไม่เกิดขึ้น ต่อมาเมื่อคนที่อยู่ในชุมชนเดิมบริเวณริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนเริ่มทยอยขึ้นมามีฐานะอยู่ เนื่องจากเห็นว่าคลองดังกล่าวเป็นเส้นทางสายสำคัญ จึงมาขอเช่าพื้นที่จากนายกองเพื่อทำนาและอยู่อาศัย ภาพของชุมชนจึงเกิดขึ้น คือ ชุมชนคลองโยง ชุมชนวัดมะเกลือ ชุมชนวัดสุวรรณาราม ชุมชนศาลาया และชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ เมื่อมีคนอพยพเข้ามาอยู่นานเข้า บางคน พอมีเงินบ้างจึงขอซื้อที่ดินจากเจ้าของเดิมซึ่งเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ พื้นที่จึงถูกจับจองมาใช้ประโยชน์ตั้งแต่บัดนั้น และส่วนหนึ่งกลายเป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ บางส่วนเป็นของเอกชน บ้างก็เป็นที่ดินของวัด และที่ของชาวบ้านในชุมชน (วัฒนา เทียมปฐม 2553)

จากการสัมภาษณ์ นายประทุม สวัสดิ์นำ อดีตประธานกลุ่มบริการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอพุทธมณฑล เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2553 กล่าวว่า

“คลองมหาสวัสดิ์และพื้นที่ทั้งสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์ในอดีตเป็นพื้นที่ป่าทั้งหมด เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองและแบ่งที่ดินบริเวณสองฝั่งคลองให้แก่พระราชโอรสและพระราชธิดา หลังจากนั้นพื้นที่เหล่านั้นก็ตกเป็นมรดกตกทอดกันมาเรื่อยๆ ชาวบ้านที่กำลังซื้อก็สามารถซื้อไว้เป็นเจ้าของ ดังนั้นในปัจจุบันพื้นที่บริเวณสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์ที่มีการทำการเกษตรบางที่ยังคงเป็นที่ให้เข้าในการทำการเกษตร ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่ในบริเวณนี้ออกไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมกันมากขึ้น เนื่องจากมีจำนวนการเกิดโรงงานอุตสาหกรรมสูงขึ้นมาก เช่น โรงงานทำรองเท้า โรงงานพลาสติก และโรงงานทำตุ๊กตา นอกจากนี้ยังมีสนามกอล์ฟฟรอยล์เจมส์ ทำให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้หญิงออกไปทำงานตามโรงงานกันมาก ถ้าบ้านไหนมีลูกสาวมากบ้านนั้นมักจะสบาย เพราะพวกผู้หญิงจะขยันออกไปทำงานตามโรงงาน ทำให้มีรายได้ มีเงินเก็บ สมัยนี้ต้องมีลูกสาวถึงจะดี มีลูกชายก็สู้ลูกสาวไม่ได้หรอก” (ปทุม สวัสดิ์นำ 2553)

จากเหตุการณ์ดังกล่าวมีผลต่อเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของอำเภอพุทธมณฑล คือ เป็นการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าของพื้นที่ในอำเภอพุทธมณฑล ที่ดินสองฝั่งคลองมีการเปลี่ยนมือและตกเป็นมรดกตกทอดต่อกันมา ที่ดินบางส่วนยังคงเป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ดินบางส่วนเจ้าของให้ผู้อื่นเช่าเพื่อทำการเกษตร และที่ดินบางส่วนชาวบ้านได้นำไปขายกับนายทุนได้เงินเป็นจำนวนมาก จะเห็นว่ามีความแตกต่างทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น ทำให้เกิดการจ้างงานและการขยายตัวทางเศรษฐกิจในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น

พ.ศ. 2475 การเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง มีผลต่อพื้นที่อำเภอพุทธมณฑล และชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ดิน ในอดีตเจ้าของที่ดินหลายรายไม่เคยสนใจ

ในที่ดิน แต่เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เจ้าของที่ดินบางส่วนหมดอำนาจ ทำให้รายได้หมดไปด้วย อำนาจทางสังคมของคนบางกลุ่มที่เคยสนิทกับเจ้าของที่ดินก็ถดถอยลงตามอำนาจของเจ้าของที่ดิน ประชาชนทั่วไปเริ่มมีอำนาจมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีเงินให้กู้ยืมจึงสามารถรับซื้อที่ดินมาเป็นของตนเองมากขึ้น ซึ่งตกทอดมายังรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีการปฏิรูปที่ดินเกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านบางส่วนได้รับพระราชทานที่ดินเพื่อใช้ทำมาหากินจนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. 2485 น้ำท่วมครั้งใหญ่ การเกิดวิกฤตการณ์น้ำท่วมใหญ่ในครั้งนั้น ส่งผลกระทบในทางเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดความเสียหายมหาศาล แต่ผลจากน้ำท่วมครั้งดังกล่าวทำให้ชุมชนร่วมกันหาทางป้องกันน้ำท่วมได้ เกิดทางเลือกใหม่ในการประกอบอาชีพ คือ การปรับเปลี่ยนที่นาเป็นสวน และมีการทำไร่นาสวนผสมเพิ่มมากขึ้น ซึ่งปัจจุบันการทำไร่นาสวนผสม หรือการทำสวนถือเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ เป็นการเพิ่มผลผลิต เกษตรกรในพื้นที่ชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้มีการขุดคลองซอยเพื่อสัญจร และควบคุมน้ำในพื้นที่หลายสาย ความพยายามป้องกันน้ำท่วมทำให้พื้นที่สามารถเพิ่มผลผลิตได้มากขึ้น (ปทุม สวัสดิ์นำ 2553)

เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงจากการทำนาข้าวมาเป็นการทำไร่นาสวนผสม และการทำสวน ซึ่งเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การป้องกันน้ำท่วมด้วยการขุดคลองซอยเพื่อใช้สัญจรและควบคุมน้ำในพื้นที่ได้สะท้อนความร่วมมือร่วมใจของคนในพื้นที่ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ถือเป็นลักษณะพื้นฐานของชุมชนเข้มแข็ง

พ.ศ. 2498 การก่อสร้างพุทธมณฑล และการสร้างถนนพุทธมณฑลสาย 4 ในปี พ.ศ. 2495 จอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้ดำริจัดสร้างปูชนียสถานเพื่อเป็นพุทธบูชาและเป็นพุทธานุสรณีสถาน เนื่องในวโรกาสมหามงคลกาลที่พระพุทธศักราชเวียนมาบรรจบครบรอบ 2,500 ปี ซึ่งครบในวันวิสาขบูชา ปี พ.ศ. 2500 เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 รัฐบาลจึงได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปทรงประกอบรัฐพิธีก่อฤกษ์พุทธมณฑล ณ บริเวณที่จะก่อสร้างพระพุทธรูปประธานพุทธมณฑล ณ สถานที่ซึ่งต่อมาเป็น อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐมการก่อสร้างได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ พ.ศ. 2500 ภายใต้อำนาจรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย (สำนักงานพุทธมณฑล 2553) ในปีต่อมามีการตัดถนนพุทธมณฑลสาย 4 ขึ้น โดยตัดแยกจากถนนเพชรเกษมเข้ามา นับเป็นถนนรถยนต์สายแรกที่เข้าถึงพื้นที่อำเภอพุทธมณฑล ซึ่งการสร้างถนนดังกล่าวทำให้เศรษฐกิจชุมชนถูกกำหนดโดยคนนอกชุมชนเป็นหลัก การสร้างพุทธมณฑลและถนนพุทธมณฑลสาย 4 เป็นการเบียดเบียนพื้นที่ส่วนใหญ่ของชาวบ้านที่เช่าไว้เพื่อทำการเกษตรทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้นอีกหลายเท่าตัว (ปทุม สวัสดิ์นำ 2553)

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้อำเภอพุทธมณฑลกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีประชาชนเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้จำนวนร้านค้า และร้านอาหารเกิดขึ้นมากมาย

พ.ศ. 2522 การสร้างถนนบรมราชชนนี (ปิ่นเกล้า – นครชัยศรี) เริ่มก่อสร้างในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2522 เรียกว่าทางหลวงพิเศษหมายเลข 338 (บางกอกน้อย-นครชัยศรี) เพื่อบรรเทาการจราจรที่แออัด และให้ประชาชนได้รับความสะดวกในการเดินทางสู่จังหวัดปริมณฑลโดยรอบกรุงเทพมหานครและจังหวัดต่างๆ ในภาคใต้และภาคตะวันตกมากขึ้น โดยมีแนวเส้นทางเริ่มต้นจากแยกบรมราชชนนี ก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2527 (สารานุกรมเสรี 2553) การตัดถนนสายนี้ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนก้าวหน้ากระโดด และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีนักธุรกิจจากกรุงเทพฯ ได้เข้ามาลงทุนในกิจการต่างๆ ในพื้นที่มากขึ้น ทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรม หมู่บ้านจัดสรร ร้านค้า และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ จึงมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนมาสร้างในพื้นที่อีกมากมาย ถนนสายนี้สร้างความเจริญมาสู่ชุมชน ก่อให้เกิดการผลิตเพื่อขายเป็นอาชีพ การสร้างงาน สร้างอาชีพให้คนในพื้นที่ และมีสถานศึกษามาสร้างในพื้นที่มากขึ้น ทำให้เกิดหอพัก ร้านค้า และร้านซักอบรีด แต่ในขณะเดียวกันเมื่อความเจริญเข้ามาในพื้นที่ ปัญหาต่างๆ ก็เพิ่มขึ้นมาอีก เช่น ปัญหาเรื่องที่ดินทำมาหากิน จากเดิมชาวบ้านบางส่วนในชุมชนได้เช่าพื้นที่ทำกิน ในการทำการเกษตร เมื่อมีถนนเข้ามาทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้น เจ้าของที่ดินขายที่ให้แก่นักลงทุน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่เดิมจึงไม่มีที่ทำกิน พื้นที่เปลี่ยนสภาพการใช้ประโยชน์ คนที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ต้องไร้ที่อยู่ พื้นที่ทำการเกษตรลดลง ชุมชนที่เคยให้ความสำคัญกับคลองก็หันมาใช้ถนนในการสัญจรแทน การก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นในพื้นที่ ทำให้คนหนุ่มสาวส่วนใหญ่ละทิ้งไร่นาเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม

จากการสัมภาษณ์ นายบุญ นราศดิส ประธานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวคลองมหาสวัสดิ์ของอำเภอพุทธมณฑล เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2553 เล่าให้ฟังว่า

“การเดินทางของชาวบ้านในช่วงก่อนยังใช้เรือเป็นส่วนใหญ่ เกือบทุกบ้านในแถบคลองมหาสวัสดิ์และคลองโยง จะมีเรือส่วนตัวไว้ใช้ ซึ่งก็มีทั้งเรือพาย เรือเครื่อง เรือสองตอน ส่วนเรือหางยาวจะใช้เป็นเรือรับจ้าง จอดรับผู้โดยสารตามบ้านคลองเจ๊ก (คลองจันทร์) คลองโยง คลองกำนันขาวไปจนถึงคลองมหาสวัสดิ์ ต่อมาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อ 3 ตำบล คือ ตำบลศาลายา ตำบล มหาสวัสดิ์ และตำบลคลองโยง แยกการปกครองออกจากอำเภอนครชัยศรีมาเป็นกิ่งอำเภอพุทธมณฑล ในปี พ.ศ. 2534 เริ่มมีถนนตัดผ่านเข้าไปในหมู่บ้านต่างๆ ในอำเภอพุทธมณฑล ทำให้การสัญจรทางน้ำเริ่มลดความสำคัญลงตามลำดับ ผู้คนเริ่มสัญจรทางรถยนต์กันหมด เรือก็เลยไม่ค่อยได้ใช้” (บุญ นราศดิส 2553)

พ.ศ. 2539 การประกาศจัดตั้งอำเภอพุทธมณฑล พื้นที่ในเขตอำเภอพุทธมณฑลในปัจจุบัน เดิมพื้นที่ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับอำเภอนครชัยศรี บางส่วนขึ้นอยู่กับอำเภอสามพราน ในปี พ.ศ. 2534 ได้มีการยกฐานะพื้นที่ตำบลศาลาया ตำบลคลองโยง และตำบลมหาสวัสดิ์ขึ้นเป็นกิ่งอำเภอศาลาया ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นกิ่งอำเภอพุทธมณฑล และในวันที่ 5 ธันวาคม 2539 ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอพุทธมณฑล จึงมีหน่วยงานราชการต่างๆ ที่ต้องบริการประชาชนในระดับอำเภอเกิดขึ้นด้วย เช่น ที่ทำการไปรษณีย์ สาธารณสุข โรงพยาบาล สำนักงานส่งเสริมการเกษตรอำเภอ สถานีตำรวจภูธร สำนักงานเขตพื้นที่ประถมศึกษา และพัฒนาชุมชน เป็นต้น

จากหลายเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยต้องการสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนเมืองอย่างรวดเร็ว โดยได้รับอิทธิพลจากภายนอกชุมชน จนในที่สุดพื้นที่ทำมาหากินของชุมชนกลายเป็นสถานที่ตั้งของหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเป็นจำนวนมาก โดยองค์กรหรือหน่วยงานส่วนใหญ่เหล่านั้นไม่ได้มีบทบาทในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาให้กับชุมชนโดยตรง ชุมชนเดิมจึงได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เรือกสวน ไร่นา จะค่อยๆ หายไป และจะกลายเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของกรุงเทพมหานคร เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่ขาดความตระหนักถึงและวางแผนประวัติศาสตร์ของพื้นที่อยู่อาศัยและทำมาหากิน ใช้ความเจริญในการพัฒนาชุมชนจากชุมชนชนบทกลายเป็นชุมชนเมืองอย่างรวดเร็ว

2. ประวัติการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

การท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์เป็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 โดยหน่วยงานภาครัฐและชุมชน เป็นการนำทรัพยากรทางการเกษตรมาใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยว ทำให้เกษตรกรและชาวบ้านในชุมชนมีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้นจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการจำหน่ายสินค้า และการให้บริการต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีการสาธิตและให้ความรู้ทางการเกษตรและการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรแก่นักท่องเที่ยว และบุคคลทั่วไปด้วย

“การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเริ่มมีเข้ามาในปี พ.ศ. 2542 ซึ่งกรมส่งเสริมการเกษตรได้เข้ามาสำรวจความพร้อมของพื้นที่ที่จะจัดให้มีการท่องเที่ยวเข้ามา หลังจากนั้นก็เริ่มมีการชักชวนให้ชาวบ้านเข้ามาจัดพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในระยะแรกๆ ของการชักชวนเจ้าของสวนต่างๆ ไม่ให้ความสนใจมากนัก เนื่องจากยังไม่พร้อมหลายๆ ด้าน เช่น ยังไม่ชินกับการพบปะกับคนจำนวนมาก สถานที่ยังไม่เอื้ออำนวย ไม่มีแรงงานคนเพียงพอที่จะให้การต้อนรับนักท่องเที่ยว

เป็นต้น ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ทางเกษตรอำเภอพุทธมณฑลจะให้ความช่วยเหลือ เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ดีขึ้น” (ชนะ พลายน้อย 2553)

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2553 สรุปได้ว่า ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์มีลักษณะเป็นพื้นที่ทางการเกษตรที่เอื้ออำนวยต่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจึงได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างเป็นทางการของหน่วยงานภาครัฐ ทั้งความช่วยเหลือ คำปรึกษา และคำแนะนำต่างๆ ให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพิ่มมากขึ้นทุกวัน มีสื่อมวลชนจากรายการต่างๆ เข้ามาขอถ่ายทำรายการมากขึ้น ซึ่งเป็นการช่วยประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ได้อีกทางหนึ่ง

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนแห่งนี้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวอยู่บริเวณวัดสุวรรณาราม ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม มีจุดท่องเที่ยวหลัก 4 จุด คือ สวนกล้วยไม้ สวนผลไม้ นาบัว และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และกิจกรรมต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวสามารถร่วมกิจกรรมได้ เช่น การล่องเรือเพื่อชมวิถีชีวิตของชุมชนที่มีความผูกพันกับสายน้ำ การพายเรือเก็บดอกบัว การชิมผลไม้ปลอดสารพิษสดๆ จากสวน และการนำภูมิปัญญาของกลุ่มแม่บ้านเกษตรในการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผลผลิตทางการเกษตรเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)

3. การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

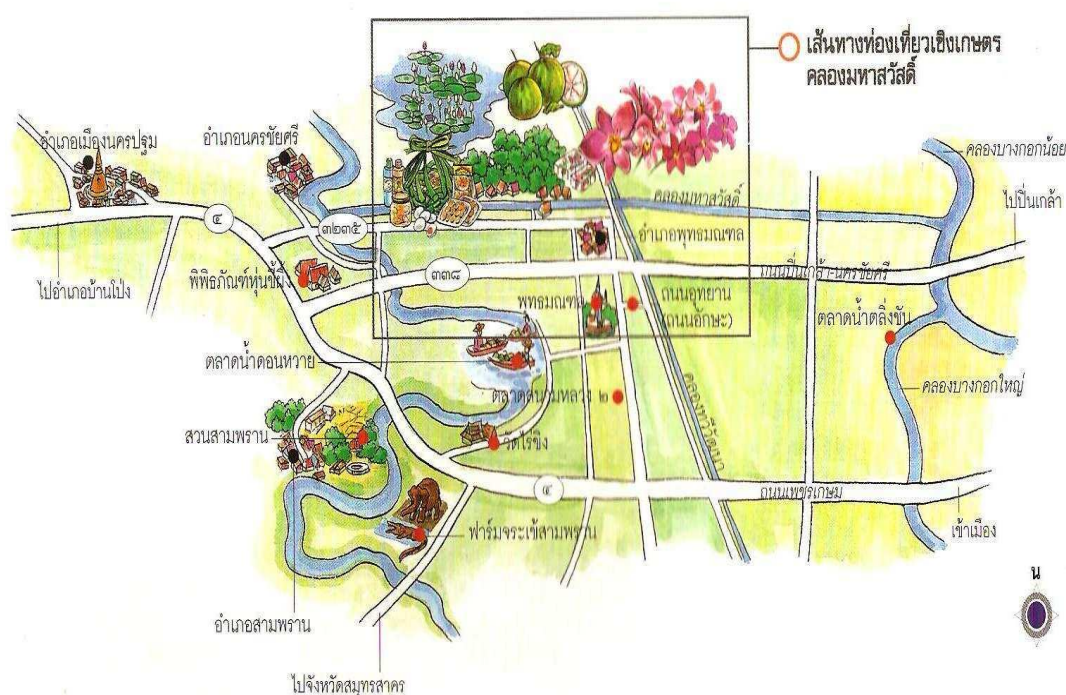
ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ตั้งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครและการเดินทางสะดวกสบายสามารถเดินทางไปกลับได้ และมีความพร้อมทางด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ที่สมบูรณ์ วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ ภูมิปัญญาชาวบ้าน และกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ร่วมกับเจ้าของท้องถิ่น

3.1 วัตถุประสงค์ของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม กรมส่งเสริมการเกษตรและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เห็นว่า อำเภอพุทธมณฑลมีศักยภาพเหมาะสมที่จะส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเกษตรปี 2543 โดยนำจุดเด่นของพื้นที่ตำบลศาลายา และตำบลมหาสวัสดิ์ เป็นจุดส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในชุมชน

เพิ่มขึ้นจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว มีรายได้เพิ่มขึ้นจากค่าบริการเข้าชมสวน การขายสินค้าทางการเกษตร รวมทั้งผลิตภัณฑ์สินค้าแปรรูปของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร นอกจากนี้ ยังเป็นการช่วยแก้ปัญหาการว่างงานที่เกิดขึ้นจากการเลิกจ้างงานอันเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ตั้งแต่ปี 2540

ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์จึงร่วมกันคิดกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชน จึงเกิด กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ภายใต้ชื่อว่า “ล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์” ตั้งแต่เดือน กันยายน 2543 ตามนโยบายของกรมส่งเสริมการเกษตรที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวทางการเกษตร และพัฒนาการท่องเที่ยวทางการเกษตร พื้นที่การท่องเที่ยวครอบคลุมบริเวณริมสองฝั่งคลอง มหาสวัสดิ์อยู่ในความรับผิดชอบของเขตตำบลมหาสวัสดิ์และตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัด นครปฐม มีศูนย์บริการท่องเที่ยวเกษตรตั้งอยู่บริเวณบ้านของนายมนูญ นราสดีโส ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม การเปิดพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทำให้นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้เรียนรู้วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น และชมทัศนียภาพที่สวยงามของคลอง มหาสวัสดิ์ รวมทั้งได้สัมผัสวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์ด้วย

ภาพที่ 8 แผนที่แสดงเส้นทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรคลองมหาสวัสดิ์

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ท่องเที่ยวเกษตรทั่วถิ่นไทย Agro Tourism (กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2546), 54.

โดยชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ มีวัตถุประสงค์ในการจัดการท่องเที่ยว ดังนี้

1. เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรตำบลมหาสวัสดิ์ และตำบลสาขลาทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม
2. เพื่อให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสามารถจำหน่ายผลิตภัณฑ์แปรรูปได้
3. เพื่อแก้ไขปัญหาการว่างงานจากการเลิกจ้างงานในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ

3.2 การจัดการกิจกรรม “ล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์”

ภายหลังการเปิดตัวเป็นแหล่งท่องเที่ยวปัจจุบัน “ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์” ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักและยังคงได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอในช่วงวันหยุดเสาร์ - อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ และนอกเหนือจากการเดินทางไปเที่ยวชมธรรมชาติและวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยริมสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์แล้ว ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ยังมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวและผู้สนใจในการเที่ยวชมสวนกล้วยไม้ ชมสวนผลไม้ ชมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ชมนาบัว การนั่งเรือเพื่อชมความงดงามของบรรยากาศของสองฝั่งคลองและวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวต่างๆ เหล่านี้เป็นกิจกรรมซึ่งดำเนินการโดยกลุ่มคนในชุมชนเป็นผู้ดูแลและจัดการทั้งสิ้น

3.3 จุดบริการเที่ยวชม

จากการศึกษาเอกสารและแผ่นพับของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ และจากการสัมภาษณ์ประธานวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ ทำให้ทราบว่าชุมชนคลองมหาสวัสดิ์มีจุดบริการเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร 4 จุด ดังนี้

3.3.1 สวนกล้วยไม้ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลสาขลา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม สวนกล้วยไม้มีเนื้อที่ 12 ไร่ ของนายชุบและนางจุก คชเวช เป็นที่รู้จักกันดีในละแวกนี้ นายชุบได้รับการยอมรับว่าเป็นนักคิดค้นที่สามารถผสมพันธุ์กล้วยไม้สกุลหวายสายพันธุ์ใหม่ที่มีแห่งเดียวในประเทศไทย ซึ่งใช้ชื่อว่า “ทักษิณีย์” ตามชื่อลูกสาว ความโดดเด่นอยู่ที่ช่อดอกใหญ่ ดอกใหญ่สีม่วงแดงสดใส กลีบดอกแวววาวเมื่อต้องแสงแดด (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2546 : 56)

ภาพที่ 9 สวนกล้วยไม้พันธุ์ทัศนีย์ ซึ่งมีที่เดียวในประเทศไทย

สวนกล้วยไม้แห่งนี้ปลูกเพื่อส่งออก นักท่องเที่ยวสามารถชมกล้วยไม้พันธุ์ทัศนีย์ ซึ่งมีที่เดียวในประเทศไทย หากเป็นวันที่ตัดกล้วยไม้ก็จะได้ชมการตัดกล้วยไม้ การคัดเกรด การกำกล้วยไม้ และการขยายพันธุ์กล้วยไม้

3.3.2 สวนผลไม้และไร่นาสวนผสม ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม สวนผลไม้เนื้อที่กว้างใหญ่กว่า 80 ไร่ ของนายบุญเลิศ เศรษฐอำนาจ เป็นตัวอย่างของการทำ “สวนผลไม้รวม” แบบปลอดสารพิษ ปลูกไม้ผล พืชผัก กล้วยไม้ กะหล่ำปลี ไปบนท้องร่อง เพื่อให้เกื้อกูลกันโดยมีส้มโอเป็นไม้หลักแซมด้วยขนุน มะพร้าว มะปราง มะกอก กระท้อน มะม่วง กล้วย มะนาว พริก ฯลฯ เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2546 : 57) นอกจากนี้ยังมีนาข้าวอยู่ในพื้นที่อีกด้วย ถ้ามาช่วงเดือนมีนาคม – เมษายน และปลายเดือนกรกฎาคม – สิงหาคม นักท่องเที่ยวจะได้ชมการเก็บส้มโอ เรียนรู้เทคนิคการสังเกต ส้มโอที่แก่จัด และชิมส้มโอหวานนำจากต้น

ภาพที่ 10 สวนผลไม้ของนายบุญเลิศ เศรษฐอำนาจ

3.3.3 การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์ ตั้งอยู่ หมู่ที่ 3 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดนครปฐม กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์ ก่อตั้งขึ้นจากการรวมตัวของเหล่าแม่บ้านในละแวกนี้ โดยมีนางปราณี สวัสดิ์แดง เป็นประธานกลุ่ม นักท่องเที่ยวจะได้ชมการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทั้งข้าวตังชีวจิตหน้าหมูหยองและข้าวตังหน้าธัญพืช ไข่เค็มเสริมไอโอดีน ผลไม้หีบปรุงรสทั้งมะกอก มะม่วง มะขม มะละกอ ฝรั่ง ฯลฯ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2546 : 57) นอกจากนี้ยังมีการจำหน่ายสินค้าแปรรูปจากผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าวตังทำจากข้าวซ้อมมือหน้าหมูหยอง และหน้าธัญพืช ผลไม้อบแห้งปรุงรส ไข่เค็มเสริมไอโอดีน ซึ่งทุกผลิตภัณฑ์ได้รับเครื่องหมาย ออ. จากกระทรวงสาธารณสุข

ภาพที่ 11 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์

3.3.4 นบัว ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม นบัว
แห่งนี้เป็นของของนายแจ่ม สวัสดิ์โต ผู้เชี่ยวชาญและเป็นผู้บุกเบิกการทำนาบัวในละแวกนี้มากกว่า
20 ปี ซึ่งจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีเนื้อที่ 20 ไร่ เป็นนาบัวฉัตรขาว

ภาพที่ 12 นบัวของนายแจ่ม สวัสดิ์โต

3.4 การดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

จากการสัมภาษณ์นายมนูญ นราศดใส ประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์และนายวันชัย สวัสดิ์แดง รองประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ เกี่ยวกับโครงสร้างองค์กรของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเกษตรแห่งนี้ สรุปได้ดังนี้

3.4.1 กรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย

3.4.1.1 ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์

3.4.1.2 ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา

3.4.2 กรรมการบริหาร ประกอบด้วย

3.4.2.1 ประธาน คือ นายมนูญ นราศดใส ได้รับมอบหมายให้เป็นตัวแทนของศูนย์บริการท่องเที่ยวไปเข้าร่วมประชุมยังหน่วยงานต่างๆ ที่ติดต่อทำหนังสือเชิญมา

3.4.2.2 รองประธาน คือ นายวันชัย สวัสดิ์แดง ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติดูแลด้านการเงิน การบัญชี และจ่ายเงินให้กับสมาชิกที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว

3.4.2.3 เภรัญญิก คือ นางสาวใจ นราศดใส ได้รับมอบหมายให้จัดทำบัญชีและดูแลด้านการเงิน

3.4.2.4 เลขานุการ คือ นางสาวจงดี เสริมฐานวย ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ในการเชิญประชุม จดรายงานการประชุม และแจ้งผลการประชุมแก่สมาชิก

3.4.2.5 ประชาสัมพันธ์ คือ นางสาวภาวดี นุ่มของโย ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ในการนำเสนอข่าวต่างๆ ให้สมาชิกของกลุ่ม ประชาชนที่สนใจ และเป็นวิทยากรในการนำเสนอประวัติของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ประวัติของคลองมหาสวัสดิ์กับนักท่องเที่ยวในระหว่างที่นักท่องเที่ยวรอเรือมารับไปจุดท่องเที่ยวต่างๆ

3.4.3 คณะกรรมการ คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งหมด ประกอบด้วย

3.4.3.1 กลุ่มกิจกรรมการพาสวนกล้วยไม้

3.4.3.2 กลุ่มกิจกรรมการพาสวนผลไม้

3.4.3.3 กลุ่มกิจกรรมการพาสวนการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์

3.4.3.4 กลุ่มกิจกรรมการพาสวนนาบัว

3.4.3.5 กลุ่มกิจกรรมพนักงานขับเรือ

คณะกรรมการบริหาร ได้รับเลือกตั้งจากสมาชิกของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรท่องเที่ยวสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ให้เป็นผู้บริหารโครงการ โดยมีสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑลและสำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม ทำหน้าที่ให้คำแนะนำและแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเบื้องต้น ประสานงานกับหน่วยงานในภาครัฐและเอกชนที่มีศักยภาพสามารถให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนการท่องเที่ยวได้ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ให้การสนับสนุนนำข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ และเว็บไซต์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (www.tat.or.th) องค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์และตำบลศาลายา สื่อโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และนิตยสารต่างๆ ที่ช่วยประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ให้ประชาชนทั่วไปได้รู้จัก เป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ให้ประชาชนทั่วไปได้รู้จัก เป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชนมีความภาคภูมิใจในการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเชิญชวนผู้ที่สนใจต้องการเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น

การบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ จะมีลักษณะการทำงานด้วยการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นกลุ่ม อาทิเช่น กลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนกล้วยไม้ กลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนผลไม้ กลุ่มกิจกรรมการพาชมนาบัว เป็นต้น แต่ละกลุ่มจะมีแกนนำทำงานประสานกัน และร่วมงานกันกับกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน

ปกติกลุ่มต่างๆ จะมีการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง ที่บ้านเจ้าของพื้นที่ที่เปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยว การประชุมจะเป็นการพูดคุยกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน สร้างมติดร่วมกันเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน (ปราณี สวัสดิ์แดง 2553) ตัวแทนกลุ่มการท่องเที่ยวจะประชุมเพื่อวางระเบียบ กำหนดข้อตกลงและแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนมีการจัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิกอย่างเป็นธรรม นอกจากนี้ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวช่วยในส่วนของการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว โดยมีการจัดทำแผ่นพับแจกนักท่องเที่ยว

3.5 การจัดเก็บค่าเข้าชมกลุ่มกิจกรรม

จากการสัมภาษณ์ นายบุญ นราศดใส ประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรท่องเที่ยวสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2553 เกี่ยวกับการเก็บค่าบริการเข้าชมกลุ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ มีรายละเอียดดังนี้

นักท่องเที่ยวสามารถใช้บริการท่องเที่ยวสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ได้ทุกวัน ตั้งแต่เวลา 07.30 น. เป็นต้นไป โดยสามารถโทรจองล่วงหน้าที่มีหมายเลข 02-8893842 และ 081-4959091 เพื่อความสะดวก ทางศูนย์บริการการท่องเที่ยวจะจัดเรือไว้รอบบริการ หรือเดินทางไปที่ศูนย์บริการการท่องเที่ยว เพื่อขอเข้าชมโดยไม่ต้องจองล่วงหน้า แต่จะต้องรอเรือประมาณ 20 นาที โดยกำหนดอัตราค่าบริการ ดังนี้

3.5.1 ค่าบริการเรือหางยาวนำเที่ยว พร้อมผู้นำชม ราคาลำละ 350 บาท (เรือ 1 ลำ สามารถ นั่งได้ไม่เกิน 6 คน) โดยจะนำท่องเที่ยวจุดท่องเที่ยวทั้ง 4 จุด และล่องเรือเลียบคลองมหาสวัสดิ์ เพื่อชมทัศนียภาพทั้งสองฝั่งคลอง

3.5.2 ค่าเข้าชมจุดท่องเที่ยว ทั้ง 4 แห่ง โดยคิดค่าบริการสำหรับผู้ใหญ่คนละ 70 บาท และสำหรับเด็กที่มีอายุระหว่าง 5 – 12 ปี คนละ 40 บาท

ค่าเข้าชมกลุ่มกิจกรรมและค่าเรือ นักท่องเที่ยวจะต้องจ่ายให้กับคณะกรรมการกลุ่ม ก่อนที่จะเข้าชมแหล่งท่องเที่ยวเพียงครั้งเดียว และทางคณะกรรมการกลุ่มจะเก็บไว้เพื่อไปจัดสรรให้กับคนขับเรือและผู้ประกอบการต่อไป

ภาพที่ 13 เรือหางยาวล่องคลองมหาสวัสดิ์

3.6 การจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิก

จากการสัมภาษณ์ นางสมใจ นราศศิ เจริญสุขของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2553 ทำให้ทราบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรแห่งนี้ได้รับความสนใจจากทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ สร้างรายได้ให้กับชุมชน โดยมีการจัดเก็บและจัดสรรผลประโยชน์ ดังนี้

ค่าบริการเรือหางยาวนำเที่ยว	350	บาท
ค่าบริการเรือหางยาวจะจัดสรรให้ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว	10	บาท
คนขับเรือจะได้รับ	340	บาท

จัดเก็บค่าเข้าชมแหล่งท่องเที่ยวคนละ	70	บาท
จัดสรรค่าเข้าชมกลุ่มกิจกรรมดังนี้		
1. กลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนกล้วยไม้	10	บาท
2. กลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนผลไม้	20	บาท
3. กลุ่มกิจกรรมการพาชมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร	5	บาท
4. กลุ่มกิจกรรมการพาชมนาบัว	10	บาท
5. ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว	10	บาท
6. กองกลาง	15	บาท
7. รวมยอดจัดสรรค่าเข้าชมแหล่งท่องเที่ยว	70	บาท

คณะกรรมการบริหารจัดการจัดสรรเงินค่าบริการให้แก่คนขับเรือที่นั่งนักท่องเที่ยวเดินทางกลับ ส่วนสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มทั้ง 4 จุดท่องเที่ยวจะได้รับการจัดสรรเงินเป็นรายเดือนสำหรับศูนย์บริการนักท่องเที่ยวจะได้รับเงินจัดสรรจากการล่องเรือจำนวน 20 บาท เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่าย เช่น ค่าโทรศัพท์ ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า และค่าจัดทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์ เป็นต้น นอกจากนี้ทางกลุ่มท่องเที่ยวแห่งนี้ยังมีการจัดสรรเงินจากค่าบริการนักท่องเที่ยวมาเป็นเงินกองกลางจำนวน 15 บาท เพื่อใช้จ่ายเป็นค่ารับรองสื่อมวลชน ข้าราชการระดับสูงของกรมส่งเสริมการเกษตรในการมาตรวจเยี่ยม เงินกองกลางที่ได้รับจัดสรรจะจัดเก็บไว้กับคณะกรรมการบริหารและจัดทำรายงานการเงินและการบัญชีแสดงให้สมาชิกได้รับทราบในวันที่ 25 ของทุกเดือน พร้อมจัดส่งรายงานการเงินดังกล่าวให้กับสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐมทุกเดือน เพื่อให้สำนักงานเกษตรอำเภอได้จัดทำรายงานเสนอต่อสำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม เป็นการเก็บสถิติไว้ประเมินตอนสิ้นปี ตัวชี้วัดคือจำนวนนักท่องเที่ยว รายได้ รายจ่าย เพื่อทราบว่าการบริหารจัดการของวิสาหกิจชุมชนแห่งนี้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลหรือไม่

จากการสัมภาษณ์นายฉัตรมงคล อ่อนสัมพันธ์ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2553 นายฉัตรมงคลได้นำข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้ของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งเป็นข้อมูลที่ทางวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ได้นำเสนอต่อทางเกษตรอำเภอในทุกๆ เดือน รายละเอียดตามตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร
ล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

เดือน/ปี พ.ศ.	จำนวนนักท่องเที่ยว (คน)			รายได้ (บาท)		
	ชาวไทย	ชาวต่างประเทศ	รวมจำนวนนักท่องเที่ยว	จากการบริการ*	จากการจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์	รวมรายได้
มกราคม 2552	513	59	572	77,490	171,565	249,055
กุมภาพันธ์ 2552	413	129	542	86,240	100,230	186,470
มีนาคม 2552	307	97	404	62,550	86,050	148,600
เมษายน 2552	219	30	249	44,380	62,270	106,650
พฤษภาคม 2552	290	57	347	49,840	118,270	168,110
มิถุนายน 2552	284	55	339	41,580	118,320	159,900
กรกฎาคม 2552	262	60	322	51,620	129,540	181,160
สิงหาคม 2552	311	63	374	64,750	114,720	179,470
กันยายน 2552	260	128	388	62,160	106,850	169,010
ตุลาคม 2552	197	167	364	59,780	105,970	165,750
พฤศจิกายน 552	124	94	218	36,960	75,122	112,082
ธันวาคม 2552	160	70	230	38,150	104,890	143,040

หมายเหตุ * รายได้จากการบริการ หมายถึง รายได้จากการเก็บค่าเข้าชม รวมกับค่าเรือหางยาว

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม, “จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์,” ธันวาคม 2552. (พิมพ์คัด)

3.7 ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวเกษตรเลียบคลองมหาสวัสดิ์

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ นายมนูญ นราสดี ในเรื่องการบริการของศูนย์บริการนักท่องเที่ยวเกษตรเลียบคลองมหาสวัสดิ์ มีรายละเอียดดังนี้

ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวเกษตรเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม อยู่ริมคลองติดกับลานจอดรถบริเวณบ้านผู้ใหญ่มนุญ นราสดี

นักท่องเที่ยวสามารถติดต่อสอบถามข้อมูลได้ที่นี้ ซึ่งจะมีแผ่นพับและป้ายแสดงจุดท่องเที่ยวติดตั้งไว้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2546 : 56) เปิดบริการตั้งแต่เวลา 8.00 น. ถึง 16.00 น. ของทุกวัน ซึ่งเป็นจุดแรกที่นักท่องเที่ยวจะต้องมาติดต่อเพื่อไปนั่งเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์โดยมีพนักงานขับเรือนำชมสวนทั้งหมด 20 คน ซึ่งเป็นเกษตรกรในท้องถิ่นและได้ผ่านการฝึกอบรมจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในด้านการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น มีความสามารถและความพร้อมในการให้บริการนักท่องเที่ยว (มนูญ นราสดี 2553)

ภาพที่ 14 ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวเกษตรเลียบคลองมหาสวัสดิ์

นอกจากนี้นางสมใจ นราสดี ได้ให้สัมภาษณ์เสริมว่า “การบริการนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในชุมชน โดยมีการจัดทำแผ่นพับ โปสเตอร์ และแผ่นป้ายบอกทางและจุดท่องเที่ยวไว้อำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว และมีการบริการน้ำดื่ม ผลไม้และขนมไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วย” (สมใจ นราสดี 2553)

ภาพที่ 15 แผนที่แหล่งท่องเที่ยวคลองมหาสวัสดิ์

นางสุภาวดี นุ่มของไย ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า “การบริการนำชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ใช้เรือหางยาวเป็นพาหนะล่องไปตามคลองมหาสวัสดิ์แวะชมทั้ง 4 จุดท่องเที่ยว ซึ่งแต่ละจุดท่องเที่ยวจะใช้เวลาเดินชมสวนและพักผ่อนตามอัธยาศัย ไม่มีการจำกัดเวลาในการชมซึ่งส่วนมากใช้เวลาประมาณ 15 – 30 นาทีต่อหนึ่งจุดท่องเที่ยวเกษตร” (สุภาวดี นุ่มของไย 2553)

ภาพที่ 16 แผนที่แสดงจุดท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลอง
มหาสวัสดิ์

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ท่องเที่ยวเกษตรทั่วถิ่นไทย Agro Tourism (กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2546), 56.

3.8 การเข้าชมพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว

จากการสัมภาษณ์ นายวันชัย นิลวงศ์ เกษตรอำเภอพุทธมณฑล และนายมนูญ นราสดีโส ประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ เกี่ยวกับการเข้าชมพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน สรุปได้ดังนี้ ในการเดินทางเพื่อเข้าชม ถ้ามาเป็นหมู่คณะจะมีการประสานงานล่วงหน้ากับศูนย์บริการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอพุทธมณฑล หรือสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล จากนั้นทางคณะกรรมการกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอพุทธมณฑล จะเป็นผู้รับไปดำเนินการ ถ้ามาส่วนตัวนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาติดต่อกับประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์หรือศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ใกล้กับ

ท่าลงเรือท่องเที่ยว บริเวณริมน้ำวัดสุวรรณารามได้โดยตรง ซึ่งปัจจุบันการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวมีความสะดวกสบาย

ภาพที่ 17 ท่าลงเรือท่องเที่ยว บริเวณริมน้ำวัดสุวรรณาราม

วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรแห่งนี้ มีแนวทางในการจัดการทั่วไป ดังนี้

1. การนำชมจุดท่องเที่ยว จะมีเจ้าของจุดท่องเที่ยวหรือสมาชิกในกลุ่มกิจกรรมเป็นผู้นำชมพื้นที่ พร้อมทั้งอธิบายให้ความรู้ บอกเล่าประสบการณ์ทางการเกษตร พร้อมทั้งตอบข้อซักถามของนักท่องเที่ยว
2. การจัดพื้นที่เข้าชมและกิจกรรมการเกษตร ผู้ประกอบการหรือเจ้าของพื้นที่ได้มีการจัดพื้นที่ไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวที่ต้องการเดินชมสวนหรือพื้นที่ที่สามารถเดินชมได้ตามความต้องการ ไม่มีการกำหนดเวลาในแต่ละแห่ง แต่บางส่วนมีการกำหนดพื้นที่ในการเข้าชมสามารถเดินเข้าชมได้บางส่วน เนื่องจากมีนักท่องเที่ยวเดินเข้าชมมากเกินไปอาจจะเหยียบหรือทำลายผลผลิต ก่อให้เกิดความเสียหายกับเจ้าของสวน ในบางพื้นที่เจ้าของสวนจะจัดกิจกรรมพิเศษไว้ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว เช่น สวนผลไม้มีกิจกรรมการนั่งรถไถนาชมสวนผลไม้ และนาบัวมีกิจกรรมนั่งเรือชมนาบัว ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ได้สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว
3. เจ้าของพื้นที่ท่องเที่ยวจะจัดเตรียมน้ำสะอาดที่บรรจุในขวดพลาสติกไว้บริการนักท่องเที่ยว นอกจากนี้บางพื้นที่จะมีการเตรียมผลผลิตทางการเกษตรจากสวนไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ชิมตามอัธยาศัย เช่น ผลไม้สดๆ จากสวน จำพวก ส้มโอ ขนุน มะม่วง จากแหล่งท่องเที่ยว

สวนผลไม้ ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์ หรือมีการสาธิตการเก็บดอกบัวจากนาบัว การสาธิตการแปรรูปสินค้าจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร การสาธิตการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อกล้วยไม้จากสวนกล้วยไม้ นอกจากนี้ยังมีการจำหน่ายผลผลิตและผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตรให้กับนักท่องเที่ยวด้วย

4. ห้องสุขา และสาลานั่งพักสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งทางสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑลได้เข้ามาจัดสร้างให้นักท่องเที่ยว โดยแยกเป็นห้องสุขาชาย และหญิง ก่อสร้างให้ 2 แห่งบริเวณนาบัว และพื้นที่กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ส่วนสาลานั่งพักได้สร้างไว้ที่นาบัวให้นักท่องเที่ยวได้นั่งพักเพื่อชมความสวยงามของธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยว

5. ความปลอดภัยในการนั่งเรือชมสวน ทางคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ได้คำนึงถึงความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว จึงมีการเตรียมเสื้อชูชีพ ซึ่งสามารถรับน้ำหนักได้ 80 กิโลกรัม ให้นักท่องเที่ยวได้สวมใส่ขณะนั่งเรือทุกครั้ง

3.9 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว

จากการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ นายมนูญ นราสดีโส ประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ นายวันชัย สวัสดิ์แดง รองประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ และผู้นำกลุ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้ง 4 กลุ่ม ทำให้ทราบว่า การจัดการการท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรแห่งนี้ได้มีการรวมกลุ่มกันของชาวบ้านที่ต้องการเปิดพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้เสริมโดยมีการเลือกประธานจากสมาชิกในกลุ่มทั้งหมด ประธานมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี มีหน้าที่ในการดูแลการท่องเที่ยวในภาพรวมทั้งหมด ปัจจุบันมีนายมนูญ นราสดีโส เป็นประธาน และมีกรรมการในฝ่ายต่างๆ เป็นผู้คอยจัดระเบียบของการต้อนรับนักท่องเที่ยวจัดเรือรับส่งนักท่องเที่ยว การเก็บค่าเข้าชมแหล่งท่องเที่ยว การจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิก โดยมีการประชุมแก้ปัญหาหรือปรับปรุงในเรื่องการท่องเที่ยว เป็นประจำทุกเดือน นอกจากนี้ยังมีการแจกแผ่นพับ เอกสารประชาสัมพันธ์ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอพุทธมณฑลด้วย

3.10 กลุ่มผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ ของสมาชิกในชุมชน ดังนี้

3.10.1 กลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนกล้วยไม้

สวนกล้วยไม้ทัศนียออคิด ของนายชุบ คชเวช ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลศาลายา จังหวัดนครปฐม มีพื้นที่ 12 ไร่ เป็นสวนกล้วยไม้ที่ปลูกกล้วยไม้สกุลหวาย และพันธุ์ทัศนีย์ ซึ่งเป็น

พันธุ์ที่มีชื่อของสวนนี้ รวมทั้งกล้วยไม้ป่าชนิดต่าง ๆ ไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ชมความสวยงาม (ชูป ขชเวช 2553)

ภาพที่ 18 ป้ายชื่อแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรสวนกล้วยไม้

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นางทิพย์ภา ขชเวช ภรรยาของนายชูป ขชเวช และนางทัศนีย์ ขชเวช ลูกสาวของนายชูป ขชเวช สรุปได้ดังนี้

กิจกรรมการเยี่ยมชมสวนกล้วยไม้ ประกอบด้วย

1. การนำชมสวนกล้วยไม้ มีการสาธิตการปลูก การตัด การชำ การเก็บช่อกล้วยไม้ การคัดเกรดกล้วยไม้

2. มีกล้วยไม้หลากหลายชนิดไว้จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวที่สนใจ

นายชูป และนางทิพย์ภา ขชเวช เป็นเกษตรกรที่ปลูกกล้วยไม้จำหน่ายอาศัยอยู่ในตำบลศาลายามานาน พื้นที่ในการทำสวนกล้วยไม้แห่งนี้มีทั้งหมด 12 ไร่ เป็นพื้นที่เช่าจากเจ้าของทำสัญญาเช่าไว้ 15 ปี ขณะนี้ทางนายชูปและนางทิพย์ภาทำมาได้ 8 ปีแล้ว กล้วยไม้ที่ปลูกในสวนจะมีหลายพันธุ์ พันธุ์ที่มีชื่อของสวนนี้คือ พันธุ์ทัศนีย์ ซึ่งมีที่เดียวในประเทศไทย นายชูปและนางทิพย์ภาได้คิดค้นผสมพันธุ์ดอกกล้วยไม้ให้มีลักษณะแปลกใหม่ เพื่อผลทางการค้า และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสวนกล้วยไม้พันธุ์ทัศนีย์มีลักษณะดอกใหญ่กลีบดอกกลมมนหนา ไม้กลีบขาต่าย ดอกเป็นสีม่วงแดงเข้ม เมื่อสัมผัสหรือมองไกลๆ จะคล้ายกับผ้ากำมะหยี่ ทำให้เป็นที่ต้องการของตลาดในยุโรปและเอเชีย โดยเฉพาะประเทศจีน ซึ่งชื่อพันธุ์ทัศนีย์ มาจากชื่อของลูกสาว (ทิพย์ภา ขชเวช 2553)

ภาพที่ 19 บรรยากาศภายในสวนกล้วยไม้ของนายชูป คชเวช

ภาพที่ 20 กล้วยไม้พันธุ์ทัศนีย์

การทำงานของกลุ่ม

เป็นระบบครอบครัว โดยสมาชิกในครอบครัวมีหน้าที่คอยต้อนรับนักท่องเที่ยว และเป็นผู้บรรยายนำนักท่องเที่ยวเข้าชมสวน และจำหน่ายกล้วยไม้

ปัจจุบันกลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนกล้วยไม้ มีสมาชิกทั้งหมด 3 คน ดังนี้

1. นายชูป คุชเวช (ผู้นำกลุ่ม)
2. นางทิพย์ภา คุชเวช
3. นางทัศนีย์ คุชเวช

การเข้าร่วมวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

ทางครอบครัวคุชเวชได้เข้าร่วมวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ในฐานะผู้นำชมสวนกล้วยไม้ และนางทิพย์ภา คุชเวช ได้เข้าร่วมกลุ่มพนักงานขับเรือด้วยเริ่มตั้งแต่ช่วงปลายปี 2543 เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอพุทธมณฑล และนายอำเภอพุทธมณฑลได้เรียกประชุมคนในชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ เนื่องจากทางกรมส่งเสริมการเกษตรได้มีงบประมาณสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยไม่ต้องออกไปทำงานนอกพื้นที่อาศัย ซึ่งในครั้งแรกทางครอบครัวคุชเวชไม่อยากเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว เนื่องจากมีธุรกิจสวนกล้วยไม้อยู่แล้ว ต้องทุ่มเทเวลาในการดูแลกล้วยไม้อย่างเต็มที่ ไม่เข้าใจในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน ประกอบกับคิดว่านักท่องเที่ยวจะเดินทางมาเยี่ยมชมไม่เป็นเวลา และพื้นที่สวนแห่งนี้เป็นที่เช่าเพื่อทำสวนกล้วยไม้ ส่วนบ้านพักอาศัยไม่ได้อยู่ที่สวน ดังนั้นจึงไม่สะดวกในการต้อนรับนักท่องเที่ยว บางครั้งตัดกล้วยไม้ให้กับบริษัทที่มารับประจำเสร็จแล้ว ทางครอบครัวจะกลับบ้านเพื่อพักผ่อนหรือไปทำธุระบางอย่าง นางทิพย์ภาจึงปฏิเสธการทำ การท่องเที่ยวไปหลายครั้ง แต่สวนกล้วยไม้แห่งนี้มีเนื้อที่ติดกับคลองมหาสวัสดิ์ตรงกับวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว จึงได้รับการขอร้องจากทางเกษตรอำเภอขอให้ต้อนรับนักท่องเที่ยว จึงได้ตอบตกลง โดยตั้งใจจะเข้าร่วมกิจกรรมเพียง 1 ปี ในระหว่างที่ทางราชการสวนอื่นมาทดแทน แต่เมื่อได้เข้ารับการอบรมการเป็นผู้นำชมแหล่งท่องเที่ยวเกษตร ของเกษตรอำเภอพุทธมณฑล ที่มีการสอนวิธีการสนทนากับนักท่องเที่ยวและการต้อนรับนักท่องเที่ยว จึงเปลี่ยนความคิดเรื่องการจัดพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและคิดว่าการท่องเที่ยวไม่ส่งผลกระทบต่อ การประกอบอาชีพของครอบครัวจึงเข้าร่วมวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ตั้งแต่เดือนกันยายน 2543 จนถึงปัจจุบัน

“เศรษฐกิจความเป็นอยู่ก่อนเข้าร่วมกลุ่มท่องเที่ยว ก็พออยู่พอกินเลี้ยงครอบครัวได้ ปัจจุบันเมื่อเข้าร่วมกลุ่มแล้ว เศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้น คนในชุมชนก็มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น” (หุบ คชเวช 2553)

การจัดการการท่องเที่ยวของกลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนกล้วยไม้มีปัญหาอยู่บ้าง ทางกลุ่มจะแจ้งปัญหาเหล่านั้นคณะกรรมการบริหารของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรท่องเที่ยวชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ทราบเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา ถ้าเป็นปัญหาใหญ่จะนำปัญหาที่เกิดขึ้นเข้าที่ประชุมช่วยกันระดมความคิดแก้ไขปัญหาต่อไป

3.10.2 กลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนผลไม้

สวนผลไม้ของนายบุญเลิศ เศรษฐอำนาจ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม มีพื้นที่ 80 ไร่ ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของนางสาวจงดี เศรษฐอำนาจ บุตรสาวของนายบุญเลิศ เศรษฐอำนาจ สวนแห่งนี้เป็นสวนผลไม้แบบผสมผสาน โดยปลูกมะม่วง ทุกพันธุ์ ขนุนพันธุ์เหลืองบางเตย พันธุ์เขียวข้างคด ส้มโอพันธุ์ขาวทองดี พันธุ์ขาวน้ำผึ้ง พันธุ์ขาวหอม พันธุ์ขาวแป้น พันธุ์ขาวพวง มะพร้าวพันธุ์ธรรมดา พันธุ์กะทิ กระท้อน มะปราง มะกอก หมาก และผลไม้อื่นๆ นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมเพื่อศึกษาหาความรู้ด้านเกษตรผสมผสานได้เป็นอย่างดี ผลไม้ในสวนเป็นที่นิยมรับประทานเนื่องจากมีรสชาติดี ผลใหญ่ ปลอดภัยและมีให้ผลผลิตตลอดปี (นางอุบล สวัสดิ์จุ่น 2553)

ภาพที่ 21 ป้ายชื่อแหล่งท่องเที่ยวสวนผลไม้ของนายบุญเลิศ เศรษฐอำนาจ

จากการสัมภาษณ์นายสมบุญ สวัสดิ์จัน เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2553 เกี่ยวกับกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยวของสวนผลไม้แห่งนี้ ประกอบด้วย

1. การเดินชมสวนผลไม้โดยผู้เข้าชม พร้อมกับอธิบายให้ความรู้เรื่องการปลูกผลไม้ชนิดต่าง ๆ ที่ปลูกในสวน เช่น ส้มโอ ขนุน มะม่วง กระท้อน และมะพร้าว นอกจากนี้ยังมีการให้ความรู้ด้านเกษตรแบบผสมผสานด้วย
2. การเตรียมผลไม้ตามฤดูกาลจากสวนให้นักท่องเที่ยวได้ชิมฟรี โดยจัดใส่ภาชนะเป็นชุดสำหรับนักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่ม และมีน้ำดื่มไว้บริการแก่นักท่องเที่ยวด้วย
3. การจำหน่ายผลไม้สดและผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตรไว้เป็นของฝากสำหรับนักท่องเที่ยว เช่น ส้มโอเชื่อม ข้าวตุ๋นกล้วยทอดกรอบ และขนุนทอดกรอบ

ภาพที่ 22 บริเวณที่จำหน่ายผลไม้สดและผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตร

จากการสำรวจพื้นที่ของผู้วิจัยพบว่า สวนผลไม้ของนายบุญเลิศ มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ ซึ่งสวนผลไม้จะอยู่ตรงข้ามวัดสุวรรณาราม ใกล้ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมสวนได้ทั้งทางบกและทางเรือ เนื่องจากมีสะพานเชื่อมสองฝั่งของคลองมหาสวัสดิ์

ภาพที่ 23 ส้มโอผลผลิตหลักของสวน ซึ่งปลูกโดยใช้ปุ๋ยชีวภาพ

สวนผลไม้ของนายบุญเลิศ มีการแบ่งพื้นที่ทำการเกษตรออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นพื้นที่ทำนา 40 ไร่ และส่วนที่เป็นพื้นที่ทำสวน 40 ไร่ นอกนั้นเป็นพื้นที่บ้านพักอาศัย ที่ดินทั้งหมดเป็นคุณพ่อ (นายบุญเลิศ) เป็นเจ้าของ ช่วงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตแตกต่างกันไป ถ้าเป็นสวนส้มโอ เดิมที่ยังไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาจะเก็บปีละ 1 ครั้ง แต่เมื่อเริ่มทำการท่องเที่ยว ผลผลิตของ ส้มโอจะมีตลอดทั้งปีเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ส่วนขนุน มะม่วง และผลไม้อื่นๆ จะเก็บตามฤดูกาล การทำนาข้าว จะทำปีละ 3 ครั้ง หรือ 2 ปี 5 ครั้ง แล้วแต่สภาพดินฟ้าอากาศ และปริมาณน้ำ การทำสวนเดิมใช้สารเคมีทั้งหมด ทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพของคนทำสวน ต่อมาทางมหาวิทยาลัยมหิดลได้ให้ความรู้เรื่องปุ๋ยชีวภาพ จึงได้ปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรแบบชีวภาพ ปุ๋ยชีวภาพก็ผลิตใช้เอง ประหยัดค่าใช้จ่าย ลดมลพิษทางอากาศและน้ำ เป็นการรักษาสสิ่งแวดล้อมในชุมชนด้วย เป็นผลดีต่อสุขภาพของเกษตรกรและประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง อีกทั้งปุ๋ยชีวภาพยังทำให้ผลไม้มีรสชาติดีอีกด้วย การใช้ปุ๋ยชีวภาพจึงเป็นจุดขายของที่นี่ด้วย นอกจากนี้ยังมีรถอีแต่นไ้คอยบริการนักท่องเที่ยวในราคาคันละ 50 บาท นั่งได้ 10 – 12 คน โดยมีคนขับที่มีความชำนาญขับพาชมรอบๆ สวนผลไม้ สร้างความตื่นเต้นและประทับใจแก่นักท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง (จงดี เศรษฐอำนาจ 2553)

ภาพที่ 24 พุ่มนาในสวนผลไม้

ภาพที่ 25 นั่งรถอีแต่นชมสวนผลไม้

การทำงานของกลุ่ม

สมาชิกจะรวมกลุ่มกันที่บ้านของหัวหน้ากลุ่ม เพื่อทำงานร่วมกัน มีการแบ่งงานตามความถนัดของสมาชิก เนื่องจากหน้าที่ในกลุ่มมีหลากหลาย เช่น ขับรถอีแต่น จัดเตรียมผลไม้สด และแปรรูปไว้บริการนักท่องเที่ยว อธิบายการทำผลิตภัณฑ์แปรรูป เป็นต้น แต่สมาชิกทุกคนสามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำชมได้ เพราะได้ผ่านการฝึกอบรมและมีโอกาสไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการ

บริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่อื่นเพื่อนำมาพัฒนาและปรับปรุงการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มอยู่เสมอ

การเข้าร่วมวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

จากการสัมภาษณ์นางสาวจงดี เศรษฐอำนาจ เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2553 สรุปได้ว่า นายบุญเลิศ เศรษฐอำนาจ เริ่มเข้าร่วมวิสาหกิจชุมชนในครั้งแรกเมื่อปี 2543 ด้วยความเกรงใจนายอำเภอและเกษตรอำเภอสมนัยนั้น สาเหตุที่ไม่เข้าร่วมด้วยความสมัครใจ เนื่องจากไม่มีความรู้ในเรื่องการท่องเที่ยวในชุมชน เกรงว่าเมื่อนักท่องเที่ยวซักถาม จะไม่สามารถตอบคำถามหรืออธิบายให้นักท่องเที่ยวเข้าใจได้ ประกอบกับงานทำสวนเป็นงานที่หนัก อาจจะไม่ค่อยมีเวลาดูแลต้อนรับนักท่องเที่ยวจนเมื่อนายบุญเลิศตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทางกรมส่งเสริมการเกษตรได้ส่งนายบุญเลิศและสมาชิกคนอื่นๆ เข้าอบรมในเรื่องการเป็นผู้นำชมที่ดี การจัดการการท่องเที่ยวของสวนผลไม้มีปัญหายุ่งยาก เมื่อมีปัญหาก็นำเอาปัญหาเหล่านั้นเข้าที่ประชุม ระดมสมอง ร่วมคิด ร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหา และหาแนวทางป้องกันการเกิดปัญหาในครั้งต่อไป

ปัจจุบันนายบุญเลิศ ได้หยุดการบริหารกลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนผลไม้แล้ว เนื่องจากอายุมากและต้องการพักผ่อน จึงมอบให้นางสาวจงดี บุตรสาวของตนเองเข้ามาทำหน้าที่ดูแลต้อนรับนักท่องเที่ยวแทน

“การท่องเที่ยวในชุมชนมีประโยชน์ต่อชุมชน ช่วยสร้างรายได้เสริมให้กับสวนของเรา จากเดิมจะส่งส้มโอออกไปขายยังต่างประเทศ มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อที่สวน แต่ปัจจุบันเมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาก็ไม่ได้ส่งออกแล้ว ปลูกไว้ขายให้นักท่องเที่ยวแทน ผลไม้อื่นๆ ก็พลอยขายได้ไปด้วย มีรายได้เพิ่มเติมจากรายได้หลักที่มาจากการทำนา” (จงดี เศรษฐอำนาจ 2553)

3.10.3 กลุ่มกิจกรรมการพาชมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เป็นการรวมกลุ่มของแม่บ้านเกษตรกรตำบลมหาสวัสดิ์ ซึ่งมีการรวมกลุ่มกันอย่างมั่นคงก่อนเริ่มก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ เมื่อสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑลพิจารณาหาจุดท่องเที่ยวที่จะเข้าร่วมโครงการล่องเรือเลียบคลองมหาสวัสดิ์ จึงเลือกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์เข้าร่วมโครงการ เนื่องจากมีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรที่มีมาตรฐาน มีศักยภาพที่จะจัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ จึงนำมาเป็นจุดท่องเที่ยวอีกแห่งของโครงการล่องเรือเลียบคลองมหาสวัสดิ์

กิจกรรมการเยี่ยมชมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มแม่บ้าน
เกษตรกรรมหาสวัสดิ์ ประกอบด้วย

1. การสาธิตการแปรรูปผลผลิตของกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งมีผลิตภัณฑ์แปรรูปที่
สร้างชื่อจนได้รับเลือกเป็นสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ดีเด่นระดับจังหวัด

1.1 ข้าวดังจากข้าวกล้อง การทำข้าวดังจากข้าวกล้องหน้าหมูหยองและ
หน้าธัญพืชเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปของกลุ่มแม่บ้านที่มียอดขายดีที่สุด เพราะข้าวดังของกลุ่ม
แม่บ้านนี้ทำมาจากข้าวกล้องหอมมะลิที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูง การเริ่มทำข้าวดังจากข้าวกล้อง
นางปราณี สวัสดิ์แดง ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “เมื่อปี พ.ศ. 2542 ได้มีเจ้าหน้าที่เคหะกิจได้พาไปเรียน
การทำข้าวดังที่กรมวิทยาศาสตร์ กลุ่มแม่บ้านได้เลือกเรียนการทำข้าวดังจากข้าวขาวธรรมดา
หน้าหมูหยอง เมื่อเรียนเสร็จแล้วจึงได้กลับมาลองทำออกจำหน่าย แต่จำหน่ายในการออกร้านแสดง
สินค้าตามงานต่าง ๆ ในจังหวัดนครปฐมนั้น จึงไม่ค่อยมีคนรู้จักข้าวดังหน้าหมูหยองของกลุ่ม
แม่บ้านมากนัก” (ปราณี สวัสดิ์แดง 2553)

ภาพที่ 26 เตอบปลังงานแสงอาทิตย์ใช้อบข้าวดังและผลไม้อบแห้ง

นางชุลีกร อุบลจินดา ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มอีกว่า “ข้าวดังจากข้าวขาว
ธรรมดาที่กลุ่มแม่บ้านได้ผลิตขึ้นนั้น จำหน่ายไม่ดี เพราะทำสู้เจ้าเก่าไม่ได้ เจ้าหน้าที่เคหะกิจจึงเข้า
มาแนะนำให้ลองเปลี่ยนมาเป็นข้าวกล้องหอมมะลิแทน เพราะข้าวกล้องนั้นมีประโยชน์และคุณค่า
ทางโภชนาการสูงและคนกำลังหันมานิยมรับประทานข้าวกล้องกันมากขึ้น” (ชุลีกร อุบลจินดา 2553)

นางสาวอุไร สวัสดิ์แดง ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการแปรรูปข้าวดังว่า “ข้าวกล้องที่กลุ่มแม่บ้านนำมาแปรรูปนั้น ก็จะใช้ข้าวของเกษตรกรในหมู่บ้านนี้แหละ เพราะเกษตรกรที่นี่จะทำทั้งนาปรังและนาปี ทำให้มีข้าวกล้องมาแปรรูปได้ตลอดทั้งปี” (อุไร สวัสดิ์แดง 2553)

นอกจากนี้ นางจรรย์ กลิ่นแพทยกิจ ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า “ในการแปรรูปข้าวดังจากข้าวกล้องนั้นจะต้องใช้ข้าวกล้องหอมมะลินั่น จะใช้ข้าวกล้องพันธุ์อื่นไม่ได้ เพราะข้าวกล้องหอมมะลินั้นเพื่อแปรรูปออกมาแล้วจะมีความหอมน่ารับประทาน” (จรรย์ กลิ่นแพทยกิจ 2553)

นางสมปอง สวัสดิ์คุ้ม ได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องการจัดจำหน่ายข้าวดังของกลุ่มแม่บ้านว่า “การทำข้าวดังของกลุ่มแม่บ้านจะทำเพียงวันต่อวันเท่านั้น ไม่ทำไว้รอออกจำหน่าย แต่จะทำเมื่อมีลูกค้ามาสั่งหรือทำส่งลูกค้าประจำ โดยจะส่งที่ประจำคือ ศูนย์สุขภาพเอกชน ร้านค้า กลุ่มแม่บ้านเกษตรบริเวณตลอด ดต. กรุงเทนมหานคร และ จังหวัดราชบุรี ในส่วนที่นำไปจำหน่ายที่อื่นเพราะจะมีแม่ค้าที่ขายปลีกเข้ามาซื้อเพื่อนำไปจำหน่ายต่อหรือจัดจำหน่ายตามงานแสดงสินค้าต่างๆ” (สมปอง สวัสดิ์คุ้ม 2553)

ภาพที่ 27 การทำข้าวดังจากข้าวซ้อมมือ

1.2 ไข่เค็มเสริมไอโอดีน การทำไข่เค็มเสริมไอโอดีนของกลุ่มแม่บ้านได้รับการส่งเสริมจากเกษตรอำเภอพุทธมณฑล ร่วมกับทางมหาวิทยาลัยมหิดลศาลายา ได้จัดให้กลุ่มแม่บ้านไปเรียนการทำไข่เค็มเสริมไอโอดีนที่มหาวิทยาลัยมหิดลศาลายา จังหวัดนครปฐม

นางอาภรณ์ ช้อยประเสริฐ ได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องการไปเรียนทำไข่เค็มว่า “เมื่อปี พ.ศ.2539-2540 กลุ่มแม่บ้านได้รับการส่งเสริมจากเกษตรอำเภอพุทธรักษาและทางมหาวิทยาลัยมหิดลสาธิตา เมื่อเรียนเสร็จแล้วได้กลับมาลงทำจำหน่ายเฉพาะในพื้นที่และได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีเพราะมีรสชาติถูกปาก จึงมีการเพิ่มปริมาณการผลิตและนำออกจำหน่ายในระดับจังหวัด” (อาภรณ์ ช้อยประเสริฐ 2553)

นางอุทุมพร ศรีศดใส ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยเพิ่มเติมว่า “เมื่อทำไข่เค็มเสริมไอโอดีนออกมาจำหน่ายได้ระยะหนึ่ง ทางมหาวิทยาลัยมหิดล สาธิตา ก็ได้นำไข่เค็มเสริมไอโอดีนที่กลุ่มแม่บ้านได้ผลิตไปวิเคราะห์คุณค่าทางโภชนาการ เพื่อจะได้ทำให้ไข่เค็มเสริมไอโอดีนของกลุ่มแม่บ้านเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป และผู้ที่ซื้อไปรับประทานก็จะรู้ถึงคุณค่าทางโภชนาการของไข่เค็มเสริมไอโอดีนของกลุ่มแม่บ้านด้วย” (อุทุมพร ศรีศดใส 2553)

ภาพที่ 28 ป้ายแสดงวิธีการทำไข่เค็มเสริมไอโอดีนของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์

นางอำไพ สวัสดิ์โต ได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องวัตถุดิบที่นำมาใช้ทำไข่เค็มเสริมไอโอดีนว่า “ไข่เค็มเสริมไอโอดีนของกลุ่มแม่บ้านนั้น จะส่งไข่เปิดจากอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม เนื่องจากเกษตรกรในตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธรักษาไม่นิยมเลี้ยงเปิด นิยมทำ

การเกษตรกรรมมากว่า จึงจำเป็นต้องสั่งไขเป็ดจากอำเภอบางเลนซึ่งเป็นไขเป็ดที่มีคุณภาพดี ขนาดใหญ่ และมีความสดใหม่ กลุ่มแม่บ้านได้สั่งไขเป็ดที่อำเภอบางเลนมานานแล้ว จึงทำให้มีความมั่นใจ ทุกครั้งที่สั่ง ว่าจะไขเป็ดที่ใหม่และสดเสมอ” (อาไฟ สวัสดิ์โต 2553)

1.3 ผลไม้หยี ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ นางปราณี กลิ่นแพทยกิจ เรื่องการทำผลไม้หยีว่า “ตอนที่ทางกลุ่มแม่บ้านเริ่มทำผลไม้หยีนั้น ได้มีเจ้าหน้าที่เคหะกิจทราบถึงปัญหาต่างๆ ของเกษตรกร เช่น ผลผลิตล้นตลาด ราคาผลผลิตตกต่ำ ทางเจ้าหน้าที่เคหะกิจจึงได้พยายามแก้ไข ปัญหาเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร เมื่อปี พ.ศ. 2538 ได้พากกลุ่มแม่บ้านไปเรียนรู้การแปรรูปผลไม้ ซึ่งทางกลุ่มแม่บ้านได้เลือกเรียนการทำผลไม้หยี ซึ่งใช้ผลไม้ที่เกษตรกรปลูกกันเป็นจำนวนมาก ได้แก่ มะม่วง มะยม มะกอกน้ำ มะละกอ และฝรั่ง” (ปราณี กลิ่นแพทยกิจ 2553)

นางลำออย แสงสินทรัพย์ ได้ให้สัมภาษณ์เสริมว่า “ผลไม้ที่นำมาแปรรูปนั้นบางอย่างจะต้องใช้พันธุ์เดียวกัน เช่น มะกอก และฝรั่ง ซึ่งมะกอกจะใช้มะกอกน้ำที่เกษตรกรปลูกในพื้นที่ ส่วนฝรั่งจะใช้พันธุ์สาลี เพราะเนื้อจะมีความหวานและเกษตรกรปลูกกันมาก จึงทำให้หาวัตถุดิบมาแปรรูปได้ง่าย” (ลำออย แสงสินทรัพย์ 2553)

2. การเตรียมผลิตภัณฑ์แปรรูปทุกชนิดของกลุ่มแม่บ้านให้นักท่องเที่ยวชิม ได้แก่ ข้าวตังจากข้าวกล้อง หน้าหมูหยอง และหน้าธัญพืช ไข่เค็ม ไข่เค็มเสริมไอโอดีน ผลไม้หยีต่างๆ เช่น มะยมหยี มะละกอหยี เป็นต้น

ภาพที่ 29 ผลิตภัณฑ์แปรรูปทุกชนิดของกลุ่มแม่บ้านให้นักท่องเที่ยวชิมฟรี

ภาพที่ 30 ผลิตภัณฑ์แปรรูปของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์

3. การจำหน่ายผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตร

จากการสัมภาษณ์นางปราณี สวัสดิ์แดง เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2553 ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า ผลิตภัณฑ์แปรรูปทุกชนิดของกลุ่มแม่บ้านได้ผ่านการทดสอบและผ่านการตรวจสอบจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครปฐม และสถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล จังหวัดนครปฐม ได้รับเครื่องหมาย ออ. แสดงบนฉลากผลิตภัณฑ์ทุกชนิด

การทำงานของกลุ่ม

สมาชิกของกลุ่มแม่บ้านรวมกลุ่มกันทำงานที่บ้านของประธานกลุ่มโดยสมาชิก ทุกคนจะแบ่งกลุ่มกันมา มีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ ซึ่งสมาชิกทุกคนสามารถแปรรูปผลิตภัณฑ์ทุกชนิดของกลุ่มได้ เพราะประธานกลุ่มจะสอนกรรมวิธีการแปรรูปทุกขั้นตอนให้แก่สมาชิกทุกคน ซึ่งในการทำผลิตภัณฑ์แปรรูป ทางกลุ่มแม่บ้านจะแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ การทำผลไม้ห่อ การทำไข่เค็มเสริมไอโอดีน และการทำข้าวตังจากข้าวกล้องงอกหน้าหมูหยองและหน้าธัญพืช นอกจากนี้สมาชิกของกลุ่มยังมีโอกาสไปศึกษาดูงานของกลุ่มแม่บ้านของชุมชนอื่นๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ และนำความรู้ใหม่ๆ มาพัฒนาการทำงานของกลุ่ม ทั้งการแปรรูปผลิตภัณฑ์และการบรรจุภัณฑ์ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์จะได้รับค่าตอบแทนเป็นรายวัน สมาชิกมาร่วมทำงานกับกลุ่มแม่บ้านวันไหนก็จะได้รับค่าตอบแทนเมื่อทำงานเสร็จสิ้นทันที โดยคิดเป็นรายชั่วโมง ชั่วโมงละ 25 บาท ดังนั้นคนที่ขยันก็จะได้รายได้มาก (ปราณี สวัสดิ์แดง 2553)

ปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านเกษตรมหาสวัสดิ์ มีสมาชิก 33 คน ดังนี้ (ปราณี สวัสดิ์แดง 2553)

คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรมหาสวัสดิ์ จำนวน 5 คน

1. ประธาน นางปราณี สวัสดิ์แดง
2. รองประธาน นางสังเวียน แสงสินทรัพย์
3. เลขานุการ นางสาวท สวัสดิ์มา
4. ทรัพย์สิน นางยุพิน ประทุมแสง
5. ประชาสัมพันธ์ นางวรรณ คำคม

ที่ปรึกษากลุ่มแม่บ้านเกษตรมหาสวัสดิ์ จำนวน 5 คน

1. นายสุเทพ โชคนะวโร กำนันตำบลมหาสวัสดิ์
2. นางอาภรณ์ ช้อยประเสริฐ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ตำบลมหาสวัสดิ์
3. นายสุเทพ เพ็งนาเรนทร์ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์
4. นายประทุม สวัสดิ์น้ำ ประธานกรรมการกลางกลุ่มเกษตรกรระดับ

อำเภอพุทธมณฑล

5. นายวันชัย สวัสดิ์แดง เกษตรกร

สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ จำนวน 33 คน

1. นางปราณี สวัสดิ์แดง
2. นางสาวอุไร สวัสดิ์แดง
3. นางสาวสังเวียน แสงสินทรัพย์
4. นางสาวออย แสงสินทรัพย์
5. นางกิมเฮียะ แสงสินทรัพย์
6. นางสาวท สวัสดิ์มา
7. นางสาวยุพิน ประทุมแสง
8. นางวรรณ คำคม
9. นางนิล ดวงสร้อยเดช
10. นางอม สวัสดิ์สรเดช
11. นางสาวบุญมา สวัสดิ์โต
12. นางสาวประไพ สวัสดิ์โต
13. นางอำไพ สวัสดิ์โต
14. นางสาวทอง มาเจริญ

15. นางสาวอารีรัตน์ เนืองศรี
16. นางทองคำ เนืองศรี
17. นางอาภรณ์ ช้อยประเสริฐ
18. นางสาวสมปอง สวัสดิ์คุ้ม
19. นางมุกดา ฤทธิธรรม
20. นางสมบุญ สุขแข
21. นางสาวหวล สำรวลหันต์
22. นางเรียม สวัสดิ์ก๊วน
23. นางสุรี สวัสดิ์จุ่น
24. นางอรอนง สุขสมัย
25. นางจรวช อุบลจินดา
26. นางชุลีกร อุบลจินดา
27. นางจรัญ กลิ่นแพทยกิจ
28. นางสาวกาญจน์ กลิ่นแพทยกิจ
29. นางสาวปราณี กลิ่นแพทยกิจ
30. นางสุนทรี เข้มสุวรรณ
31. นางสาวพวง มหาทรัพย์สาคร
32. นางอุทุมพร ศรีศดใส
33. นางสาวจิตร์ ศรศาสตร์

การก่อตั้งกลุ่มแม่บ้าน

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์ ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2520 ในระยะเริ่มแรกนั้นไม่ได้ทำผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายอย่างเป็นทางการ ทำเฉพาะเวลาที่มิงานแสดงสินค้าตามสถานที่ต่างๆ ในจังหวัด ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 ได้มีเจ้าหน้าที่เคหะกิจของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมจังหวัดนครปฐม (ส.ป.ก.) เข้ามาดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพนอกการเกษตรให้แก่เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน อำเภอพุทธมณฑล ควบคู่ไปกับการพัฒนาการเกษตรอย่างต่อเนื่องตามเจตนารมณ์ของการปฏิรูปที่ดิน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากที่ดินใช้เวลาว่างและแรงงานในครอบครัวให้เหมาะสม เนื่องจากเขตปฏิรูปที่ดินอำเภอพุทธมณฑลอยู่ในพื้นที่ใกล้กรุงเทพมหานคร มีความเจริญเข้ามามาก กลุ่มแม่บ้านเริ่มรวมตัวกันเพื่อการผลิตหรือแปรรูป หลังจากประสบปัญหาราคาสินค้าผลผลิตตกต่ำ ในการปฏิบัติงานของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมจังหวัดนครปฐม (ส.ป.ก.) ได้ส่งเสริมประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น

สำนักงานเกษตรอำเภอ สหกรณ์อำเภอ พัฒนาชุมชนอำเภอ ฯลฯ โดยการส่งเสริมฝึกอบรม จัดหา วิทยากรและนำกลุ่มแม่บ้านศึกษาดูงาน ซึ่งมีกิจกรรมพัฒนากลุ่มแม่บ้านอย่างต่อเนื่องดังนี้

ปี พ.ศ. 2538 เจ้าหน้าที่เคหะกิจ พากลุ่มแม่บ้านไปเรียนทำผลไม้ห่อ ที่กรม วิทยาศาสตร์ กรุงเทพมหานคร

ปี พ.ศ. 2539 – 2540 กลุ่มแม่บ้านไปเรียนทำไข่เค็ม โดยมีเกษตรอำเภอ พุทธมณฑล ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา ทำการวิเคราะห์คุณค่าทางโภชนาการของไข่เค็ม เสริมไอโอดีน

ปี พ.ศ. 2542 กลุ่มแม่บ้าน จำนวน 25 คน ได้ไปเรียนการแปรรูปข้าว ซึ่ง กลุ่มแม่บ้านเลือกทำข้างตังจากข้าวธรรมดา แต่ยอดการจำหน่ายไม่ดีเท่าที่ควร เจ้าหน้าที่เคหะกิจจึง แนะนำให้เปลี่ยนจากข้าวขาวธรรมดาเป็นข้าวกล้องหอมมะลิแทน ทำให้ยอดจำหน่ายข้างตังดีขึ้น เาะตลาดได้มาก คนซื้อติดใจจึงบอกต่อกันไปปากต่อปาก ทำให้มีตลาดกว้างขึ้นจนเป็นที่รู้จักจน ได้รับเป็นหนึ่งในตำบล หนึ่งในผลิตภัณฑ์ดีเด่นระดับจังหวัด

หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ของตำบลมหาสวัสดิ์ คือ การแปรรูปนอมอาหาร ได้แก่ ไข่เค็มเสริมไอโอดีน ผลไม้ห่อ โดยนำผลไม้ที่มีมากในพื้นที่มาแปรรูป เช่น มะยม มะม่วง ฝรั่ง ข้าวตังข้าวกล้องหน้าต่างๆ เช่น หน้าหมูหยอง หน้าธัญพืช และข้าวตังคิบ ซึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ได้รับรางวัลล้นมาจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ทั้งสิ้น (ปรางค์ สวัสดิ์แดง 2553)

ภาพที่ 31 ข้าวตังจากข้าวซ้อมมือ ผลิตภัณฑ์ที่สร้างชื่อให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์

การเข้าร่วมวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

จากการสัมภาษณ์ นางสาวเวียน แสงสินทรัพย์ เกี่ยวกับการเข้าร่วมวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ของกลุ่มแม่บ้าน ได้ข้อมูลว่า “กลุ่มแม่บ้านแห่งนี้ได้ก่อตั้งมาเป็นเวลานานแล้ว เมื่อมีการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเข้ามา จึงปรึกษารื้อกับสมาชิกของกลุ่มถึงประโยชน์ที่กลุ่มแม่บ้านจะได้รับจากการท่องเที่ยว หากเข้าร่วมโครงการสินค้าของกลุ่มแม่บ้านจะสามารถขยายตลาดได้ จึงต้องเข้าร่วมโครงการเพื่อจะได้รับผลประโยชน์จากการเข้าร่วมโครงการมากกว่ากลุ่มกิจกรรมอื่นๆ เมื่อเริ่มทำการท่องเที่ยวกลุ่มแม่บ้านจัดพื้นที่ให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามา ชม ชิม และซื้อสินค้า ซึ่งเป็นการดีสำหรับกลุ่มแม่บ้านมากขึ้น เพราะสินค้าของทางกลุ่มสามารถขายได้มากขึ้น เด็กๆ ในชุมชนก็ได้เรียนหนังสือ (นางเวียน แสงสินทรัพย์ 2553)

3.10.4 กลุ่มกิจกรรมการพาชมนาบัว

นาบัวของนายแจ่ม สวัสดิ์โต มีเนื้อที่ 20 ไร่ แต่พื้นที่ทำการปลูกบัวมีเนื้อที่ 14 ไร่ มีบัว 3 – 4 พันธุ์ การเดินทางจะสะดวกสำหรับเรือที่มีขนาดเล็ก เนื่องจากต้องลอดสะพานเพื่อใช้เส้นทางคลองปฏิรูป 2 ไปจนถึงนาบัว ระหว่างทางนักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสธรรมชาติและวิถีชีวิตสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์

ภาพที่ 32 ป้ายชี้แหล่งท่องเที่ยวนาบัว

จากการสัมภาษณ์ นายแจ่ม สวัสดิ์โต เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2553 สรุปได้ว่าเมื่อก่อนพื้นที่ที่ใช้ทำนาบัวเป็นพื้นที่นาข้าว แต่การทำนาไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร เพราะทำนาได้เพียงปีละ 2 ครั้ง ทำให้มีรายได้ไม่เพียงพอ จึงเปลี่ยนมาทำนาบัว เนื่องจากสามารถมีรายได้วันเว้นวันจากการเก็บบัวขาย ทำให้มีรายได้พอเลี้ยงครอบครัวและปลดหนี้ได้ ปัจจุบันนายแจ่มได้มอบให้ลูกสาวทั้ง 3 คน คือ นางสาวประไพ สวัสดิ์โต นางสาววิไล สวัสดิ์โต และนางอุษา มาเมืองมน เป็นผู้ดูแลทั้งนาบัวและการต้อนรับนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 33 บรรยากาศนาบัวของนายแจ่ม สวัสดิ์โต

กิจกรรมการเยี่ยมชมนาบัว ประกอบด้วย

1. การพำนานาบัว พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับการปลูกบัวพันธุ์ขาว การเก็บดอกบัว การคัดขนาดดอกบัว รวมทั้งมีบริการน้ำดื่ม ชิมผลไม้ตามฤดูกาลภายในสวน

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ นางอุษา เมืองมาน เกี่ยวกับการปลูกบัวว่า “การทำนาบัวจะปลูกเพียงครั้งเดียว สามารถเก็บผลผลิตได้ตลอด ดอกบัวของอำเภอพุทธมณฑลที่นิยมปลูกจะเป็นบัวพันธุ์นั้ตรขาวและนั้ตรแดง นาบัวของที่นี่เป็นจุดสาธิตการทำนาบัวประจำตำบล โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ นาบัวที่กำหนดให้เป็นจุดท่องเที่ยวเป็นพันธุ์นั้ตรขาวหรือสัตตบงกช อยู่ในจำพวกบัวหลวง ใช้สำหรับบูชาพระ หรือพิธีกรรมทางศาสนา ลักษณะเด่นของดอกบัวพันธุ์นั้ตรขาว คือ ดอกมีขนาดใหญ่ ดอกตูมทรงป้อม กลีบดอกซ้อนมาก

มีสีขาวนวล ได้ราคาดีกว่าดอกสีชมพูที่ปลูกเก็บฝัก การเก็บดอกบัวจะเก็บตอนเช้าวันเว้นวัน หรือวันที่เป็นเลขคู่ วิธีเก็บจะใช้วิธีเดินเก็บไปตามร่อง” (อุษา มาเมืองมน 2553)

นางสาววิไล สวัสดิ์โต ได้ให้สัมภาษณ์เสริมว่า “การเก็บเกี่ยวและการจำหน่ายจะทำหลังจากปลูกบัวได้ 4 เดือน ก็สามารถเก็บดอกบัวได้ โดยเก็บวันเว้นวัน จะเก็บดอกบัวที่ดอกยังตูมอยู่ ให้มีก้านดอกยาวประมาณ 10 – 50 เซนติเมตร แล้วนำมาจัดเป็นกำ กำละ 10 ดอก แล้วห่อด้วยใบบัว โดยจะส่งขายที่ปากคลองตลาด ราคาจะได้ตามขนาดของดอกบัว” (วิไล สวัสดิ์โต 2553)

ภาพที่ 34 เกษตรกรกำลังเก็บดอกบัว

2. การพายเรือในนาบัว ทางกลุ่มมีเรือไว้บริการสำหรับพายชมความงดงามของบัว สามารถนั่งได้ 6 – 7 คนต่อลำ โดยนักท่องเที่ยวสามารถพายเรือเองหรือให้ผู้นำชมพายเรือให้

3. การให้อาหารปลา ทางกลุ่มจะเตรียมอาหารไว้จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว ในราคาถุงละ 10 บาท ในนาบัวมีปลาอาศัยอยู่มาก เช่น ปลาดุกเพียน ปลาไน ปลาสร้อย และปลาดุก เป็นต้น

ภาพที่ 35 การพายเรือในนาบัว

การทำงานของกลุ่ม

เป็นระบบการทำงานแบบครบวงจร โดยสมาชิกในครบวงจรจะเป็นผู้นำชม และให้ความรู้เกี่ยวกับการทำนาบัวแก่นักท่องเที่ยว

ปัจจุบันกิจกรรมการพำนานาบัว มีสมาชิก 5 คน ประกอบด้วย

1. นายแจ่ม สวัสดิ์โต (ผู้นำกลุ่ม)
2. นางสาวประไพ สวัสดิ์โต
3. นางสาววิไล สวัสดิ์โต
4. นางสาวบุญมา สวัสดิ์โต
5. นางอุษา มาเมืองมน

การเข้าร่วมวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

จากการสัมภาษณ์นางสาวบุญมา สวัสดิ์โต สรุปได้ว่า ในการจัดพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนคลองมหาสวัสดิ์นั้น ทางเกษตรอำเภอพุทธมณฑลมาชักชวนให้ช่วยเป็นหนึ่งในแหล่งท่องเที่ยวของคลองมหาสวัสดิ์ เพราะพื้นที่นาบัวแห่งนี้มีความเป็นธรรมชาติและมีทัศนียภาพที่สวยงาม เมื่อได้รับการชักชวน ทางครอบครัวของนายแจ่มก็มีความสนใจในการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นในชุมชน จึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน

3.10.5 กลุ่มพนักงานขับเรือ

กลุ่มพนักงานขับเรือก่อตั้งเมื่อมีโครงการล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2543 โดยเป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกรในพื้นที่ของตำบลมหาสวัสดิ์และตำบลศาลายา มีผู้เข้าร่วมโครงการจำนวน 20 คน ใช้จุดบริการขึ้นลงเรือที่บริเวณท่าน้ำวัดสุวรรณารามตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โดยศูนย์บริการการท่องเที่ยวจะจัดตารางวิ่งเดินเรือเพื่อความสะดวก โดยติดประกาศตารางวิ่งเรือไว้ที่ศูนย์บริการการท่องเที่ยวอย่างชัดเจนเพื่อให้พนักงานขับเรือสามารถตรวจสอบลำดับของตนได้

“จากการประชุมร่วมกัน สมาชิกตกลงกันว่า พนักงานขับเรือแต่ละคนจะอยู่ในลำดับใด เมื่อถึงคิวเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์บริการนักท่องเที่ยวจะโทรแจ้ง และให้พนักงานขับเรือมารายงานตัวต่อเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์บริการนักท่องเที่ยวภายใน 20 นาที หากเกินเวลาที่กำหนด ถือว่าสละสิทธิ์ เจ้าหน้าที่ประจำศูนย์จะโทรแจ้งพนักงานขับเรือในลำดับถัดไปแทน พนักงานขับเรือที่ไม่มาตามคิวที่โทรแจ้งต้องไปต่อคิวในลำดับสุดท้ายใหม่” (มนูญ นราสดี 2553)

พนักงานขับเรือจะใช้เรือหางยาว หน้าสั้น หรือที่ชาวบ้านในชุมชนเรียกว่า “เรืออีแปะ” เป็นยานพาหนะในการรับส่งนักท่องเที่ยว สามารถนั่งได้ 6 คนต่อลำ เรือทุกลำมีสภาพดีไม่ชำรุด โดยทางวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ได้เตรียมเสื้อชูชีพ 100 ตัว ร่มกันแดด 100 คัน และหมวกกันแดด 50 ใบ ไว้สำหรับนักท่องเที่ยว ส่วนกลุ่มพนักงานขับเรือมีหน้าที่ขับเรือพานักท่องเที่ยวชมจุดท่องเที่ยวที่ได้กำหนดไว้ในโครงการทั้ง 4 จุด คือ กลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนกล้วยไม้ กลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนผลไม้ กลุ่มกิจกรรมการพาชมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมหาสวัสดิ์ และกลุ่มกิจกรรมการพาชมนาบัว รวมเวลาในการเดินทางจากจุดลงเรือถึงจุดสุดท้ายเป็นเวลาประมาณ 60 นาที ซึ่งเวลาในการเดินทางขึ้นอยู่กับพนักงานขับเรือ และความต้องการของนักท่องเที่ยว ทางกลุ่มไม่ได้กำหนดเวลาดำเนินการ โดยนักท่องเที่ยวไม่จำเป็นต้องเข้าจุดท่องเที่ยวตามเอกสารการท่องเที่ยวที่กำหนด สามารถเข้าชมจุดใดก่อนหลังย่อมได้ (อุ๋ สุขสมัย 2553)

เกษตรกรที่เข้าร่วมกลุ่มพนักงานขับเรือทุกคนได้ผ่านการฝึกอบรมด้านความปลอดภัยในการขับเรือมาเป็นอย่างดี โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 36 บริเวณท่าลงเรือท่องเที่ยวเชิงเกษตรคลองมหาสวัสดิ์

ปัจจุบันกลุ่มพนักงานขับเรือมีนายมนูญ นราสดีไธ เป็นผู้นำกลุ่ม มีสมาชิกทั้งสิ้น 19 คน ดังนี้ (มนูญ นราสดีไธ 2553)

1. นายสุวัฒน์ เช็งมณี
2. นางสาวนันทร คำนุช
3. นางสาวศรัณญา ลากเสริมส่ง
4. นายเฉลิม แซ่ตัน
5. นางกนิษฐ์ สิริไพโรจน์
6. นายวิบูลย์ สิริไพโรจน์
7. นายชะลอ กลิ่นมัลผล
8. นายสมหมาย นุ่มของไย
9. นายวันชัย สิริไพโรจน์
10. นายมานพ ลากส่งเสริม
11. นางสาวณิษฐ์ กล้าแอม
12. นายบุญเลิศ สวัสดิ์โต

13. นางอำไพ สวัสดิ์โต
14. นางอุษา มาเมืองมน
15. นางวรรณ คำคม
16. นายบุญช่วย ไทยนิคม
17. นายอุ๋ สุขสมัย
18. นางสาวรรณา ผาสุกดี
19. นางเนตรดาว เทียมปฐม

3.11 บทบาทของภาครัฐที่มีต่อวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ เพื่อให้ทราบถึงวิธีการจัดการการท่องเที่ยวในอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โดยผลจากการสัมภาษณ์มีดังนี้

3.11.1 องค์การบริหารส่วนตำบล

ทั้งองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ และตำบลศาลาษา จะเข้ามาดูแลเฉพาะในเรื่องของการจัดระเบียบของสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนการจัดเก็บขยะในพื้นที่ให้มีความสะอาด ถูกสุขลักษณะ

ส่วนในเรื่องของงบประมาณสนับสนุนการท่องเที่ยวนั้นทางวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ไม่ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลทั้ง 2 แห่ง เนื่องจากงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ และตำบลศาลาษาที่ได้รับจัดสรรจากส่วนกลางมีจำนวนน้อย

3.11.2 สำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล

จากการสัมภาษณ์นายวันชัย นิลวงศ์ เกษตรอำเภอพุทธมณฑล นางสมลักษณ์ พิภพ้อม นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ นางโสภา ยอดเกลี้ยง นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ นายชนะ พลายุโต เจ้าพนักงานการเกษตรชำนาญการ นายอุทัยวรรณ พุ่มประดิษฐ์ เจ้าพนักงานธุรการปฏิบัติการ และนายฉัตรมงคล อ่อนสัมพันธ์ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร เกี่ยวกับการจัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอพุทธมณฑลรวมทั้งการสนับสนุนการท่องเที่ยวของสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล สรุปได้ดังนี้

“ทางกรมส่งเสริมการเกษตรได้มีโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร สำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑลได้ดำเนินตามนโยบายและงบประมาณที่ทางรัฐบาลจัดสรรให้โดยมีการเตรียมความพร้อมให้ชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ทั้งการให้คำปรึกษา การฝึกอบรม

การปรับปรุงและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน การภูมิทัศน์ให้สวยงาม เป็นต้น” (นายวันชัย นิลวงศ์ 2553)

นอกจากนี้ นางสมลักษณ์ พิกป้อม ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า “สำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑลได้รับงบประมาณจากกรมส่งเสริมการเกษตรและงบประมาณยุทธศาสตร์จังหวัดนครปฐมในการสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนมหาสวัสดิ์ ดังนี้

ปี พ.ศ. 2545 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตร เพื่อใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน จำนวน 575,000 บาท

ปี พ.ศ. 2548 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากยุทธศาสตร์จังหวัดนครปฐม เพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยว จำนวน 770,000 บาท

ปี พ.ศ. 2550 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตร เพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยว จำนวน 22,500 บาท

ปี พ.ศ. 2551 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตรเพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยว จำนวน 45,500 บาท

ปี พ.ศ. 2552 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตรเพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยว จำนวน 40,000 บาท

ซึ่งจากการสัมภาษณ์ นางโสภา ยอดเกลี้ยง ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า “สำนักงานเกษตรอำเภอมีหน้าที่รับนโยบายจากทางเกษตรจังหวัดในเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และให้ความช่วยเหลือชาวบ้านในชุมชนในเรื่องการให้คำปรึกษา การจัดอบรม การต้อนรับนักท่องเที่ยว การจัดให้ชุมชนมีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ศาลาที่พัก ห้องสุขา ป้ายประชาสัมพันธ์ เป็นต้น นอกจากนั้นยังให้การสนับสนุนในเรื่องการนำสินค้าในชุมชนออกจำหน่ายในงานแสดงสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรเพิ่มมากขึ้น” (โสภา ยอดเกลี้ยง 2553)

3.12 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากการสังเกต และการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยว พบว่า นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจากเพื่อน คนในครอบครัว และสื่ออินเทอร์เน็ต ส่วนเหตุผลที่มาท่องเที่ยวคือการเข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ การประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้าน และเหตุผลที่มาชมชมมหาสวัสดิ์ เพราะเห็นว่าระยะทางไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก และวัตถุประสงค์ที่มาเที่ยวคือต้องการมาพักผ่อนแบบธรรมชาติ และท่องเที่ยวชมสวน

นักท่องเที่ยวที่เข้าเยี่ยมชมการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ พบว่า ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจทั้งในด้านความสวยงามของธรรมชาติ ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของชุมชนมหาสวัสดิ์ ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และบรรยากาศของจุดท่องเที่ยวและชุมชนริมน้ำ ซึ่งมีความพึงพอใจในระดับมาก ความคิดเห็นที่มีต่อชุมชนมหาสวัสดิ์ พบว่านักท่องเที่ยวพึงพอใจอรรถาธิบายและความเป็นมิตรของชาวบ้าน และนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเดินทางกลับมาท่องเที่ยวอีก เพราะประทับใจในบรรยากาศ ความเงียบสงบ ความมีน้ำใจ ความเป็นมิตรของชาวบ้าน และวิถีชีวิตชาวบ้าน ริมสองฝั่งคลอง

สำหรับความคาดหวังของนักท่องเที่ยวต่อการท่องเที่ยวแห่งนี้ พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นไปตามที่คาดหวัง โดยมีความพึงพอใจกับความเป็นกันเอง มีอรรถาธิบายของเจ้าของสวนและคนในชุมชน ส่วนข้อเสนอแนะสำหรับการปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวให้ความคิดเห็นหลากหลาย ได้แก่ การเพิ่มจุดท่องเที่ยวให้มากขึ้น การจัดระบบการจัดการท่องเที่ยว การเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น สุขา ศาลาพักผ่อน

ข้อเสนอแนะที่นักท่องเที่ยวมีต่อการล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ เพื่อให้มีความเป็นเอกลักษณ์อย่างยั่งยืน คือ การคงวิถีชีวิตแบบชาวบ้าน การเพิ่มการประชาสัมพันธ์ การติดป้ายบอกทางให้ชัดเจน ตลอดจนการจัดระเบียบการท่องเที่ยวในชุมชนให้เหมาะสม การคงความเป็นธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว และการรักษาความสะอาดของแม่น้ำลำคลอง

3.13 การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว

การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวการล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ โดยเน้นความสวยงามของสภาพแวดล้อมของคลองมหาสวัสดิ์ที่ยังมีความเป็นธรรมชาติมีวิถีชีวิตของชาวบ้านริมสองฝั่งคลอง ชาวบ้านมีผูกพันกับสายน้ำ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการจำหน่ายผลไม้สด ๆ จากสวน และผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตร ที่มีราคาถูก ให้ทดลองชิมเพื่อให้นักท่องเที่ยวที่สนใจศึกษาวิถีชีวิตชาวบ้าน สามารถล่องเรือชมวิถีชีวิตชุมชนความเป็นอยู่ของชาวสวน ตลอดจนการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ทั้งการทำสวนผลไม้ การทำนาบัว การทำสวนกล้วยไม้ และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มแม่บ้าน

ทั้งนี้สำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล ได้ทำการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ เพื่อให้ผู้สนใจมาท่องเที่ยวทราบ โดยเริ่มแรกของการท่องเที่ยว ชุมชนมหาสวัสดิ์ยังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว ทางเกษตรอำเภอจึงติดต่อหนังสือพิมพ์ไทยรัฐให้มาเที่ยวชม เมื่อเจ้าหน้าที่หนังสือพิมพ์ไทยรัฐได้มาท่องเที่ยวรู้สึกประทับใจ จึงนำการท่องเที่ยวของชุมชนมหาสวัสดิ์ลงในคอลัมน์ จึงทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชมไม่ขาดระยะ ปัจจุบันการประชาสัมพันธ์การล่องเรือชม

สวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป เพราะได้รับการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่ออินเทอร์เน็ตไปทั่วโลก

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน สามารถสอบถามข้อมูลได้ ประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรร่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ (นายมนูญ นราศศิ) ได้ที่ศูนย์บริการการท่องเที่ยวเกษตรมหาสวัสดิ์บริเวณท่าลงเรือหน้าวัดสุวรรณาราม โดยมีแผ่นพับและป้ายส่งเสริมการท่องเที่ยวบางส่วน ซึ่งนับว่าเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ข้อมูลการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมทั้งเป็นที่ติดต่อสอบถามในเรื่องต่างๆ เช่น การล่องเรือชมจุดท่องเที่ยวทางการเกษตร การชมวิถีชีวิตของชุมชน

4. ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวภายในชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่งที่จะนำชุมชนไปสู่ความยั่งยืนในอนาคต โดยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนคลองมหาสวัสดิ์จะมุ่งเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว มีการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ซึ่งจากการสังเกตและการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่นของผู้วิจัยเรื่องผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวภายในชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

4.1 ผลกระทบด้านบวก

4.1.1 ด้านเศรษฐกิจ

จากการที่ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 จนกระทั่งปัจจุบัน พบว่า จากเดิมชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งรายได้ส่วนมากต้องขึ้นอยู่กับจำนวนผลผลิตทางการเกษตร และราคาผลผลิตในแต่ละปี ต่อมาเมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนมหาสวัสดิ์ เจ้าหน้าที่ภาครัฐและกลุ่มผู้นำชุมชนในนำแนวทางการจัดการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นให้คนภายในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการด้านการท่องเที่ยว ส่งผลให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำอาชีพเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว เช่น การเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมสวนของชาวบ้าน การเป็นผู้นำชมจุดท่องเที่ยวภายในชุมชน การจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร และผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตรแก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น เมื่อคนในท้องถิ่นมีอาชีพเสริมเพิ่มขึ้นมา ก็ส่งผลให้รายได้ต่อครัวเรือนมีมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าสภาพการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวชุมชนมหาสวัสดิ์ในปัจจุบันมีความสะดวกสบายเพิ่มขึ้น เกิดการกระจายรายได้และเกิดการหมุนเวียนเงินตราในชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเจน

จากการสัมภาษณ์ นางปราณี สวัสดิ์แดง ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวภายในชุมชนมีผลทำให้เศรษฐกิจหรือรายได้ของผู้ให้ข้อมูลดีขึ้นหรือไม่อย่างไร สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ทำให้แม่บ้านมีรายได้มากขึ้น สินค้าของทางกลุ่มจะขายได้ตลอด แม่บ้านหลังจากทำงานบ้านในตอนเช้าเสร็จจะเข้ามาทำงานที่กลุ่ม ก็จะคิดเงินตามชั่วโมงที่ทำ ทำมากก็ได้เงินมาก เมื่อครอบครัวมีรายได้มากขึ้น เด็กๆ ในชุมชนก็ได้เรียนหนังสือ ตอนเย็นก็กลับไปทำงานบ้าน ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวเข้ามามาก กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ จึงถือเป็นแหล่งที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี (ปราณี สวัสดิ์แดง 2553)

4.1.2 ด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ในด้านทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อมีการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชนแล้วคนในชุมชนเริ่มเล็งเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น จึงมีการดูแลรักษาและถนอมทรัพยากรเหล่านั้นไว้ การท่องเที่ยวในชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยหนึ่งในการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน ดังนั้น เมื่อทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์และมีความสวยงามทางธรรมชาติ นักท่องเที่ยวจึงเดินทางมาเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นผลดีแก่ชุมชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะคนในชุมชนให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดีในการรักษาความสะอาด ไม่ทิ้งขยะลงในลำคลอง เพราะทุกคนตระหนักว่าถ้าน้ำในลำคลองสกปรก มีแต่ขยะและเน่าเหม็น จะไม่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมจุดท่องเที่ยวในชุมชน

4.1.3 ด้านสังคม

จากการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์ จะเห็นได้ว่าระดับความสัมพันธ์ของชาวบ้านมีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น เริ่มตั้งแต่ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวพบว่า จากเดิมชาวบ้านในชุมชนมักออกไปทำงานนอกพื้นที่ ทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ แต่เมื่อมีการท่องเที่ยวภายในชุมชน ชาวบ้านออกไปทำงานนอกพื้นที่น้อยลง ครอบครัวมีเวลาในการอยู่ร่วมกันมากกว่าแต่ก่อน เพราะจะมีการพูดคุยเพื่อปรึกษาหารือร่วมกันเกือบทุกวันว่าพรุ่งนี้แต่ละคนต้องทำหน้าที่อะไรบ้าง เมื่อมีการพูดคุยกันในครอบครัวมากขึ้น ส่งผลให้สมาชิกมีความรัก และความเข้าใจกัน เมื่อเกิดปัญหาที่จะช่วยกันแก้ปัญหา ไม่ทอดทิ้งกัน นอกจากนี้ความสัมพันธ์ในครอบครัวจะดีขึ้นแล้ว ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนก็ดีขึ้นด้วย เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มท่องเที่ยวต่างๆ ในชุมชนต้องทำงานร่วมกัน มีการประสานงานกัน ต้องมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงจะพาให้การท่องเที่ยวของชุมชนประสบความสำเร็จได้

“ผลกระทบด้านสังคมที่เป็นผลมาจากการท่องเที่ยวภายในชุมชนนั้น บางอย่างอาจจะไม่ชัดเจนนักว่าเกิดจากการท่องเที่ยวหรือเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามยุคสมัย แต่การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมแน่นอน คือ เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาทำ

การพบปะพูดคุยกันมากขึ้น ทั้งจากคนในชุมชนกับนักท่องเที่ยว และระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน เพราะเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมมาก คนในชุมชนจะให้ความร่วมมือในการต้อนรับนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี บางครั้งเจ้าของสวนเพียงคนเดียวให้การต้อนรับคนเดียวไม่ไหว ก็จะขอแรงคนในชุมชนมาช่วย” (ประทุม สวัสดิ์นำ)

4.1.4 ด้านเทคโนโลยี

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในปัจจุบันจำเป็นต้องนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาสิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดความสะดวกสบาย และรวดเร็ว ซึ่งชาวบ้านได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชน จากการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยได้มีการคำนึงถึงความเหมาะสมของเทคโนโลยีเป็นหลัก คือ ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และไม่กระทบต่อการดำรงชีวิตของคนภายในชุมชนด้วย ชาวบ้านได้ให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีพื้นบ้านก่อน เมื่อไม่มีการตอบสนองที่ดีนัก จึงได้มองหาเทคโนโลยีจากภายนอกเข้ามา ยกตัวอย่างเช่น การนำเตาอบพลังงานแสงอาทิตย์มาใช้ เพื่ออบวัตถุดิบที่ใช้ในการแปรรูปของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ โดยนางปราณี สวัสดิ์แดง ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ เล่าให้ฟังว่า เตาอบพลังงานแสงอาทิตย์ จะช่วยให้ประหยัดเวลาในการแปรรูปผลไม้ต่างๆ และยังทำให้วัตถุดิบสะอาดปราศจากแมลงวันตอม โดยในอดีตใช้การนำผลไม้หรือวัตถุดิบที่จะแปรรูปใส่ภาชนะไปตากแดด ทำให้ต้องเสียเวลามาก และมีแมลงวันตอม ส่งผลให้ผลผลิตที่ได้มีจำนวนน้อย และผลิตภัณฑ์ไม่สะอาดเพียงพอ ต่อมาเมื่อมีการนำเครื่องมือดังกล่าวมาใช้ ทำให้กลุ่มสามารถแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรได้มากขึ้น (ปราณี สวัสดิ์แดง 2553) จากตัวอย่างที่ผู้วิจัยกล่าวมา แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านชุมชนมหาสวัสดิ์รู้จักเลือกและปรับใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมกับชุมชน โดยไม่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิม ทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวและเทคโนโลยีควบคู่กันไป

4.2 ผลกระทบด้านลบ

ด้านภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม

เมื่อทางชุมชนเริ่มดำเนินการท่องเที่ยวภายในชุมชน ทางสำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑลได้ให้งบประมาณสนับสนุนในการปรับปรุงภูมิทัศน์และโครงสร้างพื้นฐานของแหล่งท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น ทำทางเดินในสวน สร้างห้องสุขา และศาลาสำหรับนักท่องเที่ยวได้นั่งพัก เพื่อความสะดวกของธรรมชาติ เป็นการเพิ่มความสะอาดแก่นักท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นในชุมชนก็มีน้อย ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น นักท่องเที่ยวต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากขึ้นด้วย เนื่องจากเวลามีนักท่องเที่ยวมาเป็นกลุ่มใหญ่ ห้องสุขาและศาลาพัก จะไม่เพียงพอ ชาวบ้านในชุมชนบางส่วนต้องการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวเพิ่มเติมอีก ซึ่งจะเป็น

การทำลายความเป็นธรรมชาติของสิ่งแวดล้อม เพราะนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในชุมชนมหาสวัสดิ์ นั้นมุ่งที่จะมาชมชุมชนชนบท การประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้าน และวิถีชีวิตชุมชน

นอกจากนี้จากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่า ตามจุดท่องเที่ยวต่างๆ ของชุมชน และคลองมหาสวัสดิ์ มีการทิ้งขยะมูลฝอยนอกถังขยะที่ชาวบ้านในชุมชนจัดเตรียมไว้ให้ ซึ่งจากการสอบถามผู้ประกอบการท่องเที่ยวในชุมชน สรุปได้ว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เข้ามาท่องเที่ยวจะมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวที่ดีมาก เช่น ไม่เด็ดต้นไม้ และต้นไม้ ทั้งขยะลงในถังขยะที่ชาวบ้านเตรียมไว้ จะมีนักท่องเที่ยวส่วนน้อยเท่านั้นที่ทิ้งขยะไม่ลงถัง ซึ่งชาวบ้านในชุมชนก็ช่วยกันทำความสะอาด เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นระเบียบ ไม่ให้การท่องเที่ยวทำลายธรรมชาติของชุมชน

5. ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ ต้องคำนึงถึงปัญหา อุปสรรค และข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่อาจจะส่งผลกระทบต่อการจัดการการท่องเที่ยวได้ ทั้งนี้ เพื่อหาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข ให้การจัดการท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

จากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรร่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ จำนวน 14 คน ได้แก่ ผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวคลองมหาสวัสดิ์ จำนวน 2 คน ผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวคลองมหาสวัสดิ์ จำนวน 8 คน และเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอพุทธมณฑล จำนวน 4 คน พบว่า โดยภาพรวมชุมชนไม่ค่อยมีปัญหาใหญ่มากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีจำนวนนักท่องเที่ยวไม่มากนัก การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีการแบ่งกลุ่มกันรับผิดชอบ และมีการจัดสรรผลประโยชน์ตามที่ตั้งไว้ โดยสรุปมีปัญหาและอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้

5.1 ปัญหาเกี่ยวกับความร่วมมือในการจัดพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เจ้าของสวนหรือพื้นที่ส่วนใหญ่ ยังไม่ให้ความร่วมมือในการจัดพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมากนัก เนื่องจากชุมชนไม่สามารถกำหนดเวลาเข้าชมที่แน่นอนของนักท่องเที่ยวได้ นอกจากนี้การท่องเที่ยวแต่ละครั้งจะทำให้เจ้าของพื้นที่เหนื่อยและมีเวลาส่วนตัวน้อยลง เนื่องจากต้องคอยอยู่ต้อนรับนักท่องเที่ยว จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ออกไปทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรม เพราะได้ค่าแรงที่แน่นอนกว่า ซึ่งทางหัวหน้ากลุ่มและประธานกลุ่มท่องเที่ยวได้มีการชี้แจงและเชิญชวนให้สมาชิกในชุมชนทราบถึงประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน และการจัดสรรผลประโยชน์ของสมาชิกที่เท่าเทียมกันทุกคน

5.2 ปัญหาขยะมูลฝอย พบว่า มีขยะมูลฝอยในลำคลอง และในจุดท่องเที่ยวต่างๆ ทำให้เกิดมลพิษทางทัศนียภาพ และอาจทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกว่าการท่องเที่ยวที่นี่ไม่สะอาด รวมทั้ง

มีการบอกต่อๆ กันไป ทำให้เสียภาพลักษณ์ของชุมชน จากการที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ในการศึกษา และสังเกตจำนวนถังขยะในชุมชน พบว่า มีจำนวนน้อย และไม่ทั่วถึงในทุกพื้นที่ การแก้ปัญหา คือ ทางองค์การบริหารส่วนตำบลควรจัดหาถังขยะให้เพียงพอและวางกระจายออกตามพื้นที่ต่างๆ รวมทั้งควรมีการขอความร่วมมือจากชุมชนทุกครัวเรือนให้ทิ้งขยะลงในถังขยะที่องค์การบริหารส่วนตำบลจัดหาให้ และจัดเก็บเป็นประจำโดยชี้ให้เห็นถึงผลเสียของการทิ้งขยะไม่ถูกที่ อันจะส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมทั้งในลำคลองและพื้นที่ในชุมชน

5.3 ปัญหาการเพิ่มจุดท่องเที่ยว ทางกลุ่มคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวได้มีแนวคิดเพิ่มจุดท่องเที่ยว เพื่อสร้างความหลากหลายให้กับนักท่องเที่ยว เช่น การเลี้ยงเป็ด แต่ติดปัญหาเนื่องจากการเลี้ยงเป็ดในพื้นที่เป็นการเลี้ยงเป็ดแบบธรรมชาติ โดยปล่อยไปในบริเวณที่มีอาหารซึ่งส่วนมากจะอยู่ตามริมน้ำ หรือจะเปลี่ยนสถานที่ไปเรื่อยๆ จึงไม่สามารถจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ และอีกจุดหนึ่ง คือ จุดชมนกในอำเภอพุทธมณฑล ซึ่งมีนกป่าห่างและค้างคาวจำนวนมาก แต่ติดปัญหาว่าพื้นที่นั้นเป็นของเอกชน ถ้าเจ้าของไม่อนุญาตก็ไม่สามารถจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ และนกพวกนี้จะบินมาในพื้นที่ในบางฤดูกาลเท่านั้น ดังนั้นทางกลุ่มคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวควรเจรจากับเจ้าของพื้นที่ที่มีความพร้อมในการจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพิ่มเติม และควรจัดหากิจกรรมอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น โดยให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นด้วย

5.4 ปัญหาการขาดความรู้ด้านการท่องเที่ยวของชุมชน สมาชิกในกลุ่มการท่องเที่ยวมีความรู้เฉพาะจุดการท่องเที่ยวของตนเอง ยังขาดความรู้ในภาพรวมของแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมด บางครั้งจึงไม่สามารถให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวได้ครบถ้วน อาจจะไม่สามารถเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวไปเที่ยวยังจุดท่องเที่ยวอื่นๆ ในพื้นที่ได้ ทั้งนี้สมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวควรแก้ไขโดยการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม หรือขอรับการสนับสนุนจากเกษตรอำเภอพุทธมณฑลในการฝึกอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านในชุมชน

5.5 ปัญหาการขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ ร้านค้า และร้านอาหาร เป็นต้น จากการสังเกตพื้นที่การจัดการท่องเที่ยว พบว่า ในชุมชนขาดสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว มีห้องน้ำเฉพาะจุดท่องเที่ยวหลัก 4 จุดเท่านั้น โดยห้องน้ำเหล่านั้นเป็นห้องน้ำส่วนตัวของเจ้าของพื้นที่ จะมีเพียงจุดท่องเที่ยวนาบัวและจุดท่องเที่ยวของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรตำบลมหาสวัสดิ์ที่ได้รับงบประมาณจากเกษตรอำเภอในการก่อสร้างห้องน้ำที่เป็นมาตรฐาน นอกจากนี้ในพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งนี้มีร้านค้าเล็ก ๆ เพียง 2 – 3 ร้าน และร้านอาหารในชุมชนเพียง 1 ร้าน ดังนั้นจึงควรวางแผนแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้เหมาะสมและสอดคล้องต่อการรองรับนักท่องเที่ยวโดยไม่ขัดกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมในชุมชน

5.6 ปัญหาความไม่สม่ำเสมอของจำนวนนักท่องเที่ยว ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวจะเดินทางมาท่องเที่ยวในวันเสาร์ – อาทิตย์ หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์ แต่ถ้าเป็นวันจันทร์ – ศุกร์จะมีนักท่องเที่ยวน้อยมาก ส่วนในบางครั้งมีนักท่องเที่ยวที่เป็นนักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ สมาชิกองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น มากันเป็นจำนวนเป็นร้อย ซึ่งมากเกินไปต่อการรองรับนักท่องเที่ยวทำให้เกิดปัญหาขึ้นในบางครั้ง

ตารางที่ 4 ปัญหาและสาเหตุของปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ปัญหา	สาเหตุ
1. ความร่วมมือในการจัดพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว	1. เวลาเข้าชมไม่แน่นอน ทำให้รายได้ไม่แน่นอน 2. การกระจายผลประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรม
2. ขยะมูลฝอย	1. นักท่องเที่ยวและชาวบ้านทิ้งขยะลงในลำคลองและบริเวณโดยรอบ ก่อให้เกิดความสกปรก 2. ถึงขยะมีจำนวนน้อยและไม่ทั่วถึงทุกพื้นที่
3. การเพิ่มจุดท่องเที่ยว	พื้นที่เป็นของเอกชน ไม่สะดวกในการต้อนรับนักท่องเที่ยว
4. การขาดความรู้ด้านการท่องเที่ยว	ชาวบ้านในชุมชนมีความรู้น้อยและขาดการฝึกอบรม
5. สิ่งอำนวยความสะดวก	มีไม่เพียงพอต่อการรองรับนักท่องเที่ยวในกรณีนักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่
6. ความไม่สม่ำเสมอของจำนวนนักท่องเที่ยว	1. นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นนักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ สมาชิกองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และผู้สนใจทั่วไป ที่ทำงานในวันจันทร์ – ศุกร์ จึงสามารถเดินทางท่องเที่ยวได้ในวันเสาร์ – อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ 2. บางช่วงนักท่องเที่ยวเดินทางมาเป็นกลุ่มเป็นจำนวนมาก

ดังนั้นในการกำหนดแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องวิเคราะห์ศักยภาพทั้งภายในและภายนอก และองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร ล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายในวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารต่างๆ การสัมภาษณ์ภาคสนาม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 30 คน แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้วิธีการแบบสามเส้า คือการรวบรวมข้อมูลในเรื่องเดียวกัน โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลต่างกัน ทั้งจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมควบคู่กับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก พร้อมกับศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบ

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ โดยใช้ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารทั้งแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมในท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และแนวคิดวิสาหกิจชุมชน มาวิเคราะห์ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และอื่นๆ เพื่ออธิบายวิธีการหรือกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

1. สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร ล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม สามารถสรุปได้ดังนี้

1.1 ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์เป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยว

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาใน 3 ประเด็นหลัก คือ สิ่งดึงดูดใจ การเข้าถึง และสิ่งอำนวยความสะดวกภายในชุมชน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์มีองค์ประกอบที่เหมาะสมสำหรับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2 ด้าน คือ ด้านสิ่งดึงดูดใจ และด้านการเข้าถึง ส่วนด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวยังต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาต่อไป

ด้านสิ่งดึงดูดใจ จากการศึกษา พบว่า ชุมชนมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน คือ คลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งเป็นสายน้ำสายหลักของชุมชน มีเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตริมน้ำสองฝั่งคลอง ความใกล้ชิดกับธรรมชาติที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร วิถีชีวิตของชุมชน และสิ่งดึงดูดใจที่โดดเด่นของชุมชนแห่งนี้คือการประการหนึ่ง คือ การประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เช่น การทำสวนผลไม้ การทำสวนกล้วยไม้ การทำนาบัว และสิ่งสำคัญที่เอื้อให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชนได้ คือ อรัญสยัมมิตรของชาวบ้านที่ยินดีต้อนรับนักท่องเที่ยว

ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว จากการศึกษา พบว่า ชุมชนมีศักยภาพในด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว โดยพิจารณาได้จากที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร ทั้งยังมีความสะดวกสบายในการคมนาคม นักท่องเที่ยวสามารถเลือกรูปแบบการเดินทางได้หลากหลายทั้งทางรถยนต์และรถโดยสารประจำทาง โดยมีระยะทางไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครมากนัก ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์จึงเป็นทางเลือกหนึ่งของนักท่องเที่ยวที่ตัดสินใจท่องเที่ยวไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวที่พักในกรุงเทพมหานครหรือจังหวัดใกล้เคียงสามารถท่องเที่ยวแบบไปเช้า - เย็นกลับได้ในวันเดียว ประกอบกับการท่องเที่ยวสามารถทำได้ตลอดทั้งปีเนื่องจากน้ำในลำคลองไหลเวียนสม่ำเสมอและมีระดับน้ำคงที่ จึงทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว จากการศึกษา พบว่า ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์มีโครงสร้างพื้นฐานทางสาธารณูปโภคที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวขนาดกลุ่มเล็กและกลุ่มกลางได้เป็นอย่างดี แต่สิ่งอำนวยความสะดวกภายในชุมชนที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอต่อการรองรับนักท่องเที่ยวขนาดกลุ่มใหญ่ ดังนั้นจำเป็นต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจากการเข้าไปสำรวจในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งพบว่า มีห้องน้ำไว้บริการนักท่องเที่ยวเพียงแห่งเดียว คือ กลุ่มกิจกรรมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ โดยมีห้องน้ำชาย 1 ห้อง และห้องน้ำหญิง 1 ห้อง ซึ่งยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและยังขาดผู้ดูแลรับผิดชอบในเรื่องความสะดวกของห้องน้ำ ส่วนเรื่องปริมาณถังขยะ มีการตั้งวางถังขยะไม่ทั่วถึง และเป็นถังขยะที่มีขนาดใหญ่แบบมีล้อลากทำให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่สวยงามในแหล่งท่องเที่ยว ส่วนในด้านป้ายบอกทางมายังวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรท่องเที่ยวชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์นั้นมีความชัดเจนสามารถอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวให้เข้าถึงได้ง่าย และการให้บริการของเรือน้ำเที่ยว พบว่า เรือที่ให้บริการส่วนมากมีที่นั่งระหว่างแถวแคบ เสื่อชูชีพที่ให้บริการบางตัวอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถใช้งานได้ อย่างสมบูรณ์ สีสนิมสอและมีราขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีข้อเสนอแนะให้ปรับปรุงและพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกให้เพียงพอและถูกสุขลักษณะ

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนกำลังอยู่ในกระแสความนิยมของคนไทยในสังคมสมัยใหม่ที่ต้องการหลีกเลี่ยงจากภาวะเร่งรีบและการแข่งขันของสังคมเมือง หันกลับมาสู่ธรรมชาติ นักท่องเที่ยวที่เข้ามาจะเน้นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เรียบง่ายปราศจากการปรุงแต่งที่ขัดจากธรรมชาติ ดังนั้นการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนจึงควรจัดกิจกรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของท้องถิ่นแบบดั้งเดิม

1.2 ผู้นำชุมชนและวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรท่องเที่ยวชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์มีความสามารถและศักยภาพ

ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์มีแกนนำชุมชนทั้งที่เกิดจากการแต่งตั้งและเกิดตามธรรมชาติที่สามารถทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม มีวิสัยทัศน์ มีภาวะผู้นำ มีความรู้และความสามารถที่หลากหลาย ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการสร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนด้วยตนเอง นอกจากนี้ผู้นำชุมชนและวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรท่องเที่ยวชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์สามารถประสานงานกับองค์กรภาครัฐที่ให้การสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนได้ดี จนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนและองค์กรท้องถิ่น

1.3 ชาวบ้านคลองมหาสวัสดิ์มีการรวมกลุ่มกันในชุมชน

ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีการพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกันแบบระบบเครือญาติ ชาวบ้านให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมด้านอาชีพ เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ กลุ่มนาบัว กลุ่มสวนผลไม้ และกลุ่มสวนกล้วยไม้ เพื่อการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนในรูปแบบของคณะกรรมการ มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกันอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ยังพบว่าสมาชิกของกลุ่มต่างๆ ของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรท่องเที่ยวชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ได้เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่เกิดจากการทำกิจกรรม มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมหรือดำเนินงาน การเลือกผู้นำ ซึ่งในการทำงานจะมีการกระจายบทบาทการทำงานให้กับสมาชิกเท่าเทียมกันตามความสามารถของแต่ละคน โดยวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรแห่งนี้มีคณะกรรมการที่ทำงานในหน้าที่ต่างๆ อย่างชัดเจน

1.4 ชุมชนได้ร่วมกันออกกฎระเบียบเพื่อปกป้อง รักษาสภาพแวดล้อม และแหล่งท่องเที่ยวให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป

ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์มีศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว เช่น วิถีชีวิต ริมฝั่งคลอง นาบัว สวนผลไม้ สวนกล้วยไม้ การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น การจัดการ

ท่องเที่ยวในพื้นที่ชาวบ้านได้คำนึงถึงความสามารถในการรองรับได้ของชุมชน การรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนไว้ ดังนั้นการจัดกิจกรรมใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวชาวบ้านจะร่วมกันออกกฎระเบียบโดยคำนึงถึงศักยภาพของชุมชน เพื่อไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน จากการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนในระดับน้อย และการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ส่งผลกระทบในทางลบกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน อีกทั้งยังทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้รับการดูแลมากขึ้น ชาวบ้านมีความตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งน้ำมากขึ้น เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ให้คงสภาพความสมบูรณ์สืบต่อไป เพื่อเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยว ทำให้ชาวบ้านมีจุดหมายในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้น เนื่องจากเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจเป็นอย่างมาก หากทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลง นักท่องเที่ยวก็จะไม่เดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนอีก

1.5 ชุมชนมีวิธีการจัดการการท่องเที่ยว

ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์เป็นชุมชนที่มีวิธีการจัดการการท่องเที่ยว โดยมีวัตถุประสงค์คือ ต้องการให้คนภายในชุมชนมีส่วนร่วมทุกชั้นตอน เพื่อให้คนภายในชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกัน โดยผ่านการทำงานเป็นกลุ่มต่างๆ ร่วมมือกันเพื่อดูแลในเรื่องการจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว โดยสามารถสรุปวิธีการจัดการการท่องเที่ยวเป็นกระบวนการต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

1.5.1 ความเป็นมาและการก่อตั้ง วิทยาลัยชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรแห่งนี้มีจุดเริ่มต้นจากแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตร ในปี พ.ศ. 2543 โดยการก่อตั้งในครั้งแรกชาวบ้านให้ความสนใจน้อยมาก แต่พอเวลาผ่านไปชาวบ้านเริ่มเล็งเห็นความสำคัญของการทำงานเป็นกลุ่ม จึงรวมกลุ่มตามอาชีพและความถนัดร่วมกันจัดทำโครงการท่องเที่ยวภายในชุมชน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำ และสำนักงานเกษตรอำเภอยางชุมน้อยเป็นผู้ประสานงาน

1.5.2 การจัดโครงสร้างและวิธีการสรรหา โครงสร้างของวิทยาลัยชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ไม่มีความซับซ้อนมากนัก เป็นโครงสร้างที่เกิดจากความคิดของชาวบ้าน ประกอบด้วยประธาน รองประธาน เลขานุการ ทรัพย์สิน ประชาสัมพันธ์ และคณะกรรมการ ในส่วนของวิธีการสรรหาจะใช้วิธีแบบประชาธิปไตย โดยให้สมาชิกในกลุ่มต่างๆ มีส่วนร่วมในการเสนอชื่อและลงคะแนน เพื่อเลือกคณะกรรมการบริหารกลุ่มด้วยตัวสมาชิกเอง

1.5.3 การวางแผนภายในวิทยาลัยชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ การวางแผนด้านบุคลากร ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ต้องการบุคลากรในด้านการจัดการการท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก แต่ยังขาดกลุ่มคนทำงานกลุ่มใหม่ๆ เข้ามาร่วมมือในการจัดการการท่องเที่ยว สังเกตได้จากการจัดการในเรื่องการท่องเที่ยวจะมีบุคลากรเพียงไม่กี่คนเป็น

คนทำงาน ดังนั้นทางวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์จึงมีความต้องการบุคลากรที่มีความสามารถเข้ามาช่วยกันจัดการท่องเที่ยว โดยเน้นไปที่กลุ่มเยาวชนที่อยู่ในชุมชนมหาสวัสดิ์นั่นเอง

การวางแผนด้านการตลาด วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรแห่งนี้มุ่งที่จะให้บริการภายในชุมชนให้มีคุณภาพเป็นหลัก และอาศัยกลุ่มต่างๆ ผลิตผลงานให้มีคุณภาพ และเมื่อมีการนำสินค้าออกไปแสดงตามงานต่างๆ ก็เปรียบเสมือนเป็นการโฆษณาการท่องเที่ยวของชุมชนอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีการทำแผ่นพับแสดงกิจกรรมและสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนแจกในงานท่องเที่ยวต่างๆ ด้วย

1.5.4 การดำเนินงาน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์มีการดำเนินงานภายใต้การตัดสินใจของคณะกรรมการภายในกลุ่ม และอาศัยกลุ่มต่างๆ เข้ามาจัดการร่วมกันในเรื่องของการท่องเที่ยว โดยกลุ่มต่างๆ มีลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้คือ กลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนกล้วยไม้ กลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนผลไม้ กลุ่มกิจกรรมการพาชมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์ กลุ่มกิจกรรมการพาชมนาบัว และกลุ่มกิจกรรมพนักงานขับเรือ แต่ละกลุ่มทำกิจกรรมภายในกลุ่มของตนเอง และมีส่วนช่วยในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนร่วมกัน มีการนัดประชุมอย่างเป็นทางการเดือนละ 1 ครั้ง นอกจากนี้ยังมีการประชุมแบบไม่เป็นทางการในวงสนทนากลุ่มย่อยอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น ทั้งทางด้านนโยบายและการปฏิบัติ ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์อาศัยกลุ่มต่างๆ ของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์เป็นเสมือนตัวแทนของชาวบ้านทั้งชุมชนในการต้อนรับนักท่องเที่ยว รวมไปถึงการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

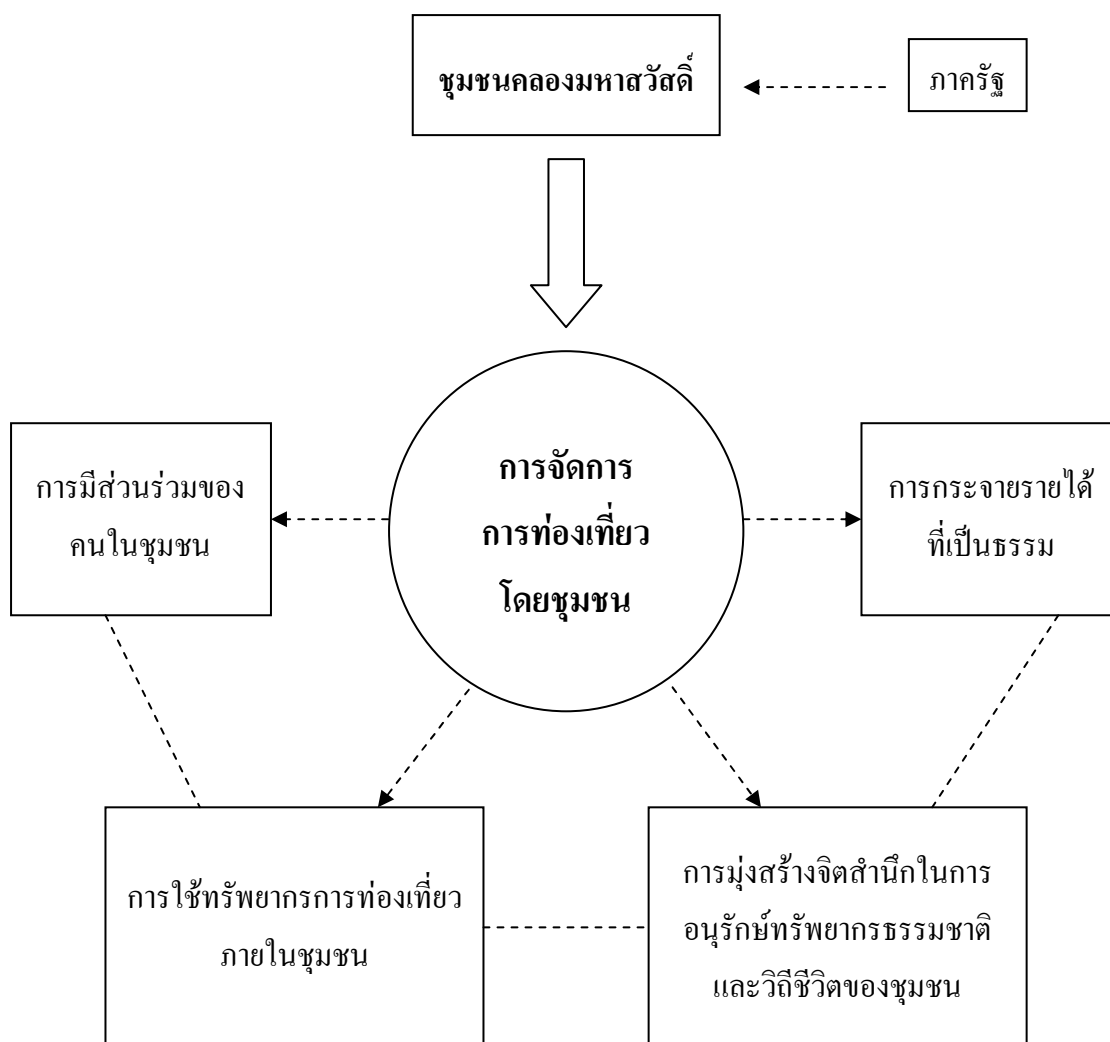
1.5.5 การประสานงานของชุมชน มีการประสานงานทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน การประสานงานภายในชุมชนจะมีศูนย์บริการการท่องเที่ยวเกษตรเลียบคลองมหาสวัสดิ์ที่ทำหน้าที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวแก่กลุ่มต่างๆ ภายในวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ ส่วนการประสานงานภายนอกชุมชน ส่วนใหญ่เป็นการประสานงานระหว่างชุมชนกับองค์กรภาครัฐในเรื่องของการขอความร่วมมือในการให้ความรู้แก่สมาชิกในชุมชน และการขอความร่วมมือในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในชุมชน

1.5.6 การควบคุมการดำเนินงาน ชุมชนดำเนินงานโดยยึดหลักสำคัญ 2 ประการ คือ

1.5.6.1 เป็นกิจกรรมที่ไม่มุ่งหวังรายได้เป็นหลัก แต่มุ่งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชุมชนโดยการผสมผสานการประกอบอาชีพ การอนุรักษ์ธรรมชาติ และการท่องเที่ยวเป็นเรื่องเดียวกัน

1.5.6.2 มีการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างโปร่งใสและเป็นธรรม ในเรื่องของการจัดสรรผลประโยชน์ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว ไม่ได้เป็นหน้าที่ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือพิจารณาแต่ในรูปของรายได้ที่เข้าชุมชนเท่านั้น ผลประโยชน์ที่มาจากจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นเรื่องของกลุ่มทุกกลุ่มที่ต้องจัดสรรรายได้อย่างเป็นธรรม โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ ที่จัดขึ้นมุ่งเน้นไปที่การเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งชาวบ้าน หน่วยงานภาครัฐ และนักท่องเที่ยว เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

จากการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดนครปฐม ทำให้ผู้วิจัยทราบถึงแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรแห่งนี้ ซึ่งมีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวภายในชุมชนเพื่อจัดการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนมุ่งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชนควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวภายในชุมชน ดังภาพที่ 37

ภาพที่ 37 การจัดการการทอ่งเที่ยวโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนทอ่งเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอบางพลี จังหวัดนครปฐม

2. อภิปรายผล

การทอ่งเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนทอ่งเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอบางพลี จังหวัดนครปฐมนั้น เริ่มต้นจากการตั้งวิสาหกิจชุมชนเป็นการประกอบการขนาดเล็กเพื่อจัดการ “ทุนของชุมชน” อย่างสร้างสรรค์และพึ่งตนเอง สอดคล้องกับแนวคิดของเสรี พงศ์พิศ ที่กล่าวว่า วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการขนาดเล็กเพื่อจัดการทุนชุมชนอย่างสร้างสรรค์และพึ่งตนเอง ทุนชุมชนมีทั้งทุนที่เป็นเงิน ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทุนที่เป็นผลผลิต ทุนความรู้ ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นพี่เป็นน้อง และความ

ไว้วางใจกันของชุมชน ถือเป็นการทำการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งเป็นหัวใจหลักประการหนึ่งของของการท่องเที่ยวโดยชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของพจนานวนศรี ที่ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับหลักการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ว่า ชุมชนต้องเป็นเจ้าของ ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง ยกย่องคุณภาพชีวิต ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่าง เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่กันท้องถิ่น และมีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน การท่องเที่ยวในลักษณะนี้จะนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ยั่งยืนต่อไป

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวเฉพาะบางกลุ่ม ยังไม่เป็นที่รู้จักอย่างทั่วถึง ซึ่งในส่วนนี้ชุมชนก็อาจจำเป็นต้องมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อขอรับการสนับสนุนในด้านต่างๆ ที่ชุมชนยังขาดอยู่ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือหรือสนับสนุนในสิ่งที่ชุมชนขาดแคลนหรือไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง รวมถึงการจัดสรรงบประมาณเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ภาครัฐสามารถให้การสนับสนุนได้ ซึ่งการช่วยเหลือหรือสนับสนุนของภาครัฐต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของคนในชุมชนเป็นสำคัญ ฉะนั้นการดำเนินการใดๆ ต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

จากการศึกษา การท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ พบว่า ปัจจัยสำคัญที่จะสามารถพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ คือ การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งในปัจจุบันเป็นในทิศทางที่ดีแล้ว คือขณะนี้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวใน 4 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน ทั้งการวางแผนด้านบุคลากรในด้านการจัดการการท่องเที่ยว และการวางแผนการตลาด การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน การมีส่วนร่วมในการประสานงานทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน และการมีส่วนร่วมในการควบคุมการดำเนินงาน ซึ่งรวมถึงมีการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างโปร่งใสและเป็นธรรม แต่หากต้องการให้เป็นการมีส่วนร่วมในทิศทางที่ดีขึ้น ควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในขั้นตอนอื่นๆ ด้วย คือ การมีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจ ค้นหาสาเหตุของปัญหาที่มีในชุมชนและการติดตามประเมินผลงานที่ดำเนินการไปแล้ว เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานหรือการระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนในการวางแผนแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น จากการศึกษาการดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ยังพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน เป็นไปในลักษณะผิวเผิน มีการค้าขายผลผลิตทาง

การเกษตรและการให้บริการอื่นๆ เพียงเล็กน้อย ผลตอบแทนที่ได้คือรายได้ที่ให้กับผู้เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น เจ้าของจุดท่องเที่ยว พนักงานขับเรือ เป็นต้นโดยไม่มีเมื่อนำเอารายได้จากการท่องเที่ยวโดยชุมชนไปพัฒนาส่วนอื่นๆ ในชุมชน การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเป็นหน้าที่ของเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวเป็นผู้กำหนด ไม่มีการกำหนดทิศทางนโยบายหรือแนวทางในการปฏิบัติร่วมกันของแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน ลักษณะของการมีส่วนร่วมส่วนใหญ่เป็นไปใน 2 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมและการมีส่วนร่วมในการร่วมรับผลประโยชน์ ส่วนขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาและการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ยังไม่มีให้เห็นเป็นรูปธรรม นอกจากนี้แล้วปัญหาที่พบในชุมชน คือ การขาดความรู้ความเข้าใจของคนในชุมชนทั้งในด้านการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วม การบริหารจัดการ จึงควรมีการดำเนินการในด้านนี้ด้วย แต่สิ่งที่ควรตระหนักในการแก้ปัญหา คือ การท่องเที่ยวไม่ได้ส่งผลกระทบทางบวกและทางลบโดยตรงกับทุกคน บางคนอาจได้รับผลกระทบมากหรือน้อยแตกต่างกันไป ฉะนั้นการเข้าไปส่งเสริมการมีส่วนร่วมควรเข้าไปให้เหมาะสมกับคน และระดับของผลประโยชน์หรือผลกระทบทางลบที่แต่ละคนจะได้รับ

ส่วนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวในพื้นที่ต้องมีวัตถุประสงค์ในการเดินทางมาท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้จากทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น มากกว่าการเดินทางมาท่องเที่ยวเพื่อจับจ่ายซื้อสินค้าเพียงอย่างเดียว ซึ่งรวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการประสานงานการจัดการท่องเที่ยวด้วย ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ควรเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ ศึกษาทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตของคนในชุมชน กระบวนการในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้น ทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกัน ชุมชนรักและหวงแหนทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีอยู่ เกิดการเรียนรู้ในการอนุรักษ์และปกป้องทรัพยากรของชุมชนให้คงอยู่ชุมชน หรือเกิดความเสื่อมถอยได้ช้า ในที่สุดหากชุมชนสามารถรักษาเอกลักษณ์ของตนเองไว้ได้จะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ได้เรียนรู้และค้นพบทุนของชุมชนที่เป็นทั้งทุนทางทรัพยากร ทุนทางความรู้และภูมิปัญญาและทุนทางสังคม ส่งผลให้ชุมชนสามารถจัดการภายในชุมชนได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภาครัฐในทุกๆ เรื่อง แต่รัฐจะเป็นผู้เข้ามาช่วยเหลือในส่วนที่ขาดไปของชุมชน ซึ่งจะทำให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหา และผ่านอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดจากการดำเนินงานไปได้ กลายเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนต่อไป

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

3.1.1 ผลการศึกษาพบว่า งบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐตั้งแต่ปี 2545 มีจำนวนลดน้อยลง และการสนับสนุนด้านอื่นๆ ไม่มีความสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวควรส่งเสริมให้เป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป โดยภาครัฐควรสร้างความเข้าใจร่วมกันกับชุมชนให้เข้าใจถึงหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ว่าเป็นประโยชน์และเป็นกิจกรรมระยะยาวที่จะสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ การจัดการการท่องเที่ยวควรให้เป็นไปในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป รักษาสภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตของชุมชน ให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวให้เกิดการบอกต่อเผยแพร่ และกลับมาท่องเที่ยวอีกอันจะทำให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

3.1.2 ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนคลองมหาสวัสดิ์แห่งนี้มีการเลือกรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นชุมชนที่สนใจควรหารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน เพราะแต่ละพื้นที่มีสภาพแวดล้อม เอกลักษณ์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต และจุดดึงดูดที่แตกต่างกัน

3.1.3 ผลการศึกษาพบว่า มีนักเรียน นักศึกษาจำนวนมากเข้ามาศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวมหาสวัสดิ์ ดังนั้นควรให้การสนับสนุนแหล่งท่องเที่ยวคลองมหาสวัสดิ์เป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปในด้านการสร้างความเข้มแข็ง การมีส่วนร่วมของชุมชน และการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.2.1 ควรมีการศึกษาถึงขีดความสามารถในการรองรับของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อให้การท่องเที่ยวไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในอนาคต

3.2.2 ควรมีการศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในการเดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนี้ เพื่อชุมชนจะได้ใช้เป็นข้อมูลและแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนต่อไป

3.2.3 ควรศึกษาการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทั้งทางเรือและทางบกเชื่อมโยงระหว่างชุมชนคลองมหาสวัสดิ์และชุมชนอื่นๆ โดยรอบ เพื่อเพิ่มจุดท่องเที่ยวที่ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว

3.2.4 ควรมีการศึกษาแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์ ระดับการมีส่วนร่วมที่ควรจะเป็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ วิธีการที่จะสร้างการมีส่วนร่วม รวมถึงการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึงให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

3.2.5 ควรศึกษาถึงบทบาทของภาครัฐทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงองค์กรเอกชนต่อการสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน

3.2.6 ควรศึกษาเรื่องของการวางแผนพัฒนาชุมชนริมคลองมหาสวัสดิ์ แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสม เพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน. คู่มือการปฏิบัติงานวิสาหกิจชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2546.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548. กรุงเทพฯ : ฝ่ายเผยแพร่เอกสาร กรมส่งเสริมการเกษตร, 2548.
- _____. วิสาหกิจชุมชน [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 9 กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www.doae.go.th/indexhome.asp>
- กรมส่งเสริมการเกษตร. สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. วิสาหกิจชุมชน โดยชุมชนเพื่อชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2548.
- กาญจนา แก้วเทพ. การศึกษาชุมชน [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 9 กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก <http://teacher.snru.ac.th/pathumthip/admin/document/userfiles/SAED.pdf>
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ททท. มอบรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย ปี 2550 เพื่อเฉลิมพระเกียรติ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 5 กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก http://www.citiservice.net/forum/index.php?topic=14945.0;prev_next=next
- _____. ท่องเที่ยวเกษตรทั่วไทย (Agro Tourism). กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2546.
- _____. นโยบายด้านการท่องเที่ยวและบริการของรัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 5 กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก http://www.etatjournal.com/upload/249/Abhisit_Tourism_Policy.pdf
- _____. สถานการณ์การเข้าพักแรมตามสถานที่พักแรมในประเทศไทย [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 5 กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก <http://www2.tat.or.th/tat/e-journal>
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กองวางแผนโครงการ. รายงานสรุปนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. กรุงเทพฯ : กองวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กองอนุรักษ์. แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : บริษัท อัลซ่า จำกัด, 2544.
- โครงการการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ. การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ : โครงการการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2540.

- จดี เศรษฐอำนาจ. หัวหน้ากลุ่มกิจกรรมการพาสวนผลไม้. สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2553.
- _____. หัวหน้ากลุ่มกิจกรรมการพาสวนผลไม้. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2553.
- จัญ กลิ่นแพทยกิจ. สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2553.
- จิตติ มงคลชัยอรัญญา. การท่องเที่ยวชุมชน [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 15 กันยายน 2552 เข้าถึงได้จาก <http://www.dasta.or.th/dasta/th/multimedia/detail.php?id=10&SystemModuleKey=tip>
- แจ่ม สวัสดิ์โต. ผู้นำกลุ่มกิจกรรมการพาสวนนาบัว. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2553.
- ฉัตรมงคล อ่อนสัมพันธ์. นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร. สัมภาษณ์, 29 มกราคม 2553.
- _____. นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร. สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2553.
- เจลิยว บุรีภักดี และคณะ. ชุมชนวิชาการวิจัยชุมชน (Community Research Study). นนทบุรี : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2545.
- หุบ คชเวช. ผู้นำกลุ่มกิจกรรมการพาสวนกล้วยไม้. สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2553.
- _____. ผู้นำกลุ่มกิจกรรมการพาสวนกล้วยไม้. สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2553.
- หุติกร อุบลจินดา. สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2553.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ พิทยา ว่องกุล. “คำประกาศแห่งยุคสมัย.” ใน เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก, 38- 39. นรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด, 2545.
- ณัฐพัชร ทองคำ. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร เขตทวีวัฒนา [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 9 กันยายน 2553. เข้าถึงได้จาก http://www2.sac.or.th/databases/museumdatabase/detail_museum.php?get_id=01-118
- ทิพย์ภา คชเวช. สมาชิกกลุ่มกิจกรรมการพาสวนกล้วยไม้. สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2553.
- ชนะ พลายโต. เจ้าพนักงานการเกษตรชำนาญการ. สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2553.
- ธัญพร วนิชฤทธา. “การจัดการความรู้ในชุมชน : กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสาคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.
- นำชัย ทนุผล. รายงานการวิจัยเรื่อง การสนองตอบของประชาชนที่มีต่อโครงการพัฒนาท้องถิ่น ระยะที่ 2. เชียงใหม่ : สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้, 2529.
- นุกูล ชมพูนิช. วัฒนธรรมลุ่มน้ำนครชัยศรี. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2540.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การตลาดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

_____. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism Development). กรุงเทพฯ : บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, 2548.

ประทุม สวัสดิ์น้า. อดีตประธานกลุ่มบริการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอพุทธมณฑล. สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2553.

ปราณี กลิ่นแพทยกิจ. สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2553.

ปราณี สวัสดิ์แดง. ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2553.

_____. ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2553.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

พจนา สวนศรี. คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Handbook). กรุงเทพฯ : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2546.

พรพิมล เกลิมมีประเสริฐ. “วิสาหกิจชุมชน.” วารสารคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม 2, 4 (พฤศจิกายน - กุมภาพันธ์ 2549) : 46-48.

พรพิมล เกลิมมีประเสริฐ และคณะ. การวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 2547.

มนูญ นราสดีไส. ประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2553.

_____. ประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2553.

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. “การท่องเที่ยวชุมชน.” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง การท่องเที่ยว นิเวศ การท่องเที่ยวชุมชน เสนอที่ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร กรุงเทพมหานคร, 2548. (อัดสำเนา)

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. โครงการวิจัยยุทธศาสตร์การพัฒนาริเวณเหนือเขื่อนภูมิพลเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. ม.ป.ท., 2548.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช. คณะวิทยาการจัดการ. เอกสารการสอนชุดวิชาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource Management) หน่วยที่ 9 – 15. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาราช, 2545.

- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช. คณะวิทยาการจัดการ. เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (Introduction to Tourism Industry) หน่วยที่ 8-15. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2544.
- _____. เอกสารการสอนชุดวิชา การจัดการทรัพยากร การท่องเที่ยว (Tourism Resource Management) หน่วยที่ 1- 8. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2545.
- _____. เอกสารการสอนชุดวิชา การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource Management) หน่วยที่ 9- 15. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2545.
- มินตรา ติณปริญญ์. “การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริเวณเทศบาล ตำบลอัมพวา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาการวางแผนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- ราไพพรรณ แก้วสุริยะ. “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เสนอที่ศูนย์แสดงสินค้านานาชาติอิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัด นนทบุรี 24 พฤศจิกายน 2543. (อัดสำเนา)
- วัฒนา เทียมปฐุม. เรื่องเล่าชาวคลอง 150 ปี “มหาสวัสดิ์” [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 15 กันยายน 2553. เข้าถึงได้จาก http://www.khaosod.co.th/view_news.php?newsid=TUROb1IYQXdNekEzTURNMU13PT0=§ionid=TURNeE53PT0=&day=TWpBe1DMHdNeTB3Tnc9PQ
- วันชัย นิลวงศ์. เกษตรอำเภอพุทธมณฑล. สัมภาษณ์, 29 มกราคม 2553.
- _____. เกษตรอำเภอพุทธมณฑล. สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2553.
- วันชัย สวัสดิ์แดง. รองประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2553.
- วิมล จิโรจน์พันธ์, ประชิด สกฤษณ์พัฒน์ และ อุดม เขยกิจวงศ์. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาว, 2548.
- วิไล สวัสดิ์ไธ. สมาชิกกลุ่มกิจกรรมการพาทนนาบัว. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2553.
- วีระพล ทองมา และ ประเจต อานาจ. รายงานผลการวิจัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เรื่อง ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อประชาชนในพื้นที่ตำบลแม่แรม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ม.ป.ท., 2547.

วุฒิชชาติ สุนทรสมัย และ เกศริน อิ่มเล็ก. การศึกษาคุณภาพการบริการที่พักแรมแบบโฮมสเตย์ของ
ภาคตะวันออก : การพัฒนาศักยภาพความเข้มแข็ง และความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิง
นิเวศและการประกอบธุรกิจด้านการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการ
วิจัยแห่งชาติ, 2550.

ศูนย์บริการท่องเที่ยวเกษตร อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. “ท่องเที่ยวเกษตรสวนเลียบคลอง
มหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม.” ม.ป.ท., ม.ป.ป. (แผ่นพับ)

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. การท่องเที่ยวโดยชุมชน [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 1 กันยายน 2552.
เข้าถึงได้จาก <http://www.cbt-i.org/travel.php>

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. คณะเทคโนโลยีการเกษตร. การท่องเที่ยว
เชิงเกษตร [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 5 กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก
[http://www.kmitl.ac.th/agritech/nutthakorn/04090035_2202/multiweb/agrotour/
profile.htm](http://www.kmitl.ac.th/agritech/nutthakorn/04090035_2202/multiweb/agrotour/profile.htm)

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานฉบับสุดท้ายเรื่องการศึกษาเพื่อ
กำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล. กรุงเทพฯ : ศูนย์บริการวิชาการ
สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2541

_____. รายงานขั้นสุดท้ายเรื่องการศึกษาการกำหนดแนวทางการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวเชิง
เกษตร (Agrotourism). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
แห่งประเทศไทย, 2543.

_____. การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ. กรุงเทพฯ :
ศูนย์บริการวิชาการสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2544.

สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. “วิสาหกิจชุมชน.” เอกสารประกอบการอบรมเรื่อง มิติใหม่ในการ
พัฒนาประชาคมเข้มแข็ง ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง 27 – 28 พฤศจิกายน 2545. (อัดสำเนา)

สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2533.

สฤกษ์ แสงอรัญ. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือเชิงนิเวศ (Ecotourism) [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 19
กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก : http://www.dnp.go.th/NPO/html/Tour/Eco_Tour.html

สมใจ นราศศิ. ทรัพย์สินวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรท่องเที่ยวชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์.
สัปดาห์, 20 มีนาคม 2553.

สมชัย เบญจขย. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 18 กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก
<http://masterorg.wu.ac.th/file/step-20081113-163147-raJQf.doc>

สมบุญ สวัสดิ์จัน. สมาชิกกลุ่มกิจกรรมการพาชมสวนผลไม้. สัปดาห์, 26 สิงหาคม 2553.

สมปอง สวัสดิ์คุ้ม. สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2553.

สมลักษณ์ พิภพม. นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ. สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2553.

ตั้งเวียง แสงสินทรัพย์. รองประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม

สารานุกรมเสรี. ถนนบรมราชชนนี [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อวันที่ 15 กันยายน 2553. เข้าถึงได้จาก

<http://th.wikipedia.org/wiki>

สำนักงานเกษตรอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. “จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรท่องเที่ยวชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์.” ธันวาคม 2552. (พิมพ์ดีด)

สำนักงานพุทธมณฑล. ความเป็นมาพุทธมณฑล [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 11 กันยายน 2553.

เข้าถึงได้จาก http://bbc.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=216&Itemid=165

สาออย แสงสินทรัพย์. สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2553.

สินธุ์ สโรบล. การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 13 มีนาคม 2554. เข้าถึงได้จาก

<http://www.vcharkarn.com/varticle/38304>

สินธุ์ สโรบล และ อุดร วงษ์ทับทิม. “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ.”

ใน การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ, 235- 236.

สินธุ์ สโรบล, บรรณาธิการ. เชียงใหม่ : วนิดา เพรส, 2546.

_____. “แนวทางในการสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.” ใน การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ, 252- 254. สินธุ์ สโรบล, บรรณาธิการ. เชียงใหม่ : วนิดา เพรส, 2546.

สุภาวดี นุ่มของไย. ประชาสัมพันธ์วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรท่องเที่ยวชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2553.

เสรี พงศ์พิศ. วิธีคิด วิธีทำ แผนชีวิต เศรษฐกิจชุมชน. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2550.

โสภา ยอดเกลี้ยง. นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ. สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2553.

อาภรณ์ ช้อยประเสริฐ. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ตำบลมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2553.

อำไพ สวัสดิ์โต. สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2553.

อุทัยวรรณ พุ่มประดิษฐ์. เจ้าพนักงานธุรการปฏิบัติการ. สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2553.

อุทุมพร ศรีสดีไธ. สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2553.

อุบล สวัสดิ์จุ่น. สมาชิกกลุ่มกิจกรรมการพาสวนผลไม้. สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2553.

- อุบลวรรณ ประดับสุข. การเรียนรู้และประสบการณ์เรื่องการท่องเที่ยวโคชุมชนจาก สกว. (ภาค)
[ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 2 กันยายน 2552. เข้าถึงได้จาก [http://www.etatjournal.com/
upload/143/25493_2.pdf](http://www.etatjournal.com/upload/143/25493_2.pdf)
- อุไร สวัสดิ์แดง. สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมหาสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2553.
- อุษา มาเมืองมน. สมาชิกกลุ่มกิจกรรมการพาชนนาบัว. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2553.
- อู๋ สุขสมัย. พนักงานขับเรือและนำชม. สัมภาษณ์, 29 มกราคม 2553.
- เอกลักษณ์ ทองเสมียน. “การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ :
กรณีศึกษาน้ำตกเก้าโจน ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี.” วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.
- โอฬาร พิทักษ์. วิสาหกิจชุมชน ใหู้คิด ู้บริหารจัดการ. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2548.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แนวคำถามในการวิจัยเพื่อใช้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก

แนวคำถามในการวิจัยเพื่อใช้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก
เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน
วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์
อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม
(สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลัก- กลุ่มผู้ริเริ่ม)

วันที่ให้สัมภาษณ์

วันที่ เดือน พ.ศ. เวลา

สถานที่สนทนา

ประเด็นคำถาม มีดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้ข้อมูลหลัก

1.1 อาชีพหลัก

1.2 อาชีพเสริม

1.3 รายได้ต่อเดือน

1.4 รายจ่ายต่อเดือน

1.5 การเป็นสมาชิกของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบ

คลองมหาสวัสดิ์

1.6 ท่านมีญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้โดยไม่ได้อาศัยอยู่บ้านเดียวกับท่านหรือไม่
มีกี่คน ชื่ออะไรบ้าง

1.7 สมาชิกในครอบครัวของท่านไปทำงานที่อื่นหรือไม่ ทำอาชีพอะไร

2. ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

2.1 ความเป็นมาของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

2.1.1 สาเหตุของการก่อตั้ง

2.1.2 ผู้ริเริ่ม

2.1.3 กระบวนการในการจัดตั้ง

2.1.4 จำนวนสมาชิก

แนวคำถามในการวิจัยเพื่อใช้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก
เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน
วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์
อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม
(สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลัก- กลุ่มชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว)

วันที่ให้สัมภาษณ์

วันที่ เดือน พ.ศ. เวลา

สถานที่สนทนา

ประเด็นคำถาม มีดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้ข้อมูลหลัก

1.1 อาชีพหลัก

1.2 อาชีพเสริม

1.3 รายได้ต่อเดือน

1.4 รายจ่ายต่อเดือน

1.5 การเป็นสมาชิกของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์

1.6 ท่านมีญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้โดยไม่ได้อาศัยอยู่บ้านเดียวกับท่านหรือไม่ มีกี่คน ชื่ออะไรบ้าง

1.7 สมาชิกในครอบครัวของท่านไปทำงานที่อื่นหรือไม่ ทำอาชีพอะไร

2. ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ (ประวัติศาสตร์ชุมชน) และการเปลี่ยนแปลง

2.1 การก่อตั้งและประวัติศาสตร์ชุมชน

2.2 สภาพทางภูมิศาสตร์

2.3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชน

2.4 กลุ่มและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

2.5 ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.6 การประกอบอาชีพ

2.7 ปัญหาของชุมชน

2.8 ทูทางสังคม

3. ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในปัจจุบัน

3.1 การจัดโครงสร้างวิสาหกิจชุมชนและการแบ่งหน้าที่

3.1.1 แผนผังโครงสร้างองค์กร

3.1.2 วิธีการสรรหาประธาน

3.1.3 วิธีการสรรหาคณะกรรมการในแต่ละด้าน

3.1.4 ระเบียบข้อบังคับภายในกลุ่ม

3.2 การวางแผนภายในกลุ่ม

3.3 การดำเนินงานของกลุ่ม

3.3.1 การแบ่งหน้าที่ในแต่ละด้าน

3.3.2 กิจกรรมที่ทำ

3.3.3 จุดเด่นของกิจกรรม

3.4 การประสานงานของกลุ่ม (เครือข่าย)

3.4.1 ภายในกลุ่ม

3.4.2 ภายนอกกลุ่ม

3.5 การจัดงบประมาณของกลุ่ม

3.5.1 ที่มาของงบประมาณ

3.5.2 รายรับจากการทำกิจกรรมต่างๆ

3.5.3 รายจ่ายภายในกลุ่ม

3.5.4 เงินช่วยเหลือหรือเงินสนับสนุน

3.6 การจัดสรรผลประโยชน์ของกลุ่ม

3.6.1 การแบ่งรายได้

3.7 การประเมินผลของกลุ่ม

3.7.1 วิธีการประเมินผล

3.7.2 ระยะเวลาในการประเมินผล

4. ปัญหาหรืออุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

4.1 ปัจจัยภายนอก

4.2 ปัจจัยภายใน

6. ประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวภายในชุมชน

7. ข้อเสนอแนะอื่นๆ

แนวคำถามในการวิจัยเพื่อใช้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก
เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน
วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรล่องเรือชมสวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์
อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม
(สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลัก- กลุ่มนักท่องเที่ยว)

วันที่ให้สัมภาษณ์

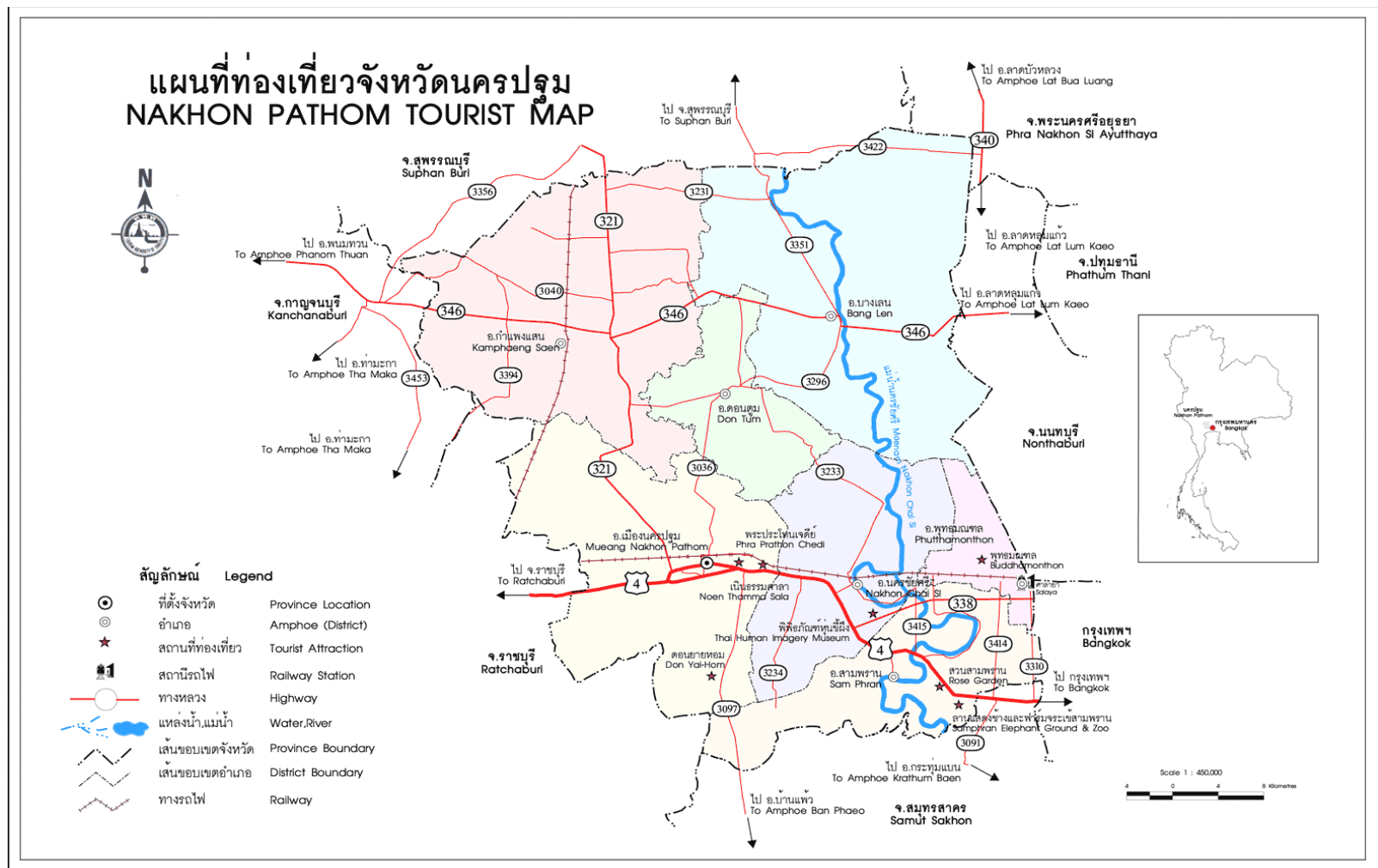
วันที่ เดือน พ.ศ. เวลา

สถานที่สนทนา

ประเด็นคำถาม มีดังนี้

1. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนคลองมหาสวัสดิ์
2. ท่านคิดว่าการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนเป็นอย่างไร
3. ท่านทราบข่าวประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวนี้จากที่ใด
4. ท่านคิดว่าแหล่งท่องเที่ยวนี้มีสิ่งที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างไร

ภาคผนวก ข
แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 38 แผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐม

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นางสาวนิสาร์ตน์ จุลวงศ์
ที่อยู่	75 ซอยนาชุม 5 ถนนนาสร้างข้างประปา ตำบลนครปฐม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม 73000
ที่ทำงาน	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสมุทรสงคราม ศาลากลาง จังหวัดสมุทรสงคราม ชั้น 4 ตำบลแม่กลอง อำเภอเมือง จังหวัด สมุทรสงคราม 75000 โทรศัพท์ (034) 715051, (034) 715040
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2551	สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาอังกฤษธุรกิจ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
พ.ศ. 2552	ศึกษาต่อระดับปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาการจัดการภาครัฐและ ภาคเอกชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2552-2554	เจ้าหน้าที่ธุรการ โรงเรียนวัดห้วยจรเข้มหาวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม
พ.ศ. 2554-ปัจจุบัน	นักวิเคราะห์นโยบายและแผนปฏิบัติการ สำนักงานเกษตรและ สหกรณ์จังหวัดสมุทรสงคราม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์